

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**İHRACATIN İTHALATA BAĞIMLILIĞI İLE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
NALAN NECİBE TERZİOĞLU
1041030164**

**DANIŞMAN
PROF. DR. TURAN SUBAŞAT**

TEMMUZ 2019

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İHRACATIN İTHALATA BAĞIMLILIĞI İLE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

NALAN NECİBE TERZİOĞLU
1041030164

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih: 09.02.2019

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 10.07.2019

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Turan SUBAŞAT

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Cem DIŞBUDAK

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Özgür BALMUMCU

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

TEMMUZ 2019

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 29.5.2019 tarih ve 892/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, İktisat Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Nalan N. Terzioğlu'nun "İhracatın İthalata Bağımlılığı ile Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişkinin Analizi" adlı tezini incelemiş ve aday 10/07/2019 tarihinde saat 11:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul edildiğine oybirliği** ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Turan SUBAŞAT

Prof. Dr. Cem DİŞBUDAK

Dr. Öğr. Üyesi Özgür BALMUMCU

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İhracatın İthalata Bağımlılığı ile Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişkinin Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

09/08/2019

Nalan Necibe TERZİOĞLU

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : Terzioğlu

Adı: Nalan Necibe

Referans No: 10281563

TEZİN ADI

Türkçe : İhracatın İthalata Bağımlılığı ile Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişkinin Analizi

Y. Dil : Analysis of the Relationship Between Import Dependence of Export and Current Account Deficit

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar:

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Subaşat Turan

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 99

TEZİN KONUSU (KONULARI):

- 1.Cari İşlemler Açığı**
- 2.İhracatın İthalata Bağımlılığı**

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

- 1. Cari Açık**
- 2. İhracatın İthalata Bağımlılığı**
- 3. Küresel Değer Zinciri**

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER

- 1. Current Account Deficit**
- 2. Import Content of Exports**
- 3. Global Value Chain**

Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

X

Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Tarih: 09/08/2019

ÖZET

Son yıllarda bir yandan üretim düzenindeki gelişmeler ile ihraç edilen ürünlerin üretiminde kullanılan ithal girdilerin payı yükselmişken, diğer yandan özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki cari açık seviyesinin artması bu iki gelişmenin birbiri ile ilişkili olup olmadığı sorusunu doğurmuştur. Aralarında Türkiye'nin de olduğu bazı ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığının bir sorun olduğu ve ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığı artırdığı ileri sürülmüştür. Ancak literatürde bu hipotezi araştıran ve buna ek olarak iki değişken arasındaki ilişkiyi küresel değer zincirleri açısından da değerlendiren sadece iki çalışma söz konusudur (Terzioğlu ve Subaşat, 2017; 2018). Dolayısıyla bu çalışmada ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasındaki ilişki araştırılmakta ve bu değişkenler arasındaki ilişki küresel değer zinciri bağlamında irdelenmektedir. Ayrıca çalışmada bu iki değişken arasındaki ilişkinin konjonktürel nitelikte olduğu hipotezi sınanmaktadır.

İhracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasındaki ilişkinin analizi için OECD tarafından verisi paylaşılan 59 ülkenin 1995-2014 yıllarına ait cari açık ve ihracatın ithalata bağımlılığı verileri kullanılmıştır. Cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı arasındaki bağımlılık ilişkisi grafiksel, yatay kesit ve regresyon analizi yöntemleri ile ortaya konulmaktadır. Analiz bulgularına göre ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni veya tersi bir durumun geçerli olduğuna yönelik genelleştirilebilecek bulgular söz konusu değildir. Yani son yıllarda ileri sürülen ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni olduğu hipotezini destekleyici sonuçlara birkaç ülke için ulaşılmış olsa da bazı ülkeler için ise tam tersi bulgular tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, iki değişken arasındaki ilişkinin niteliğinin daha çok konjonktürel nedenlere dayandığı ve bu iki değişken arasındaki kısmi bağımlılık ilişkisinin ise daha çok cari açıklardan ihracatın ithalata bağımlılığına doğru olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, İhracatın İthalata Bağımlılığı, Küresel Değer Zinciri

ABSTRACT

In recent years, the share of imported inputs used in the production of exported products has increased. However, the increase in the current account deficit especially in developing countries has raised the question of whether these two developments are related to each other. That in some countries including Turkey, it is suggested that the dependence of exports on imports is a problem and the dependence of exports on imports increases the current deficit. However, in the literature, there are only two studies investigated this hypothesis and also evaluating the relationship between the two variables in terms of global value chains (Terzioglu and Subasat, 2017; 2018). Therefore, in this study, the causality relationship between export dependence and current deficit is investigated and the relationship between these variables is examined in the context of global value chain. In addition, the hypothesis be tested in this study is that the relationship between the two variables is conjunctural.

For the analysis of the relationship between the dependence of exports on imports and the current account deficit 59 countries' data were used and data is obtained by the OECD. The causality relationship between the current account deficit and the dependency of exports on imports is presented by graphical, cross-section and regression analysis methods. According to the findings of the analysis, there are no findings that can be generalized that the dependence of exports on imports is the reason of the current account deficit or vice versa. In other words, the findings of the analysis are complex. As a result, it is seen that the nature of the relationship between the two variables is mostly based on conjunctural reasons and the partial causality relationship between these two variables is more towards the dependency of exports from importation to current account deficit.

Keywords: Current Account Deficit, Import Content of Exports, Global Value Chain

ÖNSÖZ

Tez yazım sürecinin her aşamasında beni yönlendiren, yardımlarını ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Turan SUBAŞAT'a teşekkür ederim. Ayrıca, bu tezin Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından Araştırma Projesi kapsamında 16/032 proje numarası ile desteklenmesinden ötürü Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi'ne de teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, bu süreçte her zaman yanımda olan sevgili aileme de teşekkür ederim.

Nalan N. TERZİOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLOLAR DİZİNİ	V
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ AÇIK KAVRAMI VE CARİ AÇIĞIN BELİRLEYİCİLERİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1. Ödemeler Bilançosu ve Cari İşlemler Hesabı Tanımı ve Kapsamı.....	5
1.2. Cari Açığın Finansmanı.....	8
1.3. Cari Açığın Sürdürülebilirliği	9
1.4. Cari Dengenin Belirleyicilerini Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar.....	13
1.4.1. Esneklikler yaklaşımı	13
1.4.2. Toplam harcama yaklaşımı.....	14
1.4.3. Geleneksel Mundell-Fleming modeli yaklaşımı	15
1.4.4. Parasalcı yaklaşım	15
1.4.5. Dönemlerarası yaklaşım.....	17
1.5. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri	18
1.5.1. Ekonomik büyüme	19
1.5.2. Reel döviz kuru	20
1.5.3. Bütçe açıkları	21
1.5.4. Faiz oranı.....	21
1.5.5. Yatırım ve tasarruf.....	22

1.5.6. Enerji fiyatları	22
1.6. Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Ampirik Çalışmalar	22
1.6.1. Cari açık ile birden çok değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar	23
1.6.2. Cari açık ile tek değişken arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çalışmalar	33

İKİNCİ BÖLÜM

İHRACATIN İTHALATA BAĞIMLILIĞI İLE CARİ AÇIK VE KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

2.1. İhracatın İthalata Bağlılığı Kavramı	40
2.2. Türkiye’de İhracatın İthalata Bağlılığının Ana Nedenleri	41
2.3. Dünya’da ve Türkiye’de İhracatın İthalata Bağlılığı ile Cari Açıkların Gelişimi	46
2.4. Türkiye’de İhracatın İthalata Bağlılığını Araştıran Çalışmalara Yönelik Literatür Araştırması	48
2.5. Küresel Değer Zinciri Olgusu ve Türkiye’nin Katılımı	53
2.5.1. Küresel değer zinciri kavramı ve ortaya çıkış süreci	53
2.5.2. Küresel değer zinciri ve ihracatın ithalata bağlılığı ilişkisi	54
2.5.3. Dünya’da küresel değer zinciri üzerine yapılan çalışmalar	56
2.5.4. Türkiye’nin küresel değer zincirindeki yerini belirlemeye yönelik yapılmış çalışmalar	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CARİ AÇIK İLE İHRACATIN İTHALATA BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

3.1. İhracatın İthalata Bağlılığı ve Cari Açıklar Arasındaki İlişkinin Grafikler Yardımıyla Analizi	65
---	----

3.2. İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Açıklar Arasındaki İlişkinin Yatay Kesit Yöntemiyle Analizi	68
3.3. İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Açıklar Arasındaki İlişkinin Analizi....	69
3.4. İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Açıklar Arasındaki Bağımlılığın Analizi	72
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	82

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1: Ödemeler Bilançosu Ana ve Alt Hesapları.....	6
Tablo 2.1: Seçilmiş Ülkelere Ait İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Denge Verileri (2014).....	40
Tablo 3.1: Ülke Gruplarına Göre Cari Dengedeki Bozulma ile İhracatın İthalata Bağımlılığı Arasındaki İlişki.....	73
Tablo 3.2: Cari Dengedeki Bozulmanın İhracatın İthalata Bağımlılığının Nedeni Olduğu Ülkeler.....	75
Tablo 3.3: İhracatın İthalata Bağımlılığının Cari Dengedeki Bozulmanın Nedeni Olduğu Ülkeler.....	76

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1: Türkiye’de Cari Açık ve İhracatın İthalata Bağımlılığındaki Gelişmeler.....	46
Şekil 3.1: Ülke Gruplarına Göre Cari Açık (% GSYH) ve İhracatın İthalata Bağımlılığının (%) Yıllar İçindeki Gelişimi.....	67
Şekil 3.2: Cari Açık Veren Ülkelerde Cari Açık ve İhracatın İthalata Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin Dönemler Boyunca Değişimi.....	69
Şekil 3.3: Cari açık ve ihracatın ithalata olan bağımlılığı arasındaki ilişkinin zaman içindeki değişimi (Tüm gruplar).....	70
Şekil 3.4: Cari Açık ile İhracatın İthalata Bağımlılığı Arasındaki İlişki (Cari Açık Veren Ülkeler).....	71
Şekil 3.5: Cari Açık Veren Ülkelerde Dönemler Bazında Cari Açık ile İhracatın İthalata Bağımlılığı Arasındaki İlişki.....	72

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde 1980'li yıllar ile birlikte uygulanmaya başlanan neo-liberal iktisadi politikalar uluslararası ekonomik ilişkileri hızla geliştirmiştir. Bu süreçte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ihracat artışından daha fazla gerçekleşen ithalat artışları dış ticaret açıklarına neden olmuştur. Dahası bu ülkelerin kimisinde dış ticaret açığının cari açığa da neden olduğunun görülmesi ve 1990'lı yıllarda birçok ekonomik kriz yaşamaları cari açığın krizlerin önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmesine ve son yıllarda literatürde bu konunun birçok yönden sıklıkla tartışılmasına neden olmuştur. Literatürdeki çalışmalarda cari açık ile büyüme, bütçe açıkları, reel döviz kuru, yatırım, tasarruf, faiz oranı ve enerji fiyatları gibi değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırıldığı görülmektedir.

Ülkelerin ihracat ve ithalat hacimlerinin büyük bir hızla artmasının ardında yeni ekonomik düzen ile ortaya çıkan yeni üretim düzeni vardır. Yeni üretim düzeninin ülkelerin dış ticaret dengeleri ile cari açıklarını ilgilendiren ve maliyet minimizasyonu odaklı birkaç etkisi söz konusudur. Bunlardan biri üretimde kullanılan girdilerin hangi ülkede daha ucuz üretiliyorsa oradan ithal edilir hale gelmesidir. Bu etki, üretimde kullanılan girdilerin üretiminde maliyet avantajına sahip olmayan ülkelerin ithal girdi kullanımlarını artırmıştır. Bu da beraberinde üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığı kavramlarına dikkatleri yoğunlaştırmıştır.

Yeni üretim düzeninin bir diğer etkisi, birçok ürünün her bir üretim aşamasının farklı ülkelerde gerçekleştiriliyor olmasıdır. Bu etkinin en önemli nedeni farklı ülkelerdeki (özellikle Uzakdoğu ülkeleri) ucuz işgücünden yararlanma isteğidir. Bu etki ile ürünler üretim sürecinde nihai ürün haline gelene kadar birçok ülkeye girip çıkmaktadır. Bu da ülkelerin dış ticaretlerini hem ihracat hem de ithalat bakımından hacimsel olarak yükseltmiş ve karmaşıktırıştır. Bu nedenle ülkelerin dış ticaret performanslarını ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gerçek boyutunu belirleyebilmek için küresel değer zinciri kavramından yararlanılmaktadır. Küresel değer zincirinde özetle, üretimdeki yurt içi katma değer ile yurt dışı katma değer ayrıştırılmaktadır.

Son yıllarda bir yandan üretim düzenindeki gelişmeler ile ihraç edilen ürünlerin üretiminde kullanılan ithal girdilerin payı yükselmişken, diğer yandan özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki cari açık seviyesinin artması bu iki gelişmenin birbiri ile ilintili olup olmadığı sorusunu doğurmuştur. Aralarında Türkiye'nin de olduğu bazı ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığının bir sorun olduğu ve ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığı artırdığı ileri sürülmüştür. Ancak ilk olarak, ihracatın ithalata bağımlılığı değerlendirilirken küresel değer zinciri yaklaşımından yararlanmamak değerlendirmenin eksik ve yanlış yapılmasına neden olacaktır. Küresel değer zincirinin daha yüksek katma değerli aşamalarında uzmanlaşan ve iş bölümünde daha geniş bir rol alan ülkelerin ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olmasına rağmen cari fazla elde edebilecekleri ileri sürülmekte ve bu yönde (Güney Kore gibi) ülke örnekleri bulunmaktadır. İkincisi ise, eğer ihracatın ithalata bağımlılığındaki gelişmelerle cari dengesizlikler arasında bir ilişki söz konusu ise, krizlerin önemli bir belirleyicisi olarak değerlendirilen cari açık sorununun çözümü için ihracatın ithalata bağımlılığının azaltılması önemli bir politika seçeneği haline gelecektir. Ancak literatürde ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığı arttırdığına yönelik iddiayı destekleyici teorik ve ampirik çalışma bulunmamaktadır. Dahası bu iddianın tersi yönünde bulgulara ulaşılan iki çalışma söz konusudur (Terzioğlu ve Subaşat, 2017; Terzioğlu ve Subaşat, 2018). Sonuç olarak, ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni olarak görülerek azaltılması çabalarının yerine, küresel değer zincirlerine katılımın iyileştirilmesi çabaları ülke ekonomileri açısından daha anlamlı sonuçlar verebilecektir.

Bu bağlamda çalışmada ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Çalışmanın analiz bölümünde OECD tarafından verisi paylaşılan 59 ülkenin 1995-2014 yıllarına ait cari açık ve ihracatın ithalata bağımlılığı verileri kullanılmaktadır. Cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı arasındaki bağımlılık ilişkisi grafiksel, yatay kesit ve regresyon analizi yöntemleri ile ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle ödemeler bilançosu ve bilançoyu oluşturan hesap kalemlerinin tanımı ve bilançonun kapsamı paylaşılmaktadır. Sonrasında cari açığın bir sorun olup olmadığı konusunun yanı sıra cari açığın finansmanı ve sürdürülebilirliği konularına yer verilmektedir. Cari açıkların belirleyicilerini

açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar olarak esneklikler yaklaşımı, toplam harcama yaklaşımı, parasalcı yaklaşım, Mundell-Fleming modeli ve dönemlerarası yaklaşıma yer verilmektedir. Bu yaklaşımlar ışığında ortaya konulan cari açığın belirleyicileri olan büyüme, faiz oranı, reel döviz kuru, enerji fiyatları ile cari açık ilişkisi paylaşıldıktan sonra cari açığın belirleyicilerini konu edinen ampirik çalışmalara ilişkin literatür analizi aktarılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünün ilk kısmında ihracatın ithalata bağımlılığı kavramı ile cari açık ilişkisi ve bu ilişkinin önemi ortaya konulmaktadır. Daha sonra Türkiye’de ihracatın ithalata bağımlılığının nedenleri tartışılarak, Türkiye’de ihracatın ithalata bağımlılığını araştıran çalışmalara ilişkin literatür paylaşılmaktadır. İhracatın ithalata bağımlılığının günümüz ticaret hacminin ulaştığı değer itibariyle küresel değer zinciri kavramından bağımsız analizinin eksik olacağı noktasından hareketle, küresel değer zinciri kavramı ve ihracatın ithalata bağımlılığı ile ilişkisi tartışılmaktadır. Sonrasında Dünya’da küresel üretim zinciri üzerine yapılan çalışmalar ve Türkiye’nin küresel üretim zincirindeki yerini belirmeye yönelik çalışmalar paylaşılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, 1995-2014 yılları için OECD tarafından verisi paylaşılan 59 ülkenin cari açık ve ihracatın ithalata bağımlılığı verileri kullanılarak cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı arasındaki bağımlılık ilişkisi grafiksel, yatay kesit ve regresyon analizi yöntemleri ile ortaya konulmaktadır. Son olarak çalışma sonuç ve genel değerlendirme bölümü ile tamamlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ AÇIK KAVRAMI VE CARİ AÇIĞIN BELİRLEYİCİLERİNİ

AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

2000’li yıllardan itibaren cari açık veren ülke sayısındaki artış ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemli artış gösteren cari açıklar nedeniyle ülkeler dışsal şoklara karşı zayıf hale gelmiş ve cari açık artışları sıkça krizlerle sonuçlanmıştır. Birçok ülkede yaşanan ekonomik krizlerin öncü göstergelerinden biri olarak önem kazanan cari açıkların nedenleri ve olası çözümleri için uygulanması gereken ekonomi politikaları üzerine yapılan çalışmalarda ciddi bir artış söz konusu olmuştur. Burada değerlendirilmesi gereken en önemli konu, cari açığın ülkelerin kendine özgü koşullarına göre farklılıklar gösterebileceğidir. Bu nedenle cari açığın belirleyicilerinin her ülke için doğru tespit edilmesi, ülkelerin dışsal şoklara ve krizlere karşı geliştirebileceği politika seçiminde büyük bir öneme sahiptir. İlgili literatür, benzer cari açıklara sahip olan ülkelerin (cari açıkların finansmanında kullanılan kaynakların nasıl kullanıldığına bağlı olarak) cari açıklardan farklı boyutlarda etkilendiklerini göstermektedir (Uysal, 2016). Dışarıdan ödünç alınan kaynakların verimli alanlarda yatırıma dönüştürülmesi ekonomik büyümeyi hızlandırarak borç ödemelerine yardımcı olurken, kaynakların tüketime ya da verimsiz alanlara yatırılması borç ödemelerinde sorun yaratabilmektedir. Özellikle döviz üretmeyen yatırımlar, ödünç alınan kaynaklar döviz olarak geri ödeneceği için, kriz riskini arttırmaktadır. Bu nedenle kriz yaşanıp yaşanmayacağı ve yaşanacak krizin derinliği kaynaklarla ne yapıldığıyla doğrudan ilişkili olacaktır.

Bu bölüm ilk olarak ülkeler arası ekonomik işlemlerin sistematik kaydının yapıldığı ödemeler bilançosu kavramı ve ödemeler bilançosunu oluşturan bileşenlerden biri olan cari işlemler hesabını açıklayarak başlayacaktır. Cari işlemler hesabında ortaya çıkan dengesizliklerin (cari açık veya fazla) oluşum mekanizmaları açıklandıktan sonra cari açığın finansmanı, sürdürülebilirliği ve belirleyicileri konusundaki teorik ve deneysel yaklaşımların analizi yapılacaktır.

1.1. Ödemeler Bilançosu ve Cari İşlemler Hesabı Tanımı ve Kapsamı

Ödemeler bilançosu, bir ülke yerleşiklerinin belli bir dönemde yurtdışında yerleşik ekonomik birimlerle gerçekleştirdikleri ekonomik işlemlerin tamamının sistematik kayıtlar bütünüdür (Eğilmez ve Kumcu, 2012). Ülkenin mal, hizmet ve sermaye akımları yoluyla yabancı ülkelere elde ettiği gelirler ile yabancı ülkelere yapılan ödemelerin dengesini gösterir. Bu kayıtlar hem ülkenin uluslararası ekonomik pozisyonu hakkında bilgi sahibi olmak hem de ülke ekonomisine yön verecek para ve maliye politikalarının belirlenmesi amacıyla tutulur. Ödemeler bilançosundaki denge veya dengesizlik (açık veya fazlalık), ülkenin ekonomik ve mali performansının uluslararası analizlerdeki göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Dış ödemeler bilançosu beş ana hesaptan oluşur. Bunlar Tablo 1.1’de görüldüğü şekilde cari hesap, sermaye hesabı, finans hesabı, net hata ve noksan ile rezerv hesaplarıdır.

Cari hesap, dış ticaret, dış yatırım gelirleri ve cari transfer verileri yardımıyla ülkenin gelir ve giderlerini ölçer. Kısa ve uzun vadeli uluslararası sermaye hareketlerinin kaydedildiği bir hesap olan finans hesabı, dış finansal varlık ve yükümlülüklerdeki değişimlerin kayıtlarından oluşmaktadır. Finans hesabı Krugman, Obstfeld ve Melitz (2017) tarafından, finansal varlıkların uluslararası düzeydeki tüm alım satımlarını kayda geçiren hesap olarak tanımlanmaktadır. Net hata ve noksan hesabında döviz giriş çıkışlarının kayıt dışı net dengesi; Resmi rezerv hesabında döviz piyasasına Merkez Bankası tarafından yapılan müdahaleler sonucu ülke uluslararası resmi rezervlerindeki değişimler gösterilir. Bir ülkenin uluslararası rezervleri, altın, döviz ve net alacaklı rezerv pozisyonlarından oluşur.

Dış ödemeler bilançosu muhasebe kaydı gereği sıfıra eşit olmalıdır. Cari işlemler hesabı dışındaki hesaplar uluslararası finansal yatırımları göstermektedir. Bu durumda, cari işlemler hesabı ile net dış yatırımlar birbirine eşit olmalıdır.

Tablo 1.1: Ödemeler Bilançosu Ana ve Alt Hesapları

CARİ İŞLEMLER HESABI
İhracat
İthalat
Mal Dengesi
Hizmet Gelirleri
Hizmet Giderleri
Mal ve Hizmet Dengesi
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler
SERMAYE HESABI
FİNANS HESABI
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu
Hisse Senetleri
Borç Senetleri
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi
Merkez Bankası
Genel Hükümet
Bankalar
Diğer Sektörler
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu
Merkez Bankası
Genel Hükümet
Bankalar
Diğer Sektörler
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları
NET HATA VE NOKSAN
GENEL DENGE
REZERV VARLIKLAR
Resmi Rezervler
Uluslararası Para Fonu Kredileri

Kaynak: TCMB (2018)

Pugel (2007), ülkelerin cari fazla vermesinin, dış yükümlülüklerin dış varlıklardan az ve net dış yatırımın pozitif olduğu; cari açık vermesinin ise, net dış yatırımların negatif ve dış varlıkların dış yükümlülüklerden az olduğu durumu belirttiğini ifade etmiştir. Subaşat'a (2010b) göre cari açık, ülkenin giderlerinin gelirlerinden fazla olduğunu yani gelirinden daha fazla harcama yaptığını, ürettiğinden fazlasını

tükettiğini göstermektedir. Bir ülke harcamalarının gelirlerinin üzerinde olması, daha önce biriktirilen kaynakların (rezervlerin) kullanılması veya ülkenin yurt dışından kaynak ödünç alması ile mümkün olacaktır. Rezervlerde bir değişiklik yapılmıyorsa oluşan cari açık (fazla) sermaye hesabındaki aynı meblağda fazla (açık) ile karşılanacaktır.

Mankiw (2013), kamu kesiminin açık bir ekonomi için cari işlemler dengesini de, milli gelir denge özdeşliği yardımıyla aşağıdaki gibi göstermektedir:

$$X - M = (S - I) + (T - G)$$

Bu özdeşlikte X ihracatı, M ithalatı, S tasarrufları, I yatırım harcamalarını, T vergileri ve G kamu harcamalarını ifade etmektedir. Bu teorik modelde cari denge kabaca net ihracat (X-M) ile ifade edilirken, S-I net özel tasarrufları ve T-G ise net kamusal tasarrufları (bütçe dengesini) temsil etmektedir. Eşitliğe göre cari açık özel ya da kamuda görülen tasarruf açıklarıyla açıklanabilir. Kamu kesimi dengede iken özel kesim yatırımlarının tasarrufları aşması ya da özel kesim dengede iken vergilerin üzerinde gerçekleşen kamu harcamaları cari açıklara neden olacaktır. Örneğin, 2002 öncesinde gözlemlenen cari açıklar daha çok kamu kesimi açıklarından kaynaklanmış olsa da 2002 sonrasındaki cari açıklar daha çok özel sektörde gerçekleşen tasarruf açıklarından beslenmiştir.

Burada üzerinde durulması gereken konu, özel kesim tasarruflarının ekonomide ortaya çıkacak değişkenlere bağlı olmasına karşın kamu kesimi tasarruflarının politika değişkeni durumunda olmasıdır. Bu anlamda kamu kesimi tasarruflarıyla finanse edilen özel kesim tasarruf açığı, yurtdışı tasarruflara ihtiyaç duyulmamasını sağlayacak ve yurtdışı kaynak kullanımı sonrası cari dengede oluşacak bozulmaya engel olacaktır (Eğilmez ve Kumcu, 2012). Bir başka deyişle, sektörlerden birinde oluşacak olan fazla diğer sektörün fazlasıyla karşılandığı oranda cari açık sınırlı olabilecektir.

Ödemeler bilançosunu oluşturan hesaplar ve bu hesaplarda meydana gelecek dengesizlikler sonucu ortaya çıkacak cari açıkların ülke ekonomileri için bir ekonomik performans göstergesi olarak önemi açıktır. Bu durumda cari açıkların hangi aşamada bir sorun olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu sorunun çözümü amacıyla cari açıkların finansmanı için hangi yöntemlerin kullanılacağı, cari

açıkların sürdürülebilir olup olmadığının tespit edilmesi ile bu sorunun çözümü için uygulanacak politikaların seçimi, ülke kalkınması ve ekonomik istikrarı açısından önemlidir.

1.2. Cari Açığın Finansmanı

Özellikle 1980'lerden beri ticaret ve finans sektörlerinde gerçekleşen serbestleşme politikaları sonucunda pek çok ülkede sürdürülemez cari açıkların oluştuğu ve krizlere neden olduğu görülmektedir. Cari açıkların büyüklüğü ve süresi kadar finanse edilmiş biçimleri de yaşanacak uyum süreci (kriz ya da yavaş büyüme) açısından büyük öneme sahiptir. Cari işlemler hesabında oluşan bir açığın finansmanı sermaye hesabından karşılanmaktadır. Sermaye hesabını oluşturan doğrudan yabancı yatırım, portföy yatırımı (sıcak para) ve diğer yatırım kalemleri borç yaratan ve yaratmayan kalemler olarak nitelendirilmektedir. Dış borç yaratmayan kısım doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarının hisse senedi alt kaleminden oluşurken, borç yaratan kısım ise portföy yatırımlarının borç senetleri alt kalemi ve diğer yatırımlardan oluşmaktadır.

Yapar Saçık ve Alagöz, (2010), cari işlemler açığının finansmanında borç yaratmayan dış kaynaklar kullanılması durumunda cari açığın sürdürülebilir; borç yaratan ve özellikle kısa vadeli dış kaynaklar ile finanse edilmesi durumunda ise sürdürülemez olduğunu ileri sürmektedirler. Bu durumda cari açığın finansmanında ekonominin borç ödeyebilme kapasitesi önem arz etmektedir. Cari açığın finansman yöntemi, cari açığın mutlak olarak büyüklüğünden daha önemli bir kavram olarak sunulmakta ve dış borç yaratmayan kaynaklarla finanse edilebilen bir cari açık, sürdürülebilir olarak kabul edilmektedir.

Yukarıdaki tartışma cari açık ile dış borç ilişkisi açısından teknik olarak doğru olsa da, dış borç yaratmayan cari açıkların risk yaratmadığı ve sürdürülebilir olduğu konusu tartışmalıdır. Subaşat'a (2010b) göre, bir ekonominin gelirlerinin üzerinde harcama yapmasının veya ürettiğinden daha çok tüketebilmesinin iki yolu vardır. Cari açığın finansmanı; ülke rezervlerinin kullanılması ya da dış kaynak ödünç alınması ile mümkün olacaktır. Yurtdışından alınacak kaynaklar; uluslararası kuruluşlar, hükümetler veya yabancı bankalardan alınacak borçlar ya da yabancıların doğrudan yatırımları veya portföy yatırımları olabilir. Rezervlerin sabit kaldığı bir

durumda, cari açıkların finansmanında kullanılan tüm yabancı finansman çeşitleri geniş anlamda dış borç artırıcı özelliktedir. Ödünç dış kaynak kullanımı bir ülkenin bir süre için gelirinin üzerinde harcama yapmasına olanak sağlar. Ancak ödünç alınan dış kaynakların bir süre sonra geri ödenmesi gerekecektir. Bu durumda ülkenin dışarıya gelir transferinde bulunabilmesi için cari fazla vermesi yani gelirinin altında harcama yapması gerekecektir. O halde yurt dışından geçici olarak gelip ekonomiye yayılan tüm yabancı kaynakların risk yarattığı ve biçimi ne olursa olsun yüksek ve uzun süreli cari açıkların toplamının bir risk unsuru olduğu öne sürülebilir.

Yeldan (2010), cari açık verilmesi durumunda bu açığın borçlanma ile finanse edilmesinin beklendiğini ifade etmektedir. Ödemeler bilançosu denkliği gereği cari işlemler hesabında açık olması durumunda sermaye hesabında bir fazla olmalıdır. Sermaye hareketleri, uluslararası düzeydeki finansal varlıkların tüm alım satımlarını takip eder. Kısa ve uzun vadeli dış krediler, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları kalemlerini net olarak ifade eder. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları haricindeki sermaye hareketleri borç artırıcı özelliktedir. Bu nedenle, cari açığın nasıl finanse edildiği, cari açığın varlığından daha önemlidir. Cari açığın sıcak para akımları gibi dış borç artırıcı ve kısa vadeli araçlarla finanse edilmesi ekonomi açısından tehlike yaratmaktadır.

Yurt dışından ödünç alınan kaynaklar, yatırımları artırdığı gibi tüketim malı ithalatında da kullanılabilir. Borç alınan kaynakların yatırım ve üretimde kullanılması yerine tüketime yönlendirilmesi kaynakların geri ödenmesinde sorunlara neden olacaktır. Freund ve Warnock (2005), ABD’de gerçekleşen büyük cari açığın sebebinin kaynakların büyük kısmının tüketim malı ithalatına yönlendirilmesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, kaynakların verimsiz ve spekülative yatırımlara yönlendirilmesi söz konusudur ki, son yıllarda Dünya’da yaşanan birçok finansal krizin bu tip yatırımlar nedeniyle ortaya çıkan dengesizliklerden kaynaklandığı görülmektedir.

1.3. Cari Açığın Sürdürülebilirliği

Cari açığın sürdürülebilirliği değerlendirmelerinde farklı iktisatçılar tarafından farklı kriterler kullanılmıştır. Yüksek cari açık sorunu yaşayan ekonomilerin krizler karşısında daha kırılgan pozisyonda olduğu yönünde literatürde genel bir fikir birliği

bulunmakla birlikte, cari açığın hangi koşullarda sürdürülemez hale geldiği konusunda çok farklı görüşler öne sürülmüştür. Kimi yazarlar cari açığın, dış borcun, bütçe açığının ya da ticaret açığının GSYH'ye oranlarının büyüklüğünden hareketle bir sürdürülebilirlik kriteri üremeye çalışmıştır. Diğer yazarlar ise cari açıkların finansman biçimlerine ya da oluşan borçların ödenebilirliğine odaklanmışlardır. Cari açıkların sürdürülebilirliği ile ilgili görüşler aşağıda özetlenmiştir.

İlk olarak, literatüre "Lawson Doktrini" olarak geçen, özel kesimin ekonomik hareketlerinden kaynaklanan cari açığın bütçe dengesi sağlandığı sürece sorun olarak görülmemesi gerektiği görüşü, İngiltere'nin Maliye eski Bakanı Nigel Lawson tarafından 1988'de Uluslararası Para Fonu (IMF) toplantısında yaptığı bir konuşmada ileri sürülmüştür. Konuşmasında cari işlemler açığını İngiltere için değerlendiren Lawson, cari açığın temel nedeninin önceki dönem bütçe açıkları olduğunu belirtmiştir. Cari işlemler hesabının kamu ve özel kesimin yatırım ve tasarruflarının net sonucu olduğunu ifade etmiştir. Özel kesim optimal tasarruf ve yatırım kararlarının optimal bir denge oluşturarak, bütçe dengesi sağlandığında özel kesim kaynaklı cari açıkların endişeye neden olmaması gerektiğini söylemiştir.

Lawson Doktrini'nin geçerliliği ile sorgulama, bu görüşün ortaya atılmasından yıllar öncesinde 1982'de özellikle Latin Amerika'da ortaya çıkan uluslararası borç krizi ile başlamıştır. Bu ülkelerde gözlenen bütçe dengelerine rağmen ağırlıklı olarak artan özel sektör yatırımları nedeniyle oluşan yüksek cari açıkların borç krizine neden olması bu yaklaşımın sorunlu olduğunu göstermiştir (Öztürk, 2013).

Benzer biçimde, 1994'te Meksika'nın yaşadığı kriz sonrasında Lawson Doktrini'ne karşı çıkan Amerikan Hazine eski sekreteri Lawrence Summers, özel kesim kaynaklı cari açıkların zararsız olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ve cari açığın GSMH'nin %5'ini aşması durumunda dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir (Öztürk, 2013).

Obstfeld ve Rogoff (1996), cari açıkların sürdürülebilirliğini; ülkenin ödünç alınan dış borçlarını ödeyebilecek dış ticaret fazlası yaratabilme kapasitesine bağlamıştır. Önemli olanın cari açıkların boyutu değil, ülkelerin gelecekte cari fazla yaratarak dış borçlarını ödeyebilme kapasitesi olduğunu ifade etmişlerdir.

Milesi-Ferretti ve Razin (1996) ise, bir dönüm noktası (turning point) olarak ifade

ettikleri dış ticaret dengesinin açıktan fazlaya dönmesi durumunda cari açıkların sürdürülebilir olduğunu ifade etmişlerdir. Bu dönüşüm sırasında ekonomik faaliyetlerde büyük çapta değişiklikler oluşmaması durumunda cari açıkların sürdürülebilir, ancak ekonomide önemli bir daralma olması hatta kriz ile karşılaşılması ihtimalinde cari açıkların sürdürülemez olduğunu ifade etmişlerdir.

Cari açığın bir kriz göstergesi olarak değerlendirilip tartışılmaya başlanması, ödünç alınan kaynakların geri ödenemez duruma gelmesi ile söz konusu olmuştur. Dornbusch ve Fischer (1990), Milesi-Ferretti ve Razin (1996), Freund (2000) ve Labonte (2005), cari açığın GSYH'ye oranını belli eşik değerlerde kriz sinyali olarak değerlendirmişler; Dornbusch ve Fischer (1990) % 4, Milesi-Ferretti ve Razin (1996) ve Freund (2000) ise % 5-6 değerinin aşılmasını, kriz sinyali olarak kabul etmişlerdir. Labonte (2005), büyük cari açıkların döviz ve finans kaynaklı krizler için Brezilya, Arjantin, Meksika, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde en önemli öncü gösterge olduğunu ifade etmiştir. Bu ülkelerde ekonomik istikrarın sürdürülebilirliğinin cari işlemler hesabı dengesine bağlı olduğunu belirtmiştir.

Uygur (2004), cari açığın GSYH'ye oranındaki yüksekliğin kriz olasılığından söz etmek için tek başına yetersiz bir belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında ülkenin dış borçlarının vadesi, miktarı ve bileşimi ile uygulanan döviz kuru politikasına da bakılması gerektiğini düşünen iktisatçıların yanı sıra cari açığın kamu kesimi yerine özel kesimden kaynaklanması durumunda bir sorun olmadığını düşünen iktisatçıların da olduğunu ifade etmiştir.

Yapılan tartışmalardan da anlaşılacağı üzere iktisatçıların arasında bu konu ile ilgili bir fikir birliği bulunmamakla birlikte, yüksek cari açık pozisyonundaki ekonomilerin, krizlere daha açık olduğu genel kabul görmektedir.

Pitchford geliştirdiği İflasın Aritmetiği (Arithmetic Of Insolvency) Modeli'nde cari açıkların sürdürülebilirlik kriteri olarak dış borç stokunun GSYH'ye oranını kullanmaktadır. Bu kriter, cari işlemler açığının ülkenin dış borç stokunda meydana gelen değişime eşit olmasından yola çıkarak dış borç stokunun GSYH'ye oranında değişikliğe neden olmayan cari açığın sürdürülebilir olduğunu ifade etmektedir (Tunalı, 2008).

Calderon ve diğerlerine (1999) göre, cari işlemler açıklarının sürdürülebilirlik kriteri

olarak ifade edilen kriz eşik değeri veya İflasın Aritmetiği Modeli tek başına açıklayıcı olma özelliği taşımamaktadır. Ekonomik büyümeye bağlı olarak dış borçların ve dolayısıyla cari işlemler açığının artması durumunda İflasın Aritmetiği Modeli geçerli olmayacaktır. Yatırımcılar tarafından bir risk unsuru olarak algılanabilecek olan yüksek dış borç miktarı, yatırımcıların ülkeye yatırım yapmaktan vazgeçmesine neden olabilir. Bu nedenle dış borcun GSYİH'ya oranı ya da cari işlemler açığının GSYH'ye oranı gibi kriterler cari açıkların sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesinde tek başına yeterli değildir.

Subaşat (2010b) cari açığın süresi, ulusal gelire oranı, ödünç alınan dış kaynak miktarı, ülkenin döviz kuru politikası veya ihracat hacmi gibi değişkenlerin cari açığın ne zaman bir sorun olacağı konusunda yeterli veriler olmadığını ileri sürmektedir. Ödünç alınan kaynakların sorunsuz geri ödenmesini sağlayacak koşulların oluşturulup oluşturulmadığına bağlı olarak cari açıkların sürdürülebilirliğinin söz konusu olacağını ifade etmektedir.

Subaşat (2010a), cari açıkların sürdürülebilirliğine ilişkin şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Kanımızca sürdürülebilirlik ödünç alınan kaynakların büyük sorunlar yaşanmadan geri ödenebilmesini sağlayacak koşulların oluşturup oluşturulamadığına bağlı olarak tanımlanmalıdır. Cari açıkların kriz yaratmadan ne kadar sürdürülebileceğini tartışmak, ölümcül bir hastanın ne kadar yaşatılabileceğinin tartışılmasına benzer. Asıl önemli olan, hastalığın nasıl tedavi edilmesi gerektiği ve hasta olmamak için neler yapılması gerektiğinin tartışılmasıdır. Sürdürülebilirlik kavramı krizin ne zaman geleceğini önceden tahmin etmenin ötesine geçmelidir. Eğer kaynaklar borcun ödenmesini kolaylaştıracak alanlarda kullanılıyorsa ciddi bir sorun olmadan geri ödenebilir. Böyle bir cari açık kaç yıl sürdüğünden bağımsız biçimde sürdürülebilir olarak görülmelidir. Eğer kaynaklar borcun ödenmesini sağlayacak alanlara harcanmıyorsa cari açık uzun yıllar sürmüşse bile sürdürülemez kabul edilmelidir.”

Bu görüşe göre ödünç alınan kaynakların sorunsuz bir şekilde geri ödenebildiği bir ekonomide, cari açıkların sürdürülebilir olduğu kabul edilebilir. Borç alınan kaynakların verimli alanlarda kullanımı ile borcun geri ödenmesi mümkün oluyorsa, böyle bir cari açık ülke için sorun olmayacaktır. Ancak kaynakların üretim artışını sağlamayan, tüketime dönük ve döviz üretmeyen alanlarda kullanılması durumunda,

ödünç alınan kaynakların geri ödenmesi mümkün olamayacak ve cari açık sürdürülemez olacaktır.

1.4. Cari Dengenin Belirleyicilerini Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Cari hesapta ortaya çıkan uzun vadeli dengesizlikler çözülmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Dengesizliklerin giderilmesinde uygulanacak olan politikaların etkinliği bu dengesizlikleri oluşturan faktörlerin doğru tespit edilmesini gerektirir. Bu konudaki farklı teorik yaklaşımlardan hareketle farklı politika seçenekleri değerlendirilebilir.

1.4.1. Esneklikler yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı; cari hesabın önemli bir bölümü olan dış ticaret dengesinin (X-M) fiyat düzeyine bağlı olarak nasıl değiştiğini açıklamaktadır. Devalüasyonun dış ticarete etkilerini inceleyen yaklaşıma göre; Marshall-Lerner Koşulu'nun geçerli olduğu bir ekonomide döviz kurundaki değişme ihracat artışı ve ithalat azalışına neden olarak ticaret dengesine olumlu etki edecektir. Bu mekanizmaya göre; ithal mallarının fiyatı yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşmesi ile artarken, artan fiyatlar ithal mallarına yönelik talebi azaltmaktadır. Bunun yanında döviz kurunun yükselmesi ihraç mallarının fiyatını düşürmekte ve fiyatı düşen mallara olan yurtdışı talep artışı ihracatı artırmaktadır. Böylece ihracat gelirleri artarken ithalata bağlı giderlerin azalması dış ticaret dengesini düzeltici bir sonuç doğurmaktadır. Arz esnekliklerinin sonsuz olduğu varsayımıyla; ithal malların yurtiçi talep esnekliği (em) ile ihraç malların yurtdışı talep esnekliği (ex) toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması Marshall-Lerner Koşulu olarak ifade edilir. Bu durumda ülkenin ödemeler bilançosu üzerinde devalüasyonun olumlu etkisi o ülkenin ithal mallarına olan talep esnekliğinin büyüklüğüne bağlıdır (Kızılkaya ve Sofuoğlu, 2017).

Ancak devalüasyonun dış ticaret dengesine olumlu etkisi kısa dönemde mümkün olmayabilir. Bunun nedeni, devalüasyon sebebiyle ihraç malları fiyatlarının yabancı paralar cinsinden ucuzlamasına rağmen, ihracatın kısa dönemde ülkeye istenen düzeyde döviz girişini gerçekleştirecek düzeye ulaşamamasıdır. Belli bir süre sonra kurdaki artış nedeniyle uluslararası piyasalarda rekabet imkanı bulan ihraç malları ülkeye döviz girişi sağlayacak ve dış ticaret dengesine olumlu etki edecek düzeyde

ihracat rakamlarına ulaşılacaktır. Dış ticaret üzerinde devalüasyonun önce olumsuz, sonra olumlu seyri J harfine benzetilmekte ve devalüasyonun bu gecikmeli etkisine J Eğrisi Etkisi denilmektedir.

Cari dengenin belirleyicilerini açıklamada Esneklikler yaklaşımının bazı yetersizlikleri söz konusudur. En önemlisi, bu yaklaşımda ödemeler dengesinde uluslararası sermaye akımlarının kapsam dışında bırakılmasıdır. Ancak günümüzde uluslararasılaşma ile birlikte sermaye hareketlerinin hacmi ve etkileri oldukça yüksektir (Seyidoğlu, 2001). İzlenecek politikalar açısından uluslararası mal ve hizmet talebi ile devalüasyonların rolü üzerinde duran esneklikler yaklaşımı, dövizin ticaret için talep edildiğini kabul etmektedir. Oysa günümüzde finansal işlemler için döviz talebi artmakta ve döviz işlemleri ticaretten çok finansal yatırımlar için yapılmaktadır.

Ayrıca devalüasyonunun ithalatı azaltıcı etkisi de tartışmalıdır. Eğer ülke ekonomisi yapısal olarak enerji, hammadde, ara malı ve teknoloji alanlarında üretimde dışa bağımlı ise, üretimin sürdürülebilmesi kurdaki değişmelerden bağımsız olarak bu alanlardaki ithalata bağılıdır. Ancak tüketim mallarında gerçekleşecek bir azalma yoluyla ithalatta ortaya çıkacak bir azalma, devalüasyonun ithalatı azaltıcı etkisini oldukça azaltacaktır. Dahası kurdaki yükselmeler ithal ürünlerin fiyatlarını artırarak üretim maliyetlerini artıracak, mal ve hizmet fiyatlarına yansıyan bu artış ülkenin ihracattaki rekabet avantajını kaybetmesine neden olacaktır. Böyle bir durumda devalüasyonun dış ticaret üzerindeki olumlu etkisi ortadan kalkmaktadır.

1.4.2. Toplam harcama yaklaşımı

Toplam harcama yaklaşımı, talep koşullarının yeterli olduğu varsayımı altında, döviz kurundaki artışın (devalüasyonun) net ihracatı artırması için gerekli olan arz koşullarını inceler (Ünsal, 2005). Bu yaklaşıma göre, ülkenin toplam üretiminden daha fazlasını harcaması dış ticaret açığına ortaya çıkarmaktadır. Bu yaklaşımda cari denge; yurtiçi üretim ve yurtiçi harcamanın birbirine eşitliği ile mümkün olmaktadır. Ödemeler dengesine ilişkin bir sorun ortaya çıktığında tam istihdam düzeyinde, bunun ancak iç harcamaların azaltılmasıyla giderilebileceğini savunur (Paya, 2013). Ülke üretiminden yüksek bir harcama cari açığa neden olurken, tersi durumda cari fazla söz konusudur.

Bu yaklaşımda ekonominin eksik istihdamda faaliyet gösterdiği varsayımında devalüasyonun cari açığı giderici etkisi de açıklanmaktadır. Devalüasyon ile fiyat etkisi ortaya çıkarak dış talep artışı söz konusu olur. Sonrasında çoğaltan mekanizması ile tüm ekonomi etkilenir ve gelir artışına neden olur. Bu gelişme ile birlikte gelir artışının ithalat talebini arttırması beklenir. Ancak gelir artışının bir kısmının tasarrufa ayrılacağı düşünüldüğünde yurt içi harcama artışı yurt içi gelir artışından daha düşük olur. Bu nedenle devalüasyon cari açığı giderici yönde etkide bulunur.

Ekonomide tam istihdam durumunda ise, açığı kapatmak için daha fazla üretim artışı sağlanamadığından yurt içi toplam harcamayı azaltma yoluna gidilecektir. Böyle bir durumda para ve maliye politikaları yoluyla yurtiçi harcamalar kontrol altına alınır.

1.4.3. Geleneksel Mundell-Fleming modeli yaklaşımı

1960'ların başlarında Machlup, Meade ve Metzler'in, Keynes'in Genel Teorisi'nde yaptıkları uyarlamalar ile altyapısı hazırlanan Mundell-Fleming Modeli yaklaşımı, R. Mundell ve J. M. Fleming tarafından geliştirilmiştir.

Mundell-Fleming Modeli, kısa dönemli ödemeler bilançosu dengesini dışa açık küçük bir ekonomide sınırsız sermaye hareketi, toplam arzın tam esnek olduğu ve fiyatlar genel düzeyinin dengede olduğu varsayımıyla açıklamaktadır. Model, iç ve dış dengeyi eşzamanlı olarak sağlamak için uygulanan iktisat politikaları varsayımından hareketle üretim düzeyi ve faiz oranları üzerindeki etkisini farklı döviz kuru rejimleri altında açıklamaya çalışmaktadır.

Mundell-Fleming yaklaşımına göre, ekonomide oluşacak bütçe açıkları, serbest sermaye hareketleri ve esnek döviz kuru sistemi uygulanan bir ekonomide çarpan mekanizması kanalıyla toplam talep artışı sonucu yurtiçi faiz oranlarını yükseltmektedir. Bütçe açıkları nedeniyle faiz oranlarında gerçekleşen artış sermaye serbestisi varsayımı altında ekonomiye sermaye girişlerini özendirerek ulusal para talebini artırmakta ve ulusal paranın değer kazanmasına yol açmaktadır (Mucuk ve Karaçor, 2010). Ulusal paranın değer kazanması, ihracatı azaltırken ithalat artışına neden olacaktır. Bozulan dış ödemeler dengesi nedeniyle cari işlemler dengesi de olumsuz etkilenecektir.

1.4.4. Parasalcı yaklaşım

Parasalcı yaklaşımın temel varsayımı, tüm sorunların nedeninin para arz ve talebi arasında oluşan dengesizlik olduğudur. Bu yaklaşım mal ve hizmet ticaretinin yanı sıra uluslararası sermaye hareketlerini kapsadığı için dış ticaret dengesizliği kavramı yerine dış ödemeler dengesizliği kavramını ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2001).

Bu yaklaşıma göre devalüasyon, para arz ve talebinde ortaya çıkan dengesizliği gidererek dış ödeme bilançosunu dengeye getirir. Devalüasyon, fiyatlar genel düzeyini artırarak para talebini artırır ve bu talep artışı emisyon yoluyla karşılanmazsa ülkeye döviz girişleri artar. Bu da ulusal para arzında genişlemeye ve döviz rezervlerinde artışa sebep olur.

Parasalcı yaklaşımda temel varsayım; paranın genellikle işlem yapmak üzere kullanıldığıdır. Para miktarı genişlediğinde kişilerin tutmak istedikleri para miktarı azalır, fazla para tüketime yönlendirilir. Ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımı nedeniyle üretim artmaz, fiyatlar yükselir. Fiyatlardaki yükseliş para talebini artırır, ekonomideki para miktarı ile elde tutulmak istenen para miktarı denkleşir. Ancak sabit kur rejimi ve açık ekonomi koşullarının geçerli olduğu ekonomilerde ülkeler için mal fiyatları dünya piyasalarında belirlendiği için veridir. Bu nedenle, genişleyen para arzı yurt içinde fiyatlar artmadığı için para talebi ile denkleşemez.

Bu durumda, ekonomi de tam istihdamda bulunduğu için para arzı genişlemesi sonucu para stokları oluştuğunda, artan harcamalar dış mal ve varlıklara yönelir, ödemeler dengesi açığı oluşur. Böylece, ödemeler dengesinde oluşan açık ile kişiler fazla parayı ellerinden çıkarırken para arzı ile para talebi dengeye gelir (Paya, 2013).

Parasalcı yaklaşım, cari işlemler dengesi üzerinde politika kararlarının uzun vadeli etkilerinden kaynaklanan değişimleri göz ardı ederek yalnızca kısa vadeli etkileri açıklamaktadır. Örneğin, genişletici maliye politikası uygulanması, ülke para biriminde reel değer artışına yol açarak sermaye girişlerine ve cari işlemler açığına neden olur. Bu durumun uzun dönemde etkisi ülkenin dış yükümlülüklerinin ve buna bağlı olarak net dış borçlarının yükselmesidir. Bu durumda dış borç ödemelerini yapabilmek ve cari işlemler dengesini sağlayabilmek için dış ticaret dengesinin iyileşmesi gerekmektedir. Bu nedenle ilk aşamada yerli para birimi değer kazanırken

zaman içerisinde değer kaybı zorunlu hale gelmektedir.

Parasalcılar, esneklikler ve toplam harcama yaklaşımlarını parasal etkileri dikkate almadıkları için yalnızca dış ticaret bilançosuna uygulanabilmesi nedeniyle eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler ışığında devalüasyonun parasal etkilerine önem vererek, ticaret bilançosu dengesini ve sermaye hareketleri yoluyla dış ödemeler dengesini açıklamışlardır (Seyidoğlu, 2001).

Yaklaşım, parasal genişlemenin sonucunda gerçekleşen iç ve dış dengesizliği açıklamaktadır. Ancak dış ticaret hadleri ve reel döviz kuru gibi cari dengenin temel belirleyicileri olan değişkenlerin rolünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

1.4.5. Dönemlerarası yaklaşım

Sachs (1981), Buiter (1981) ve Obstfeld (1982) tarafından önerilen ve daha sonra Obstfeld ve Rogoff (1995) tarafından geliştirilen Dönemler Arası Yaklaşım, cari dengede ileriye dönük dinamik analiz çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır ve ödemeler dengesinin modern teorisi olarak adlandırılmaktadır. Optimal dinamik çözümler üretilmesi amacıyla geliştirilen Dönemler Arası Yaklaşım, 1974 ve 1980 dönemlerinde petrol fiyatlarındaki aşırı artışlar sonucu ortaya çıkan yüksek cari açıkların analizi ile oluşturulmuştur.

Dönemler Arası Yaklaşım, esneklikler ve toplam harcama yaklaşımlarının sentezi olarak cari dengeyi, geleceğe dönük dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının sonucu olarak ele almaktadır. Cari ve gelecekteki fiyatların yatırım ve tasarruflar üzerindeki etkilerini analiz etmekte, nisbi fiyatların makroekonomik belirleyicilerini hesaplamaktadır (Erkılıç, 2006).

Dönemler Arası Yaklaşım, ekonomide harcamaların, yurtiçi üretim ile net dış varlık rezerv toplamına eşit olduğu dönemler arası bütçe kısıtlaması şartına başvurmuştur. Bu durumda ekonominin uygulanabilir tercihleri sınırlanmaktadır. Buna göre, eğer dünya faiz oranı ortalama değerinin üzerinde ve ekonomi net dış alacaklı durumunda ise, bireyler tüketimlerini yüksek dış faiz gelirlerine göre düzenleyecekleri için, cari fazla ortaya çıkacaktır. Ekonominin net dış borçlu olduğu durumda ise, yüksek dış faiz oranı cari açığa neden olacaktır (Sezer, 2007).

Tüm yaklaşımların amacı; cari dengeyi sağlayacak mekanizmaları ortaya koymaktır.

Bunun için farklı değişkenler kullanılarak farklı politikalar önermişlerdir. Ancak her yaklaşıma ele aldıkları değişkenler, varsayımları ve kapsamlı bir çözüm üretmemeleri konusunda eleştiriler getirilmektedir.

Bu tartışmalar sonucunda cari açıkların giderilmesinde, ticari ve finansal serbestleşmenin birlikte gerçekleştirilmiş olmasının ülkeler açısından birtakım sakıncaları beraberinde getirdiği görülmektedir. Devlet müdahalesinin olduğu ülkelerde cari açık kendiliğinden değil, izlenen politika sonucu oluşacaktır. Devlet müdahalesi nedeniyle ihracat yapılabildiği ölçüde ithalat yapılacak, döviz kurlarındaki değişimler yardımıyla dış ticarete eşitlik sağlanacaktır. İthalatın dış kaynaklar kullanılarak finanse edilmesi halinde, bu durumun cari açığa neden olması gerekirken, finansal serbestleşmenin olmadığı ülkede böyle bir gelişme mümkün olmayacaktır. Ekonomik büyüme ithalatı teşvik ederek artırsa da, döviz talebinin artması, döviz kurunun artışı ile ithal talebini azaltıp ihracatı arttırarak ithalatın daha az artmasını sağlayacaktır. Finansmanında dış kaynak kullanılmayan ithalat açığa neden olmayacak, finansal serbestleşmesinin gerçekleştirildiği bir ülkede denetim mekanizmalarının sağlanmaması durumunda ise döviz kurunun ticareti dengeleyici görevi ortadan kalkacaktır. Böylelikle, dışarıdan ödünç alınan kaynaklarla finanse edilen ithalat sonucu ulusal para aşırı değerlenecek, cari açık oluşacaktır.

Cari açıkların uzun vadeli dış kaynaklarla finansmanı, dış ticarete ve finansal sektörlerde uygulanan serbestleşme politikaları ile mümkün olacaktır. Uzun vadeli kaynaklara ulaşma imkanı döviz kurlarının ticareti dengeleyici fonksiyonunu geciktirerek ekonomideki cari açık riskini büyütecektir. Serbestleşme sonrasında oluşan yüksek sermaye girişleri, döviz kurunun aşırı değerlenmesi sonucu dış ticaret dengesinin bozulmasına yol açacaktır. Dış dengedeki bozulmanın cari açığı daha da büyütmesiyle devalüasyon beklentisi içine girilmesine ve riskleri arttırarak ani ve toplu sermaye çıkışına neden olacaktır. Döviz kurundaki dalgalanma dahi reel döviz kurundaki aşırı değerlenmeye engel olamamaktadır. Bu durumda, ticari ve finansal serbestleşmenin kontrol altına alınması ile cari açığa engel olunabilecek, kontrolsüz bir serbestleşme durumunda ise cari açığı engellemek çok güç olacaktır.

1.5. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri

Cari işlemler dengesinin belirleyicilerini açıklamaya çalışan teorik yaklaşımlar

incelendiğinde, farklı belirleyiciler ve bunlara bağlı olarak farklı politika önerileri ile cari açık sorununa çözüm önerileri getirildiği görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde yukarıda açıklanan teorik yaklaşımlar ve cari açık ile ilgili iktisat yazınında yapılan analizler sonucu ulaşılan cari açığın belirleyicileri tartışılacaktır.

Dünya'daki birçok ülke için önemli bir sorun olan cari işlemler açığı, bu sorunun çözümü için öncelikle sorunun kaynağının tespit edilmesini gerektirmektedir. Her ülke açısından farklı dinamiklere sahip olan cari işlemler dengesi, o ülke ekonomisinin siyasi ve sosyal yapısına, gelişmişlik düzeyine, uyguladığı ekonomi politikalarına ve doğal kaynaklarına bağlı olarak değişmektedir. Cari açık her ülkenin kendi iç dinamikleri nedeniyle farklı sebep ve şekillerde ortaya çıkmasına rağmen, yapılan ampirik analizler ortak bazı belirleyicilere ulaşmaktadır. Cari işlemler açığının temel belirleyicilerinin her ülke için doğru olarak ortaya konulması, açığın giderilmesi için uygulanacak politikanın seçiminin doğru tespit edilmesine yardımcı olacaktır. Cari açığın ekonomiler için önemli bir sorun olarak görülmeye başlanması ile birlikte bu sorunun nedenlerini ortaya koymak için yapılan çalışmalarda ulaşılan büyüme, reel döviz kuru, bütçe açıkları, faiz oranı, yatırım, tasarruf ve enerji fiyatları gibi değişkenler cari açığa neden olan belirleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5.1. Ekonomik büyüme

Ekonomik büyüme sıkça cari açık sorununun önemli bir belirleyicisi olarak değerlendirilmektedir. Daha fazla üretmek için ara malına ihtiyaç duyan bir ülkenin ithalata dayalı bir ara malı tedarikçisi olması, daha yüksek büyüme oranlarının daha fazla cari açığa neden olması sonucu ile karşılaşmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu ilişkinin yanı sıra, ülkenin üretim artışı ile ulaştığı ekonomik büyüme düzeyi daha fazla gelir elde edilmesine ve bu da artan ithalat talebi ile cari açığa neden olabilecektir.

Büyüme oranı ile cari açık arasındaki ilişkiyi analiz eden literatür incelendiğinde araştırmacıların ele aldıkları dönemler, ülkeler, kullandıkları veri setleri ve uyguladıkları metotlara göre farklı sonuçlara ulaştıkları görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde analiz sonuçlarına göre iki farklı yaklaşım görülmektedir. Çalışmaların büyük çoğunluğunda (Yücel, 2003; Gruber ve Kamin, 2005; Freund ve Warnock, 2005; Aristovnik, 2006; Erkılıç, 2006; Aristovnik, 2007; Osakwe ve

Verick, 2007; Lebe vd., 2009; Morsy, 2009; Bayraktutan ve Demirtaş, 2011; Kayıkçı, 2012; İnel ve Kayıkçı, 2013; Kesikoğlu vd., 2013; Gacener Atış ve Saygılı, 2014; Dinçer ve Yaşar, 2015; Yüksel 2016), ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasında aynı yönlü ve kuvvetli bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Büyüme oranındaki artışın özellikle gelişmekte olan ülkelerde cari açılara yol açmasını, bu ülkelerin ithalata bağımlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesine bağlamaktadır. Bu ülke ekonomilerindeki büyüme artışı cari işlemler açığında da artışa neden olacaktır.

İkinci yaklaşıma göre ise, cari açık ile büyüme oranındaki artış arasında ya zayıf bir ilişki vardır ya da sistematik herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Bu analiz sonuçlarına göre ilgili ülke ekonomilerindeki büyüme, cari açık üzerinde büyük etkilere sahip olmayacaktır (Barnes vd., 2010).

Subaşat'a (2016) göre, hızla büyüyen bir ülkede cari işlemler açığının oluşması sadece çok kısıtlayıcı varsayımlar altında görülebilir. Bunlardan birincisi, hem ticaret hem de finansal sektörün eşzamanlı olarak serbestleştirilmiş olmasıdır. Finansal hareketliliğe kısıtlama konulduğunda, ticaret açığını finanse edecek kaynaklar sınırlı olduğu için büyük cari açıklar olamayacağı gibi ticareti dengeleyici politikalar da dış kaynak ihtiyacını azaltır. Ancak her iki sektörün serbestleştirilmesi durumunda aşırı büyüyen bir iç talep dış borçlanmayla birlikte ticari ve cari açılara neden olacaktır. Özellikle Türkiye gibi dış kaynaklara ve tüketime dayalı bir büyüme modelinde yapay bir büyümeyle cari açıkların oluşması son derece normaldir.

İkinci olarak, bir ülkede ekonomik büyüme eğer dış ticareti yapılamayan (emlak gibi) mallardaki hızlı verimlilik artışından kaynaklanıyorsa (ihraç mallarında benzer bir verimlilik artışı gözlenmiyorsa), ihracatı arttırmadan ithalat talebini arttırarak cari açılara neden olabilir. Eğer ekonomik büyüme hem ticareti yapılamayan mallarda hem de ihraç mallarındaki verimlilik artışlarından besleniyorsa ihracat ve ithalatın birlikte artması beklenir ve cari açıklar oluşmaz. Çin ve Güney Kore gibi Doğu Asya ülkeleri göstermiştir ki, hızlı büyüme cari açılara değil cari fazlalara neden olmaktadır.

1.5.2. Reel döviz kuru

Döviz kuru, bir birim yerel paranın yabancı para cinsinden değeri olarak ifade

edilmekte, reel döviz kuru ise yurtiçi fiyatların yurtdışı fiyatlara oranı olarak tanımlanmaktadır (Göçer ve Elmas, 2013).

Reel döviz kurunda meydana gelen değişimler, makroekonomik denge üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Reel kurdaki değişimler (yerel paranın reel olarak değer kazanması veya kaybetmesi) ülkelerin dış ticaret dengesinin temel belirleyicisi olarak ifade edilmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2007).

Döviz kurunun yükselmesi, ithal mallarının yerli para cinsinden fiyatını artıracak, iç talebin ithal mal talebindeki daralma sonucu yerli mallara yönelmesini sağlayacaktır. Döviz kurundaki artış diğer yandan ihracat mallarının fiyatını da düşürecek ve ihracat mallarına olan talep artarak ülkenin ihracatı yükselecektir. Bu durumda, ithalat azalışı ve ihracat artışı ile dış ticaret açığı azalacaktır (Göçer ve Elmas, 2013).

1.5.3. Bütçe açıkları

Bir ekonomide birlikte gerçekleşen ve birbirinin nedeni ve sonucu olarak değerlendirilen bütçe açığı ve cari açık literatürde ikiz açık olarak adlandırılmaktadır. Teorik ve ampirik literatür, bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi iki temel yaklaşımla açıklamakta ve analizlerinde Keynesyen veya Ricardocu Hipotezleri test etmektedir.

Geleneksel Keynesyen yaklaşım, İkiz Açık Hipotezi bağlamında, bütçe açığı ile cari açık arasında tek yönlü pozitif bir nedensellik ilişkisinin varlığını kabul etmektedir. Bu nedensellik ilişkisini Mundell-Fleming Modeli ile açıklamaya çalışan yaklaşım, sermaye hareketliliği ve esnek döviz kuru varsayımı altında, bütçe açığında meydana gelen artışın ülkenin borçlanma gereksiniminde artışa neden olacağını ifade etmektedir. Artan kamu kesimi borçlanma gereksinimi yurtiçi faiz oranlarını artırarak ülkeye yabancı sermaye girişinde ve bu nedenle ulusal paranın değerinde artışa neden olacaktır. Ulusal paradaki değer artışı, yurt dışında malların fiyatlarında nispi azalışa neden olacak ve ithalat eğilimini artırarak ihracatı azaltacaktır. Bu durum sonuç olarak dış ticaret açığı nedeniyle cari açıkla sonuçlanacaktır (Bolat vd., 2011).

Barro (1974) tarafından ortaya konan Ricardocu Denklik Hipotezi ise İkiz Açık Hipotezi'ni reddederek, bu iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını ileri sürmektedir. Cari işlemler dengesi üzerinde kamu harcamalarının finansmanında vergi artışı ya da borçlanmanın bir etkisinin bulunmadığını ifade

etmektedir (Bolat vd., 2011).

1.5.4. Faiz oranı

Ülke ekonomisinde cari denge üzerinde Merkez Bankası tarafından uygulanan politika faiz oranı önemli etkileri olan bir diğer değişkendir. Faiz oranında gerçekleştirilecek artış cari açık üzerinde iki farklı ve birbirleriyle çelişen kanal aracılığıyla etkili olacaktır. Faiz oranının artışının ilk etkisi, ülkeye dış kaynak girişi artışı yoluyla olmaktadır. Yabancı sermaye girişi ile ulusal para birimi değerlenecek, ihracat azalışı ve ithalat artışı nedeniyle cari açığı artıracaktır. Bir diğer etki ise; faiz oranı artışının talep üzerindeki etkisi yoluyla olacaktır. Faiz oranlarındaki artış kredi talebini ve iç talebi azaltacak, talep azalışı ithalatı azaltarak cari işlemler açığının azalmasına neden olacaktır (Esen vd., 2012).

1.5.5. Yatırım ve tasarruf

Cari açık kavramı özel ve kamu kesimi toplam tasarrufları ile yatırımları arasındaki fark olarak da tanımlanmaktadır. Yatırım-tasarruf arasındaki negatif fark, yurtiçi tasarrufların yetersiz olduğunu ve yapılacak bir yatırımın finansmanı için dış kaynak gereksinimini göstermektedir. Yatırımlardaki artış, ülkeye yabancı sermaye girişini artırarak döviz ucuzlatacak ve ithalatı artırarak cari işlemler açığını artıracaktır.

1.5.6. Enerji fiyatları

Enerji fiyatlarındaki hızlı artışların özellikle enerji ithalatçısı ülkelerin cari dengelerine kısa vadede olumsuz etki yapması doğaldır. Ancak enerji fiyatları düştüğünde cari dengenin de tekrar sağlanması gerekir. Bu nedenle uzun vadeli cari açıkları enerji ithalatı ve fiyatlarıyla açıklamak doğru değildir. Enerji ithalatçısı olan ülkelerin uzun vadede ihracatlarını hem enerji ithalatını hem de gereksinim duydukları diğer ithalatlarını karşılayacak biçimde arttırmaları beklenir. Çin ve Almanya gibi net enerji ithalatçısı olan ülkelerin büyük miktarlarda cari fazla verdikleri bilinmektedir. Ayrıca net enerji ithalatçısı olan Türkiye'nin ulusal gelire oranla oldukça küçük olan cari açıklarının 2002 yılından itibaren hızla artması bu durumun daha çok uygulanan politikalardan kaynaklandığını düşündürmektedir.

1.6. Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Ampirik Çalışmalar

Cari işlemler dengesini açıklamaya çalışan iktisatçılar, farklı değişkenler ve

yöntemler kullandıkları çalışmalarla geniş bir literatür oluşturmuşlardır. Farklı analiz yöntemleri kullanan bu çalışmalar, cari açığın bir değişken ile nedensellik ilişkisini analiz eden ve cari açığın birden çok açıklayıcı değişkenle ilişkisini analiz eden çalışmalar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Cari açığın tek değişken ile nedensellik ilişkisini analiz eden çalışmalar, döviz ile cari açık, büyüme ile cari açık, bütçe açığı ile cari açık ayırımına tabi tutulabilir. Bu çalışmaların bir kısmında belli bir ülkeye ait veri seti kullanılırken diğerlerinde ülke gruplarına ait veri setinin kullanıldığı görülmektedir. Sadece bir ülkenin verilerinin kullanıldığı çalışmalarda çoğunlukla cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Birden fazla ülkenin verilerinin kullanıldığı çalışmalarda ise çoğunlukla cari işlemler açığının belirleyeni üzerinde durulduğu görülmektedir. Aşağıda aktarılacak literatür analizi cari açıklar üzerine yapılan kapsamlı ampirik çalışmalara rağmen bu çalışmanın konusu olan ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasındaki ilişkinin analiz konusu edilmediğini ortaya koymaktadır.

1.6.1. Cari açık ile birden çok değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar

Cari açık ile büyüme arasında aynı yönlü ilişki tespit eden çok sayıda çalışma mevcuttur (Yücel, 2003; Erkılıç, 2006; Kayıkçı, 2012; İnel ve Kayıkçı, 2013; Gacener Atış ve Saygılı, 2014; Dinçer ve Yaşar, 2015; Yüksel 2016). GSYH büyümesi ile cari açık arasındaki anlamlı ilişki, Türkiye ekonomisinde büyümenin yüksek oranda ithalata bağımlı olmasının da etkisiyle, artan oranda cari açık veren dönemlerde yüksek büyüme oranlarının gerçekleştiği, özellikle kriz sonrası cari fazla veren dönemlerde ise büyümenin yavaşladığı veya ekonomik durgunluk dönemlerinin görüldüğü yönündeki geçmiş deneyimleri ve teoriyi destekler niteliktedir. Erbaykal (2007), cari açığın nedeninin büyümeden kaynaklanan talep artışı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Karabulut ve Danışoğlu (2006), cari açık ile AB 15 ülkeleri GSYH büyümesi arasında istatistiki olarak kuvvetli ve negatif yönlü bir ilişki tespit etmişler, yani Türkiye'nin ticaret ortaklarının GSYH'sindeki artışın Türkiye'nin cari açığında azalışa neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Reel döviz kuru ile cari denge arasında aynı yönlü ilişki tespit eden çalışmalar (Kasman vd., 2005; Erkılıç, 2006; Terzi ve Sarıdoğan,2007; Erbaykal, 2007; Peker

ve Hotunoğlu, 2009; Canidemir vd., 2011; Kayıkçı, 2012; Bayar vd., 2014) TL'deki aşırı değerlenmenin ithalatı cazip hale getirirken ihracatı da fiyat avantajının kaybolmasına bağlı olarak engellemekte olduğunu ve cari dengeyi olumsuz etkilediğini ifade etmektedirler. Erbaykal (2007), dvız kurunun sıcak para özelliğine sahip kısa vadeli sermaye hareketleri tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Karabulut ve Danişoğlu (2006) ise, kısa dönemde kuvvetli ve pozitif, uzun dönemde ise istatistiki olarak anlamsız bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Altıntaş ve etin (2006), uzun dönemde pozitif ve anlamsız, kısa dönemde negatif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu ve bu sonucun Türkiye'de zayıf bir J Eğrisi Etkisi'nin var olabileceğini gösterdiğini belirtmişlerdir. Yapraklı (2010) ise hem uzun ve hem de kısa dönemde pozitif ve istatistiki açıdan anlamsız bir ilişki tespit etmiştir.

Terzi ve Sarıdoğan (2007) ile Peker ve Hotunoğlu (2009) alışmalarında faiz oranı ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki tespit etmişken, Oktar ve Dalyancı (2011) ise kısa dönemde faiz oranı ile cari açık arasında ilişki olmadığını, uzun dönemde ise aralarında ters yönlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Canidemir ve diğerleri (2011) ise cari açık ile faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Artan faiz oranları nedeniyle yatırım ve tüketimde görülen azalmanın sonucu olarak faiz oranındaki artışın cari açığı azaltıcı etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Yüksel (2016), faiz oranının belirli bir seviyenin (%16,4) altına indiği durumda, azalan faiz oranının ülkedeki tasarruf oranını azaltarak dış ticaret dengesi üzerinde negatif yönde etki ettiğini ifade etmiştir.

Karabulut ve Danişoğlu (2006), Erdoğan ve Bozkurt (2009), Kayıkçı (2012), Gcer (2013) ve Bayar ve diğerleri (2014), petrol fiyatları ile cari işlemler hesabı açığı arasında aynı yönlü ilişkinin varlığını tespit ederken, zlale ve Pekkurnaz (2010) ilişkinin kısa dönemde geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dışsal bir etken olarak cari açığı artıran enerji fiyatları özellikle ekonomilerin bu fiyat değişimlerine kısa dönemde uyum sağlayamamaları nedeniyle açığın artışındaki önemli bir etken olarak görülmektedir. Gcer (2013), Türkiye'de analize konu edilen 1996-2012 döneminde cari açığın %37'sinin enerji ithalatından, Bayar ve diğerleri (2014) ise % 18,3'ünün ham petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklandığını ifade etmişlerdir.

Cari işlemler hesabı açığı ile dış ticaret açığı arasında aynı yönlü ilişki olduğunu

tespit eden çalışmalar da mevcuttur (Göçer, 2013; Gacener Atış ve Saygılı, 2014; Dinçer ve Yaşar, 2015). Erkilic (2006) ise cari açık ile dış ticaret hadleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığını ifade etmiştir. Dış ticaret haddi değişkeni yerine karşılama oranı (ko), yani ihracat (f.o.b) ve ithalat (f.o.b) değerlerinin birbirine oranı biçimindeki değişkenin seçilmesi durumunda ilişkinin anlamlı ve pozitif çıktığını, bu sonucun cari işlemler açığı veya fazlasını belirleyen en önemli değişkenin dış ticaret dengesi olması ile açıklanabileceğini belirtmiştir.

Terzi ve Sarıdoğan (2007) ulusal gelir ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki olduğunu; Peker ve Hotunoğlu (2009) ise bu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu, cari işlemler açığının orta ve uzun dönemde öngörü hata varyansının yaklaşık %7'sinin GSMH'den kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Altıntaş ve Çetin (2006), cari işlemler dengesi üzerinde uzun dönemde yurtdışı gelirdeki % 1'lik bir artışın % 0,60'lık bir olumlu etkiye, reel yurtiçi gelirdeki % 1'lik bir artışın ise yaklaşık % 1,3'lük olumsuz etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Yapraklı (2010), bütçe açığının dış ticaret açığını hem kısa hem de uzun dönemde artış yönünde etkilediğini; Türkiye'de dış ticaret açığı sorununun çözümü için bütçe açığı değişkeni ile temsil edilen maliye politikasının anlamlı ve etkili iktisat politikası olduğunu ifade etmiştir. Canıdemir ve diğerleri (2011) de beklentilerle uyumlu olarak cari açık ile bütçe açığı arasında aynı yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Telatar (2011) toplam krediler ile cari işlemler hesabı açığı arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığı, cari işlemler hesabı açığına neden olan kredilerin, tüketici kredileri olduğu; Dinçer ve Yaşar (2015) ise krediler ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eken (1990), 1980-88 dönemine ilişkin analizinde dış ticaretin yurtiçi fiyatların yurtdışı fiyatlara nisbi oranı, yurtiçi üretim ve gelir tarafından; işçi dövizlerinin ise Türkiye ve Almanya arasındaki 1 yıllık mevduatın getiri farkı tarafından belirlendiğini tespit etmiştir.

Erkilic (2006), cari açık ile bir dönem önceki oranı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğunu ve bunun, Türkiye'de yapısal bir cari açık olgusu olduğu ve geçmiş dönem cari açık rakamlarının beklentileri şekillendirdiği yönündeki görüşleri

destekler nitelikte olduğunu ifade etmiştir. Yüksel (2016), cari açığın en önemli nedeninin bir önceki dönem cari açığı olduğunu, Türkiye’de ekonomide bulunan yapısal nedenlerden dolayı cari açık probleminin kronik bir hale geldiğini belirtmiştir.

Peker ve Hotunoğlu (2009) ve Bayar ve diğerleri (2014), Borsa İstanbul 100 endeksi ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Terzi ve Sarıdoğan (2007), verimlilik artışı; Bayar ve diğerleri (2014) portföy yatırımları, ihracatın ithalatı karşılama oranı, kamu borç stoku, doğrudan yabancı yatırımlar ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Erdoğan ve Bozkurt (2009) ise cari işlemler hesabı açığı ile ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında ters yönlü ve güçlü bir korelasyon ilişkisi olduğunu (-0,54), cari açığı azaltan en önemli gelişmenin ihracat gelirleri artarken, ithalat giderlerinin azalması olduğunu ifade etmişlerdir. Bir başka ifade ile, döviz giderleri artış hızının döviz gelirleri artış hızının gerisinde kalmasının cari açık artış hızını yavaşlatabileceğini belirtmişlerdir. Kayıkçı (2012) ise sermaye oluşumu, tasarruflar ve TÜFE ile cari açık arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özmen (2015), Türkiye’nin cari açığı, dış ticareti ve finansal kırılganlıklarının nedenleri ve sonuçlarını tartıştığı çalışmasında Türkiye ekonomisinin yüksek cari açıklar ve bunun ağırlıklı kısa vadeli fonlarla finansmanı, düşük tasarruf ve yatırım oranları, çok yüksek kredi-mevduat oranı, aşırı düşük net uluslararası rezervleri, ihracatın ve ithalatın sırasıyla yüksek yurtdışı talep ve yurtiçi gelir esneklikleri, büyümenin temelde cari açık ve küresel finansal koşulları tarafından belirlenmesi, orta-yüksek ve ileri teknoloji ürünlerinde açıklanmış görece dezavantajının yüksek olması ve giderek düşen para politikası güvenilirliği gibi tüm temel konularda dış şoklara karşı “Kırılgan Beşli” olarak tanımlanan ülkelerden bile daha kırılgan durumda olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye dışında tek ülke üzerine yapılan çalışmalarda Hoque (1995), Kandil ve Greene (2002), Gülzar ve diğerleri (2007), Bitzis ve diğerleri (2008), Samson ve Onelie (2009), Lebe ve diğerleri (2009), Ban ve Maftai (2014) ve Duncan (2014) cari açığın belirleyicileri üzerine analizler yapmışlardır.

Hoque (1995), Avusturalya için 1965-1992 dönemine ait aylık verileri kullanarak

yaptığı çalışmada dalgalı kur sisteminin uygulandığı dönemde, cari işlemler hesabı üzerinde ticaret hadlerinin önemli bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. Sabit ve serbest döviz kuru rejimleri altında iki farklı sonuca ulaşılan çalışmada sabit rejimin uygulandığı dönem için yapılan test sonucunda cari açık ile ticaret haddi ilişkisi negatif bulunmuştur. Yönlendirilmiş ve dalgalı döviz kuru dönemi verileriyle yapılan test sonucuna göre ise her iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Analiz bulguları serbest döviz kuru rejiminde sermaye hareketleri, spekülasyon hareketleri ve göreceli faiz oranları üzerinde yurtiçi faktörlere göre yurtdışı faktörlerin daha belirleyici olduğu yönündeki görüşü destekler niteliktedir.

Kandil ve Greene (2002), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için cari işlemler açığının en önemli nedeninin büyüme oranı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kamu harcamalarında artışın yurtiçi faizleri yükselttiğini ve artan faiz oranının ülkeye daha fazla fon ve sermaye girişi sağladığını belirtmişlerdir. Sermaye girişi artışının doların değer kazanmasına neden olarak ihracatı azaltıcı, ithalatı artırıcı etkide bulunduğunu ifade etmişlerdir. Cari dengenin ABD'nin net enerji ithalatçısı olması ve enerji ithalatı talep esnekliği katsayısının düşük olması nedeniyle, enerji özellikle de petrol fiyatlarındaki ani ve şok artışlardan negatif etkilendiğini belirtmişlerdir. Ancak enerji fiyatlarındaki nisbi fiyat azalışının da cari denge üzerinde beklenenin aksine negatif etki ettiğini; düşen enerji fiyatlarının toplam ithalat miktarını ve hacmini artırdığını ve bu miktar artışının fiyat azalışından kaynaklı olumlu etkinin ve avantajın üzerine çıkarak cari dengeyi olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Gülzar ve diğerleri (2007) Pakistan için cari işlemler hesabı dengesi ile dış ticaret dengesi, işçi dövizleri ile ulusal tasarruflar arasında aynı yönlü, toplam tüketim arasında ters yönlü uzun dönemli güçlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca cari işlemler hesabı açısından temel sorunun dış ticaret dengesi kaynaklı olduğu ve dış ticaret dengesinin iyileşmesi ile birlikte cari işlemler hesabı açığının giderilebileceği belirtilmiştir.

Bitzis ve diğerlerine (2008) göre Yunanistan için cari işlemler hesabı açığı ile üretim açığı, reel döviz kuru, bütçe açığı; Avrupa Birliği (AB) için üretim açığı, kredi hacminde genişleme, mali genişleme ve rekabetçi yapıda meydana gelen bozulmalar ve petrol fiyatlarındaki artışlar cari işlemler hesabı üzerinde olumsuz etkiye sahipken;

reel faiz oranı, dış ticaret hadleri ve taşımacılık fiyatındaki artışların cari işlemler dengesinde olumlu etkiye sahiptir. Cari işlemler hesabı dengesi üzerinde en büyük etkiye reel döviz kuru ile reel faiz oranındaki değişikliklerin sahip olduğu da vurgulanmaktadır.

Samson ve Onelie (2009) cari işlemler açığının temel belirleyicilerinin analizi için Malawi'ye ait 1980-2006 dönemine ilişkin yıllık verileri kullanarak yaptıkları çalışmanın bulgularına göre dışa açıklık, ticaret haddi, dış borç stoku ve cari işlemlerin serbestleştirilmesi gibi dışsal faktörlerin belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir.

Lebe ve diğerleri (2009), ekonomik büyüme ve reel döviz kurunun cari işlemler açığı üzerindeki etkilerini, Türkiye ve Romanya'nın 1997-2007 dönemine ait 3 aylık verilerini kullanarak test ettikleri çalışmanın bulgularına göre, iki ülke için ekonomik büyümenin cari işlemler açığının temel belirleyicisi olarak öne çıktığı vurgulanmıştır.

Ban ve Maftai (2014), Romanya için özel ve kamu tasarruflarının cari işlemler hesabı dengesine beklentilere uygun olarak ters yönlü etkide bulunduğunu, ancak değişkenlere ait katsayıların uzun dönemde istatistiki olarak anlamsız olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca yatırım harcamaları, dışa açıklık oranı ve reel efektif döviz kuru artışlarının cari işlemler dengesine olumsuz yönde etki ettiklerini belirtmişlerdir.

Duncan (2014) ABD için bütçe dengesi, toplam faktör verimliliği volatilitesi, reel döviz kuru ve verimlilik artışlarının cari işlemler hesabı dengesinin önemli belirleyicileri olduğunu, analizde kullanılan diğer değişkenlerden reel faiz oranı ve petrol fiyatları ile cari işlemler açığı arasında zayıf bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Diğer taraftan, ülke grupları üzerine yapılan çalışmalar daha çok cari açığın belirleyicileri üzerine analizlerden oluşmaktadır. Farklı analiz yöntemleri ve dönemlere ilişkin veri setleri kullanılan çalışmalara ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir.

Gruber ve Kamin (2005), Freund ve Warnock (2005), Aristovnik (2006), Aristovnik (2007), Osakwe ve Verick (2007), Lebe ve diğerleri (2009), Morsy (2009), Bayraktutan ve Demirtaş (2011) ve Kesikoğlu ve diğerleri (2013), büyüme oranı ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki olduğunu, Freund (2000) ise büyüme oranındaki artışın tüketim harcamaları yoluyla cari işlemler hesabı açığını artırdığını ifade etmişlerdir. Calderon ve diğerleri (2002) büyüme oranındaki artışın yatırımların

tasarruflardan daha çok artmasına neden olarak cari açığı artırıcı yönde etkilediğini tespit ederken, sanayileşmiş ülkelerin büyüme oranındaki artışın gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açığını azaltıcı yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Freund ve Warnock (2005), cari açığın kısa dönemli yüksek dış borç durumunda büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Barnes ve diğerleri (2010), cari açık üzerinde ekonomik büyümenin anlamlı bir etkiye sahip olmadığı; Bayraktutan ve Demirtaş (2011) ise dünya büyüme oranı ile cari açık arasında ters yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Osakwe ve Verick (2007), cari açık ile OECD ülkelerinin büyüme oranları arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Reel döviz kurları ile cari denge arasında aynı yönlü ilişki olduğunu tespit eden birçok çalışma bulunmaktadır (Debelle ve Faruquee, 1996; Gosse ve Serranito, 2014; Garsviene ve Butgus, 2014; Gehringer, 2014). Freund ve Warnock (2005), cari açığın döviz kuru üzerinde kısa dönemli yüksek dış borç durumunda etkili olduğu; Yang (2011), reel döviz kurunun cari işlemler açığı üzerinde uzun dönemde güçlü etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Freund (2000), ticaret dengesi üzerinde reel döviz kurundaki değer kaybının Marshall-Lerner Koşulu altında J Etkisi gösterdiğini ifade etmiş; reel döviz kurundaki değer kaybının kısa dönemde ticaret dengesini olumsuz etkilediğini, sonrasında ise cari dengenin iyileşmesine katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Hermann ve Jochem (2005), reel döviz kuru etkisinin az olduğu; Özmen (2005) ise döviz kuru esnekliği ile cari işlemler dengesi arasında ters yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kesikoğlu ve diğerleri (2013), cari işlemler hesabı açığı üzerinde döviz kurunun herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Reel faiz oranı ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki olduğunu (Hermann ve Jochem, 2005; Aristovnik, 2007; Garsviene ve Butgus, 2014) tespit eden birçok çalışma söz konusu iken Barnes ve diğerleri (2010), ise bu iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kesikoğlu ve diğerleri (2013) ise faiz oranının cari açık üzerinde orta vadeli düşük etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bayraktutan ve Demirtaş (2011) da dünya faiz oranının cari açık ile ters yönlü ilişki içerisinde bulunduğunu, reel faiz oranının cari açık üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Chinn ve Prasad (2003), Gruber ve Kamin (2005), Aristovnik (2006), Herwartz ve Siedenburg (2007), Chowdhury ve Saleh (2007), Morsy (2009), Morsy (2012), Gehringer (2014) ile Gosse ve Serranito (2014), İkiz Açık Hipotezi'ni destekler nitelikte, bütçe açığı ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kesikoğlu ve diğerleri (2013), bütçe açığının cari açık üzerinde orta vadeli düşük etkiye sahip olduğu, Boileau ve Normandin (2008) ise vergi indirimleri nedeniyle ortaya çıkan bütçe açıklarının cari açığa neden olduğunu tespit etmişlerdir.

Chinn ve Prasad (2003), Gruber ve Kamin (2005), Aristovnik (2006), Aristovnik (2007), Barnes ve diğerleri (2010) ve Yang (2011), cari açık ile dışa açıklık oranı arasında aynı yönlü ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Özmen (2005), ekonomilerin dışa açıklıklarının artmasının, ülke ekonomilerini cari açığa karşı savunmasız hale getirdiğini vurgulamış, Bayraktutan ve Demirtaş (2011) ise dışa açıklık oranı ile cari açık arasında ters yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Osakwe ve Verick (2007) ise dışa açıklık oranının cari açık üzerindeki etkisinin belirsiz olduğunu tespit etmişlerdir.

Chinn ve Prasad (2003), Gruber ve Kamin (2005), Morsy (2009) ile Barnes ve diğerleri (2010), net yabancı varlık pozisyonunun cari hesap dengesi ile pozitif yönlü bir ilişki içinde olduğunu bulmuşlar; Debelle ve Faruquee (1996) ile Herwartz ve Siedenburg (2007) dış ticaret hadleri ile cari açık arasında kısa dönemde aynı yönlü ilişki olduğunu ortaya koymuşlar, aksine Bayraktutan ve Demirtaş (2011) ise dış ticaret hadleri ile cari açık arasında ters yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Herwartz ve Siedenburg (2007), cari işlemler hesabının belirleyicilerinin, ulusal hasıla açığı ve ticaret hadlerindeki değişimler olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Morsy (2009), Barnes ve diğerleri (2010), petrol fiyatı artışları ile cari açık arasında aynı yönlü ilişki tespit etmiştir. Gosse ve Serranito (2014), hem kısa hem de uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Garsviene ve Butgus (2014) ise petrol fiyatlarının cari açık üzerinde büyük bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Aristovnik (2007) ve Morsy (2012) petrol fiyatı artışlarının cari dengeyi olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Ancak Aristovnik (2007) petrol fiyatındaki artışların cari denge üzerindeki olumlu etkisinin araştırma kapsamına alınan ülkelerin petrol ihracatçısı olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Kandil

(2012), petrol ihraç eden ülkelerde petrol fiyatında meydana gelen artışların cari açıkları azalttığı; petrol ithalatçısı ülkelerde cari açığın kötüleşmesinde yoğun biçimde etkili olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Özlale ve Pekkurnaz (2010), petrol fiyatlarının cari işlemler hesabı açığını kısa dönemde arttırdığı sonucunu ortaya koymuşlardır.

Gehring (2014), finansal entegrasyon ile cari işlemler dengesi arasında aynı yönlü; Chinn ve Prasad (2003), Ağayev (2013) ise finansal derinleşme ile cari işlemler açığı arasında negatif yönlü ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Gruber ve Kamin (2005), finansal krizlerin sistematik olarak cari işlemler açığını tetiklediğini vurgulamışlardır. Hermann ve Jochem (2005) ve Özmen (2005), finansal gelişmişlik düzeyinin cari işlemler açığı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ifade etmişler; Chinn ve Ito (2005) ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin piyasa ekonomilerindeki finansal gelişmenin tasarruf artışına neden olacağı ayrıca varlık piyasaları geliştikçe cari açığın artacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Freund (2000), cari açığın talep kaynaklı olduğu görüşünü destekler biçimde, cari dengedeki bozulmanın toplam yatırım artışı yerine toplam milli tasarruflarda azalışla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Hermann ve Jochem (2005), cari işlemler açığı üzerinde yatırım oranının etkisinin fazla olduğu; Bayraktutan ve Demirtaş (2011) ise aynı yönlü ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bussiere ve diğerleri (2004) yatırım oranının orta vadede cari dengeyi etkilediğini vurgulamışlardır. Ağayev (2013) ise analize konu olan tüm ülke grupları için cari işlemler dengesi ile yatırım artışı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aristovnik (2007) ulusal ve yabancı yatırımlardaki artışın cari açığı artırıcı yönde etki ettiği; Kandil (2012) ise özel tasarruf ve yatırım artışlarının cari açıkta iyileşmelere neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hermann ve Jochem'e (2005) göre, cari işlemler açığı ile para arzı arasında aynı yönde bir ilişki bulunmaktadır. Bayraktutan ve Demirtaş (2011), cari işlemler açığı üzerinde diğer değişkenlerin etkileri dikkate alındığında, para politikası araçlarının pek etkili olmadığını belirtmişlerdir.

Aristovnik (2007) ile Bayraktutan ve Demirtaş (2011), kamu harcamalarının cari işlemler açığı ile aynı yönlü; Garsviene ve Butgus (2014), hane halkı tüketim

harcamaları, yatırım harcamaları ve tüketici kredileri ile cari açık arasında aynı yönlü; ayrıca ticaret yoğunluğunun belirtisi olan mal ve hizmet ithalatı ile cari açık arasında aynı yönlü ve güçlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Gehringer (2014), özel sektör kredileri ve inşaat harcamaları ile cari işlemler dengesi arasında aynı yönlü ilişki; Gosse ve Serranito (2014) ise toplam özel sektör kredisi ile cari işlemler dengesi arasında uzun dönemli; rekabetçi etkiler ve iş gücü verimliliği ile cari işlemler dengesi arasında kısa dönemli ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Barnes ve diğerleri (2010), yapısal işsizliğin cari işlemler hesabı açığı ile aynı yönlü güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Kandil (2012), gelişmekte olan ülkelerde tüketim harcamalarında meydana gelen artışların cari açığı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Bussiere ve diğerleri (2004), cari işlemler hesabı açığını etkileyen en önemli faktörün süreklilik haline gelmiş olan geçmiş dönem cari işlemler açığı olduğunu, Calderon ve diğerleri (2002) ise cari açık serisinin durağan ve cari açığın katılığını gösterir nitelikte olduğunu, bir dönem önceki cari açık ile bir dönem önceki cari açığın toplam harcanabilir milli gelire oranı arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Glick ve Rogoff (1993) cari işlemler hesabı dengesi ile ülkelere özgü verimlilik şokları arasında ters yönlü ve güçlü bir ilişki; cari işlemler hesabı dengesi ile küresel şoklar arasında ters yönlü ve zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yang (2011), başlangıç net varlık pozisyonunun milli gelire oranı ile reel milli gelirin cari işlemler açığı üzerinde uzun dönemde güçlü etkilere sahip olduklarını ifade etmiştir.

Gruber ve Kamin (2005), Barnes ve diğerleri (2010), Gehringer (2014), Gosse ve Serranito (2014) kişi başına gelirin; Debelle ve Faruquee (1996) kalkınma seviyeleri ve demografik faktörlerin; Gruber ve Kamin (2005) nüfus artış oranlarının; Morsy (2009), Barnes ve diğerleri (2010) demografik faktörlerin; Gehringer (2014) ise genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranlarının cari açık ile aynı yönlü ilişki içinde olduğunu ifade etmişlerdir. Ağayev (2013) genç nüfus oranı artışı ile cari açık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Morsy (2012), nüfusun büyümesi ve nüfusun bağımlılık oranlarının artmasının cari işlemler dengesinde olumsuz etki meydana getirdiğini ortaya koymuştur.

Gruber ve Kamin (2005) finansal krizlerin cari işlemler açığına etkisinin istatistiki açıdan anlamlı bulunduğunu, yani finansal krizlerin sistematik olarak cari açığı tetiklediğini vurgulamışlardır. Glick ve Rogoff (1993) ise cari işlemler dengesi ile küresel şoklar arasında ters yönlü ve zayıf bir ilişki tespit etmişlerdir. Debelle ve Faruquee (1996) ise konjonktürel dalgalanmaların cari açık üzerinde kısa dönemli etkide bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Chinn ve Prasad (2000), cari denge ile sermaye kontrolleri arasında zayıf bir ilişki bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuca etki eden iki unsurun varlığını ileri sürmüşlerdir: İlki, sermaye kontrolü uygulanan ülkelerde görece olarak kısıtlı olan uluslararası sermaye piyasalarına erişimin daha az cari açık sonucunu doğurması ihtimalidir. İkincisi; kronik cari açıklar nedeniyle sermaye hareketlerine kısıtlama getiren politikaların uygulanmış olabileceğidir. Söz konusu değişkenler arasındaki zayıf ilişkinin, bu iki unsurun birbirine zıt etkisi nedeniyle ortaya çıktığı belirtilmiştir.

1.6.2. Cari açık ile tek değişken arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çalışmalar

Türkiye’de döviz kuru ile cari açık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların bulgularına göre, Yılmaz ve Kaya (2007) ve Aktaş (2010), dış ticaret dengesi ile reel döviz kuru arasında anlamlı bir ilişki olmadığı; Yamak ve Korkmaz (2005) ise sermaye malları ticaretinin reel döviz kuru ile ticari denge arasındaki ilişkiyi belirlediği sonucuna ulaşmışlardır. Okay ve diğerleri (2012) ile Göçer ve Elmas (2013) Türkiye’de genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu’nun geçerli olduğu ve reel döviz kuruna yönelik politikaların dış ticaret dengesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Peker (2008), Hepaktan (2009) ve Çil Yavuz ve diğerleri (2010) Türkiye’de Marshall-Lerner Koşulu’nun gerçekleşmediği bulgusuna ulaşmışlardır. Türkiye’de reel döviz kurundaki değişimin dış ticarete etkisini incelediği çalışmasında Özmen (2014), dış ticaret açıklarının orta-yüksek ve yüksek teknoloji yoğunluğu olan ürün ithalatından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Barışık ve Demircioğlu (2006), ihracat ve ithalat değişimleri ile reel kur değişimleri arasında 1980-2001 dönemini kapsayacak şekilde uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. İhracat ve ithalatın kura etkisinin zayıf, buna karşın kurdan ithalata

güçlü, ihracata nispeten güçlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Obstfeld ve Rogoff (1995), reel döviz kuru ile ticaret dengesi arasında dönemlerarası yaklaşımın önermesini destekler nitelikte, pozitif ama zayıf bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Rose ve Yellen (1989), dış ticaret dengesi ile reel döviz kuru arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Hasan ve Khan (1994), Pakistan ekonomisi için yaptıkları çalışmalarında, ihracat talebini artırıcı, ithalat talebini ise azaltıcı yönde etki eden devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etkide bulunduğunu tespit etmişlerdir. Acharyya (1994), Hindistan'da dış ticaret dengesini sağlamada devalüasyonların etkin olmadığı ve uygulanan döviz kuru politikalarının enflasyonist sonuçlar meydana getirdiğini belirtmiştir. Arize (1994), reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkileri Kore, Hindistan, Endonezya, Malezya, Pakistan, Filipinler, Singapur, Sri Lanka ve Tayland ekonomileri için araştırdığı çalışmasında, devalüasyonun Hindistan ve Sri Lanka dışındaki tüm ülkelerde uzun dönemde dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Arize (1995), döviz kurundaki değişimlerin ABD ihracatına etkisini analiz ettiği çalışmasında, döviz kuru değişkenliğinin artmasının ticareti engelleyici olduğu sonucuna varmıştır. Abeysinghe ve Yeok (1998), Singapur'da döviz kuru değişikliklerinin ihracat üzerindeki etkisinin, ihraç mallarının üretiminde kullanılan ithal mal içeriği arttıkça azaldığını belirlemişlerdir. Backus (1998), Japonya'da dış ticaret dengesinin en önemli belirleyicisinin reel döviz kuru olmadığını tespit etmiştir. Hassan ve Tufte (1998), Bangladeş için reel ihracatın yurt içi-yurt dışı fiyatlara, döviz kuru değişkenliğine ve dış ekonomik gelişmelere bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Fountas ve Bredin (1998), İrlanda'da döviz kuru politikalarının kısa ve uzun dönem etkilerini 1979-1993 dönemi için inceleyen çalışmalarında ani döviz kuru değişikliklerinin kısa dönemde ihracatı azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Baharumshah (2001), uzun dönemde döviz kurunun ABD, Japonya, Tayland ve Malezya'nın dış ticaret dengelerini etkileyen önemli bir değişken olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye'de büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiyi 1990:1-2004:1 dönemi verileri ile inceleyen çalışmalardan biri olan Demirhan (2005), Türkiye'de nedenselliğin ithalattan büyümeye doğru olduğunu, ihracattan büyümeye doğru olmadığını tespit etmiştir. Bu sonuca göre incelenen dönemde Türkiye'de ihracata dayalı büyüme

stratejilerinin geçerli olmadığını ifade etmiştir. Telatar ve Terzi (2009), büyüme oranından cari açığa doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir. Yanar ve Kerimoğlu (2011), cari işlemler açığı ile ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi test ettikleri çalışmalarında, enerji tüketimindeki artışın ekonomik büyümeye neden olduğunu, ekonomik büyüme ile cari işlemler hesabı açığı arasında çift yönlü fakat zayıf bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Hepaktan ve Çınar (2012), cari işlemler dengesinde bir azalışın ekonomik büyümede meydana gelen bir artış sonucu gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Çamurdan (2013), ekonomik büyüme oranı ile ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisini 1999:2-2013:1 dönemi verileri ile incelediği çalışmasında Türkiye’de ihracatın ithalata, büyümenin de ihracata dayalı olduğunu belirtmiştir.

Literatürde İkiz Açık olarak adlandırılan bütçe açığı-cari açık ilişkisini inceleyen teorik ve ampirik birçok çalışma, analizlerinde Keynesyen veya Ricardocu Hipotezleri test etmişlerdir. Geleneksel Keynesyen görüş, İkiz Açık Hipotezi bağlamında bütçe açığı ile cari açık arasında nedensellik ilişkisinin varlığını kabul ederken, Ricardocu Denklik Hipotezi ise İkiz Açık Hipotezi’ni reddederek bu iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını öne sürmüştür.

Türkiye için cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalarında Kutlar ve Şimşek (2001), Erdinç (2008), Mucuk ve Karaçor (2010), Barışık ve Kesikoğlu (2010) ve Mangır (2011) bütçe açığı ile cari açık arasında İkiz Açık Hipotezi’ni destekleyen güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu tespit etmişlerdir. Akbostancı ve Tunç (2002), bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğu, Türkiye için Ricardocu Denklik Hipotezi’nin geçerli olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Utkulu (2003), Çavdar ve Kahraman (2013) ile Sevinç (2016) ise uzun dönemli iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bilgili ve Bilgili (1998), Kuştepelı (2001), Çetintaş ve Barışık (2005) ile Tunçsiper ve Sürekci (2011) ise Ricardocu Denklik Hipotezi’ni destekler nitelikte bulgular elde etmişlerdir.

Bolat ve diğerleri (2011) kısa dönem analizinde İkiz Açık Hipotezi’nin geçerliliğini savunan Keynesyen yaklaşımı destekleyen bulgular elde ederek bütçe açığı ile cari

işlemler açığı arasında kuvvetli bir pozitif yönlü ilişki olduğu, uzun dönemde ise İkiz Açık Hipotezi'ni reddeden Ricardocu Denklik Hipotezi'ni destekleyen bulgular elde ederek iki açık arasında bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Islam (1998), Brezilya için 1973-1991 dönemine ait bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi analiz ettiği çalışmasında değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik olduğunu ifade etmiştir. Aqeel ve Nishat (2000), Pakistan için yaptığı çalışmalarında, bütçe açıkları ile dış ticaret açığı arasında uzun dönemde aynı yönlü ilişkinin bulunduğunu ancak kısa dönemde bütçe açığı ile cari denge arasında negatif etkileşim olduğunu belirtmiştir. Saleh ve diğerleri (2005) çalışmalarında Sri Lanka için uzun dönemli bir ilişki olduğu ve iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğru olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Parikh ve Rao (2006) Hindistan için bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Chowdhury ve Saleh (2007), Sri Lanka için 1970-2005 dönemine ait yıllık verileri kullanarak yaptıkları analizde, cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Boileau ve Normandin (2008), 1975-2002 dönemine ait aylık verileri kullanarak sanayileşmiş 16 ülke için yaptıkları çalışmalarında, vergi indirimlerinden kaynaklanan bütçe açıklarının tüm ülkelerde cari işlemler hesabı açıklarına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Bir başka ifade ile, bütçe açıkları ile dış açıkların birlikte hareket etmesine vergi şoklarının neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Paylaşılan literatür analizi, her ülke açısından farklı dinamiklere sahip olan cari açığın, farklı sebep ve şekillerde ortaya çıkmasına rağmen yapılan ampirik analizler sonucu ortak bazı belirleyicilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Cari açığın temel belirleyicilerinin her ülke için doğru olarak ortaya konulması, açığın giderilmesi için uygulanacak politikanın seçiminin doğru tespit edilmesine yardımcı olacaktır.

Literatürde farklı iktisadi yaklaşımlar ışığında, cari açığın tüm ülkeler açısından önemli ve giderilmesi gereken bir sorun olarak nedenlerinin araştırıldığı, birçok değişkenin cari açıkların belirleyicilerinin analizinde kullanıldığı ve nedensellik ilişkileri ortaya konularak çözüm önerileri sunulduğu görülmektedir. Ancak literatürde ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığı arttırdığına yönelik iddiayı

destekleyici teorik ve ampirik çalışma bulunmamaktadır. Dahası bu iddianın tersi yönünde bulgulara ulaşılan iki çalışma söz konusudur (Terzioğlu ve Subaşat, 2017; Terzioğlu ve Subaşat, 2018). Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki bölümünde, öncelikle ihracatın ithalata bağımlılığı kavramı incelenecek, sonrasında cari açık ile ilişki mekanizması aktarılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

İHRACATIN İTHALATA BAĞIMLILIĞI İLE CARİ AÇIK VE KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ülke ihracatının artan oranlarda yabancı girdi ithalatına bağlı bir yapıya kavuşması literatürde ihracatın ithalata bağımlılığı kavramı ile incelenmekte ve bu kavram ihracatın ithalat içeriği, ihracatta yaratılan katma değer ve uluslararası ticarete katılım ile ilişkilendirilmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda, ihraç ürünlerinin üretiminde kullanılan girdilerin yerel ve yabancı girdi olarak ayrıştırıldığı görülürken, bu ayırım sayesinde ihracatın yurtiçi ve yurtdışı girdi talebi, ülkenin küresel değer zinciri içindeki yeri ve ihracatın ülke katma değerine katkısı belirlenebilmektedir. Bu nedenle öncelikle ihracatın ithalata bağımlılığı kavramını anlamak ve nedenlerini tespit etmek gerekmektedir.

Dünya ticaretinin günümüzde ulaştığı nokta göz önüne alındığında, uluslararası ticarete yön veren çok uluslu şirketlerin ihracat ve ithalata konu olan malların üretiminin neredeyse her bir aşamasını farklı ülkede gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu yeni üretim düzeninde ürünler, üretim sürecini tamamlayıp nihai ürün elde edilene kadar birçok ülkeye girip çıkarken, ülkelerin dış ticaret hacminde kabarıklıklara neden olmaktadır. Bu nedenle sadece nihai mal ticaretine odaklanmak gerçek durumu anlamada yetersiz kalmaktadır. Dış ticaret hacminde kabarıklıklara yol açan bu durumun giderilmesinde küresel değer zinciri kavramı yol gösterici olmaktadır. Küresel değer zincirinde bir ürünün kapsadığı yurt içi ve yabancı katma değer ayrıştırılmaktadır. Bu sayede dış ticarete mükerrer hesaplamaların önüne geçilmektedir. İhracata konu olan ürünün yerli ve yabancı girdi kullanımları ve bu üretimin yarattığı katma değer, ihracata konu olan üretimin küresel üretim zinciri içindeki konumu ile ihracatın ithalata bağımlılığı ilişkisini incelemeyi gerektirmektedir. Bu nedenle küresel üretim zinciri kavramı anlaşılmalı, ülkelerin küresel üretim sürecine katılım türü ve düzeyi belirlenmelidir.

Küresel ticaretin günümüzdeki payı ve önemi dikkate alındığında ülke ekonomilerinin uluslararası piyasalardaki konumunu belirleyen en önemli faktörlerden biri cari işlemler hesabındaki dengesizliklerdir. İhraç malların

üretiminde ithal girdi kullanımındaki artış ihracatın ithalata bağımlılığına neden olmakta ve bu bağımlılığın artmasının üretim yapısındaki bozulma, dış ticaret açığı gibi birçok ekonomik sorunu ve özellikle cari açığı beraberinde getirdiği ifade edilmektedir (Yükseler ve Türkan, 2008; Eşiyok, 2008; Ersungur ve diğerleri, 2011). Son yıllarda tüm Dünya’da cari açıklar ve ihracatın ithalata bağımlılığındaki son derece hızlı artış, ihracatın ithalata bağımlılığının cari açıkların önemli bir belirleyicisi olduğunu düşündürmüştür. Eğer ihracatın ithalata bağımlılığındaki gelişmelerle cari dengesizlikler arasında bir nedensellik ilişkisi söz konusu ise, krizlerin önemli bir belirleyicisi olarak ihracatın ithalata bağımlılığının azaltılması önemli bir politika seçeneği haline gelecektir. Ancak, ihracatın ithalata bağımlılığı değerlendirilirken küresel değer zinciri yaklaşımından yararlanmamak değerlendirmenin eksik ve yanlış yapılmasına neden olacaktır. Küresel değer zincirinin daha yüksek katma değerli aşamalarında uzmanlaşan ve iş bölümünde daha geniş bir rol alan ülkelerin ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olmasına rağmen cari fazla elde edebilecekleri ileri sürülmekte ve bu yönde (Güney Kore gibi) ülke örnekleri sunulmaktadır.

Cari işlemler hesabındaki dengesizlikleri gidermek için politikalar geliştirmeye çalışan ülkelerde cari açıklara neden olabilecek faktörlerden biri olan ihracatın ithalata bağımlılığı ve bu kavramla ilişkili olarak küresel değer zincirleri önemli birer belirleyici olarak değerlendirilmekte ve bu değişkenler arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Buradan hareketle çalışmanın bu bölümünde ilk önce ihracatın ithalata bağımlılığı kavramı ve bunun önemi tartışılacak, ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari dengesizliklerde görülen artışların sebepleri ve bu artışların birlikte hareket edip etmediği tartışılacaktır. İkinci olarak, eğer bazı ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasında bir ilişki bulunmakta ise, bu ilişkinin yönü tartışılacaktır. Ardından Türkiye’de bu kavram ile ilgili tartışmalara yer verilecektir. Daha sonra küresel üretim zincirleri ve Türkiye’nin küresel üretim süreçlerindeki yeri ile ilgili bilgilere yer verilerek, bu iki kavramın cari açık ile ilişkisi incelenecektir. Sonuç olarak çalışma, ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışın cari açığın nedeni değil sonucu olduğunu açıklamaya çalışacaktır.

2.1. İhracatın İthalata Bağımlılığı Kavramı

İhracatın ithalata bağımlılığı veya ihracatın ithalat içeriği, ihracatçı sektörlerdeki üretimde ne kadar ithal girdi kullanıldığıyla ilgilidir. Bu kavram ile ilgili olarak, üretimde kullanılan girdiler yurtiçi ve yurtdışı olarak ayrıma tabi tutulmaktadır. Birinci bölümde yer verdiğimiz üzere, Dünya’da ve Türkiye’de yüksek cari açığın ekonomi için bir sorun olduğunu ifade edip, cari açığın belirleyicilerini ortaya koyarak çözüm önerileri getiren çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ihraç malların üretiminde ithal girdi kullanımının yükseldiği ve ihracatın ithalata bağımlılığının arttığı belirtilmektedir. Cari açığın söz konusu olduğu bir ekonomide ihracatın ithalata bağımlılık oranının yüksek olmasının kötüye işaret olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu durum her koşulda geçerli olmayabilir. Örneğin, 2014 yılı OECD verilerine göre Çin 236 milyar \$ cari fazla veren bir ülke olmasına rağmen, ihracatının ithalata bağımlılığı (% 19,53) yüksek kabul edilebilecek bir seviyededir. Türkiye’de aynı yıl için ihracatın ithalata bağımlılık oranı %18,17’dir (OECD, 2018). Bu durumda ihracatın ithalata bağımlılığının yüksekliğinin cari denge üzerinde her zaman olumsuz etkileri olacağını söylemek, ihracatın ithalat bağımlılığının ekonomik etkileri ile ilgili olarak genel geçer hükümlerde bulunmak doğru değildir. Özetle, ihracatın ithalata bağımlılığının veya ihracatın ithalat içeriğinin nedenlerinin her ülke açısından iyi çözümlenmesi gerekmektedir.

Tablo 2.1’de seçilmiş ülkelere ait ihracatın ithalat içeriği ve cari dengenin GSYH’ye oranına ait veriler yer almaktadır. Buna göre ihracatın ithalat içeriği en yüksek olan ülke olan Lüksemburg % 5,6 oranında cari fazla vermektedir. Benzer bir durum ihracatın ithalata bağımlılığı nispeten yüksek olan Güney Kore, Slovakya ve Macaristan için de geçerli iken Belçika için geçerli değildir. Öte yandan ihracatın ithalata bağımlılığının nispeten düşük olduğu Arjantin’de % 1,6 oranında cari açık görülmektedir. Benzer bir durum ihracatın ithalata bağımlılığı nispeten düşük olan ABD ve Brezilya için söz konusu iken, Rusya ve Norveç gibi ülkeler için geçerli değildir. Dolayısıyla ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari denge arasında genelleştirilebilecek bir ilişki söz konusu değildir.

Tablo 2.2: Seçilmiş Ülkelere Ait İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Denge Verileri (2014)

	İthalatın İhracat İçindeki Payı (%)	Cari Denge/GSYİH (%)
Arjantin	9,1	-1,6
Rusya	9,4	2,7
ABD	11,2	-2,1
Brezilya	11,5	-4,1
Norveç	12,3	11,0
Şili	15,0	-1,6
Japonya	15,8	0,8
İngiltere	16,3	-4,9
Türkiye	18,2	-4,7
Çin	19,5	2,3
Almanya	21,7	7,2
Belçika	35,5	-0,9
Güney Kore	37,3	5,9
Slovakya	45,9	1,1
Macaristan	46,0	1,5
Lüksemburg	66,8	5,6

Kaynak: OECD, 2018

2.2. Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığının Ana Nedenleri

İhracatın ithalata bağımlılığının cari açığın en önemli belirleyicilerinden biri olduğu konusundaki tartışma Türkiye’de ihracatın ithalata bağımlılığının nedenlerinin araştırılarak, bu bağımlılığın cari denge üzerindeki etkisinin ortaya konulmasını gerektirmektedir. Her ülkenin kendi ekonomik koşulları içinde değerlendirilmesi gereken ihracatın ithalata bağımlılığının Türkiye’ye özgü nedenleri literatürdeki çalışmalar ışığında aşağıda özetlenmektedir. İhracatın ithalata bağımlılığına neden olan bu faktörler, ayrı ayrı etkilere sahip olmakla birlikte, bazı faktörlerin etkilerinin birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesi her zaman mümkün olmamakta, yani zincirleme bir etkiden de söz edilebilmektedir. Aşağıda ilk olarak Türkiye’de ihracatın ithalata bağımlılığına neden olan ve bunu artıran faktörler ele alınmakta ve ardından bunu araştıran çalışmaların bulgularına yer verilmektedir.

a) Benimsenen Sanayileşme Stratejisi ve İhracatın Teknolojik Yapısı:

Boratav'a (2003) göre, gelişmekte olan ülkeler, düşük ve orta teknoloji yoğun ürünlerin üretim ve ticareti ile dünya piyasalarında gelişmiş ülkelere göre daha çok yer almaktadırlar. Dünya ticaretinden daha fazla pay alma çabası ile yüksek katma değer içeren teknoloji yoğun ürün üretimine yönelen bu ülkeler, bu üretimin ihtiyaç duyduğu ürünleri yurt içinde üretecek teknolojik yapıya sahip olmadıkları için dışa bağımlı üretim yapmak durumunda kalmaktadırlar. Bu üretim yapısı, üretim ve ihracatın ithalata bağımlılığının ana nedenlerinden birini oluşturmakta ve bu bağımlılık cari açık sorununun ana kaynakları arasında gösterilmektedir.

Akbaş ve Şentürk'e (2013) göre, 1980'de uygulanmaya başlanan ihracata dayalı büyüme ve sanayileşme stratejisi kapsamında Türkiye'de ihracat artışına yönelik politikalar izlenmiştir. Bu strateji ile sanayinin kendi ara ve yatırım mallarını üreterek ithalattan daha yüksek düzeyde ihracat artışı sağlanması yoluyla ekonomik büyüme hedeflenmiştir. Ancak bu dönemde Türkiye, ihraç ettiği mallar için gerekli olan ara ve yatırım malını üretecek üretim yapısına sahip değildir. Bu durumda ihracat artışı, ihracatı yapılacak olan malların üretiminde kullanılacak ara ve yatırım mallarının ithalatına bağımlı olmaktadır. Saygılı ve diğerleri (2010), ithal ara ve yatırım malı kullanımındaki artış ve dış ticaretin uzmanlaşma yapısında görülen değişimin büyümenin sürdürülebilirliğini etkilediğini ifade etmektedirler.

Taymaz ve diğerleri (2011), Türkiye'de dış ticaretin uzmanlaşma yapısının üç farklı dönemde ele alınabileceğini vurgulamaktadır. İhracatın sektörel yapısında gıda ve içecek ürünlerinin ağırlıkta olduğu 1970'li yıllar ilk dönem olarak kabul edilirken, ikinci dönem tekstil ve hazır giyimin ağırlıkta olduğu 1980'li yılları kapsamakta ve bu sektörün ağırlığı 1990'lı yılların ortalarına kadar sürmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren, ihracatta makine ve otomotiv sektörlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin üretim ve ihracat yapısının teknoloji düzeyi her geçen dönem ilerlemiştir. Ancak bu ilerleme ile birlikte ithal girdi gereksinimi de artmıştır.

b) Benimsenen Kur Politikası:

1989'da Türkiye'de sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sonucu, ülkeye yabancı sermaye girişleri hızlanmıştır. Buna rağmen 1990'lı yıllarda izlenen reel döviz kuru hedefi ile ulusal paranın değerlendirilmesi engellenmiştir. Ancak 2001

krizinde uygulanan politikalara rağmen TL aşırı değerlenmiştir. Bu durum ithal ürünleri daha ucuz hale getirmesi nedeniyle ihracata dönük sanayi açısından ithal girdileri yerel girdilere göre daha cazip hale getirmiştir. Düşük döviz kuru, yurtiçi üretimi ithal girdilere aşırı bağımlı hale getirerek ihracatın ithalata bağımlılığını artırmıştır (Hepaktan, 2008; Eşiyok, 2012).

Yeldan'a (2010) göre, son yıllarda ihracatta ortaya çıkan artış eğilimi ucuz ithal girdilerin montaj hattı üretiminde düşük emek yoğunluğu ve düşük katma değerlerle işlenmesi sonucu oluşmaktadır.

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de izlenen ekonomi politikaları büyümeyi, üretim artışı yerine yabancı sermaye girişine bağımlı hale getirmiştir. Bu dönemde yabancı sermaye girişlerini cazip hale getirmek için düşük kur-yüksek faiz kurgusu uygulanmıştır. İhracat yapabilmek için ithalat yapma zorunluluğu, ithalatın yabancı sermaye girişi ile finanse edilmesi durumunda ekonomik büyümenin cari açığa neden olması sonucunu ortaya koymaktadır.

c) Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Fiyatları:

Türkiye'de enerji kullanımında yerli üretimin geliştirilememesi giderek artan oranlarda dışa bağımlı enerji kullanımına neden olmuştur. Ülkenin artan enerji ihtiyacı yerli enerji üretimindeki yetersizlik nedeniyle, üretimde yabancı enerjinin ana girdilerden biri haline gelmesine neden olmuştur. Enerji talebinin yaklaşık % 48'inin yerli üretimle karşılandığı 1990 yılından 2010 yılına gelindiğinde bu oran % 28'e gerilemiştir (Demir, 2013). Türkiye'nin ithalat bağımlılığı kömürde % 41,2, petrolde % 92,3 ve doğalgazda % 98 olarak hesaplanmaktadır. Genel enerji ithalatı ortalaması alındığında ise bu bağımlılık oranı yaklaşık % 72'dir (Sanlı, 2012). Enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ithalata bağımlılıktaki yükseklik nedeniyle girdi olarak petrol ve doğalgaz ithal edip kullanan sektörlerin ithal girdi maliyetlerinde artışa neden olmakta ve dış ticaret dengesini olumsuz etkilemektedir (Ersungur vd., 2011).

Enerji fiyatlarındaki hızlı yükselme cari açıklara neden olabilir. Ancak fiyatlardaki normalleşmeyle birlikte cari açıkların da azalması gerekmektedir. Enerji fiyatlarındaki azalmanın her zaman cari açıkların azalmasına neden olmaması yukarıdaki tartışmanın her zaman geçerli olmayacağını göstermektedir. Çünkü enerjide dışa bağımlılık cari açık nedeni değildir. Örneğin, Çin ve Almanya da

enerjide dışa bağımlıdır ama cari açık yerine cari fazla vermektedirler. 2002 öncesi çok düşük cari açık düzeyine sahip olan Türkiye de her zaman enerji ithal eden bir ülke olmuştur.

d) Dahilde İşleme Rejimi:

‘Dahilde işleme rejimi’ ihracatın ithalata bağımlılığını artıran bir başka ana unsurdur. Dahilde işleme rejimi, belirli bir süre içinde işlendikten sonra ihraç edilmek koşuluyla gümrük vergisi vb. vergiler ödenmeksizin ithal edilen girdilerin ihraç mallarının üretiminde kullanılmasına olanak sağlayan bir teşvik sistemidir (World Bank, 2009). Bu teşvik sisteminin amacı, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi kapsamında, uluslararası piyasalardan ucuz hammadde ve ara malını vergi muafiyeti ile temin ederek, ihracatta rekabet üstünlüğü kazanmaktır (Sönmez, 2015; Asar ve Adıgüzel, 2017).

2012 yılından itibaren resmi kanallardan dahilde işleme rejimi ile ilgili veri paylaşımı durdurulmuştur. Verisi bulunan 4 yıl için (2008-2012) 273 milyar dolarlık ihracat, dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleştirilirken, bu yıllardaki 634 milyar dolarlık toplam ihracatın % 43’ünün dahilde işleme rejimi kapsamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Dört büyük sektör dahilde işleme rejimi kapsamındaki ihracatta % 68 payla öne çıkmaktadır. Bunlardan otomotiv ya da motorlu taşıtlar sektörü % 25 pay alırken, demir-çelik sektörü % 21, dokuma giyim sektörü % 12, gıda sektörü ise % 10 paya sahiptir (Sönmez, 2015).

Dahilde işleme rejimi Türkiye’de yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ihracat artışı sağlamakla birlikte ithal ara malı kullanımını teşvik etmesi nedeniyle yurtiçi üretimi olumsuz yönde etkileyerek ihracatın ithalata bağımlılığında artışa neden olmuştur. Bu etki birçok çalışmada ortaya konulmuştur (Oğuz, 2000; Sönmez, 2005, Sönmez, 2009; Yükseler ve Türkan, 2008; Takım ve Ersungur, 2010; Sayılğan ve Şenol, 2010; Cebeci Kocaefe ve Yılmaz, 2013; Adıgüzel, 2013; Başkol, 2016). Bu çalışmalarda ihracatın ithalata bağımlılığının bu rejim nedeniyle giderek arttığı ve var olan dış ticaret açığını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir.

Oğuz (2000), tekstil ve hazır giyim sektörüne dahilde işleme rejiminin etkisini incelediği çalışmasında tekstil ve hazır giyim sektöründe pazar payının maliyet avantajının kaybedilmesi nedeniyle daraldığı ve maliyetleri düşürmek amacıyla

dahilde işleme rejiminden önemli ölçüde yararlandığını belirtmiştir. Ancak dahilde işleme rejimi kapsamında özellikle Uzakdoğu ülkelerinden sübvansiyonlu ve dampingli ithal edilen iplik ve kumaş gibi ürünlerin ihraç ürünlerinde kullanılmak yerine iç piyasaya sürülmesi sonucu oluşan haksız rekabet ortamının dahilde işleme rejiminin amacından uzaklaşmasına neden olduğunu ifade edilmektedir.

Sönmez (2009), dahilde işleme rejiminin ihracatın ana eksenini oluşturduğunu, ihracatın ithalata bağımlılığında artışa neden olduğunu ve 100 dolarlık ihracat için 1996 yılında 56 dolarlık ithalat yapılırken, bu oranın 2006 yılında 68 dolara yaklaştığını ifade etmektedir. Ayrıca ihracata dönük üretimlerini analiz ettiği demir-çelik, makine-teçhizat, otomotiv, kimya sanayilerinin üretimlerinde ithal girdi kullanımının %70-80'lere ulaştığını ve bu sektörlerin "ihracatçı" görünmekle birlikte aslında gerçekleştirilen ihracatın ithalata bağımlı olduğuna vurgu yaparak aslında "ithalatçı" olduklarını ileri sürmüştür.

Yükseler ve Türkan (2008), 1997-2005 döneminde dahilde işleme rejimi kapsamında ihracat koşuluyla gerçekleştirilen ithalatı inceledikleri çalışmalarında, öngörülen ithalat/öngörülen ihracat oranının % 56'dan % 65'e, gerçekleşen ithalat/gerçekleşen ihracat oranının ise % 45'den % 56'ya yükseldiğini ifade etmişlerdir. Bu bulgular neticesinde imalat sanayi ihracatının önemli ölçüde ithalata bağımlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Takım ve Ersungur (2010), Türkiye'de geleneksel sektörlerde bile dahilde işleme rejimi uygulaması ile ihracatın ithalata bağımlılığının arttığını ifade etmişlerdir. Dahilde işleme rejiminin ithal ara malını özendirilmesi nedeniyle gerçekleşen ihracatta ülke katma değerinin düşük olmasına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 1996-2007 döneminde ihracat için elektronik sektöründe %77, demir-çelikte % 72, elektrikli makinelerde ve lastikte % 66, deri ve köselede % 65, taşıt araçlarında % 64, kimyasallarda % 63'lük ithal girdi kullanılmasının, ihracat artışı ile birlikte ithalatta da artışın bir göstergesi olarak değerlendirilebileceğini ve dahilde işleme rejiminin ithal ara malı kullanımını teşvik ederek yerli üretime büyük zarar verdiğini belirtmişlerdir.

Kocaefe Cebeci ve Yılmaz (2013), dahilde işleme rejiminin Türkiye'de firmalar tarafından tercih edilmesinin ana sebebinin girdi maliyetlerini düşürmesi olduğunu

ifade etmişlerdir. Hammadde ve ara mallarının yurt içinde istenen kalitede olmaması veya zamanında tedarik edilememesi ve düşük maliyetle yurt dışından tedarik edilmesi nedeniyle ithal girdi kullanımının artmasıyla dışa bağımlılığı artırdığını ve yerli ara malı üretimini olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

Başkol (2016), 1996-2011 döneminde öngörülen ithalatın öngörülen ihracata oranı olan döviz kullanım oranı üzerinden ithal girdi oranlarını hesaplamış, bu oranın elektronik sektöründe % 73,4, demir-çelik sektöründe % 65, demir-dışı metaller sektöründe % 64,3, kimya sektöründe % 51,4, deri ve kösele sektöründe % 49,6, elektrikli makine sektöründe % 48,7 gibi yüksek değerlerde olduğunu tespit ederek ihracatçı sektörlerde ithal girdi kullanımının yüksekliğine dikkat çekmiştir.

Dahilde işleme rejiminin uygulanması sırasında, ticaret politikası önlemlerinin etkin bir biçimde kullanılarak iç piyasanın korunması ve canlı tutulması gerekmektedir. Bunun yanında, dahilde işleme rejimi kapsamında ihraç edilen ürünlerin üretiminde kullanılan ithal hammadde ve ara malının belge/izin süresi içerisinde ihracatının gerçekleştirildiğinin kontrolü sağlanmalıdır. Dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilen malların yerli piyasada değiştirilerek sistemin kötüye kullanılması ve ithal edilen mallar yerine ikinci kalite mallar kullanılarak üretilen ürünlerin ihraç edilmesi kaçakçılık nedeniyle devletin vergi kaybına yol açmaktadır. Kullanıcı firmalara yarar sağlayan dahilde işleme rejimi uygulamalarının ekonomiyi ve yerli üreticiyi olumsuz etkilememesi ve ihracatta ithalata bağımlılığa yol açarak dış ticaret açığına neden olmaması için uygulamada kontrol ve kısıtlamalar getirilmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği'nde dahilde işleme rejimi uygulamaları % 5 oranında seyrederken, Türkiye'de bu oran yaklaşık % 70'tir (Asar ve Adıgüzel, 2017).

Dahilde işleme rejiminin Türkiye uygulaması ile ilgili literatür özetindeki tartışmalar, rejimin ihracatı artırmak için uygulanmaya başlanmasına rağmen, uygulamadaki hatalar ve yurtiçi ara malı üretimindeki maliyet, tedarik ve kalite dezavantajları nedeniyle artan oranda ithal ara malına bağımlı bir ihracat yapısının ortaya çıkmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır.

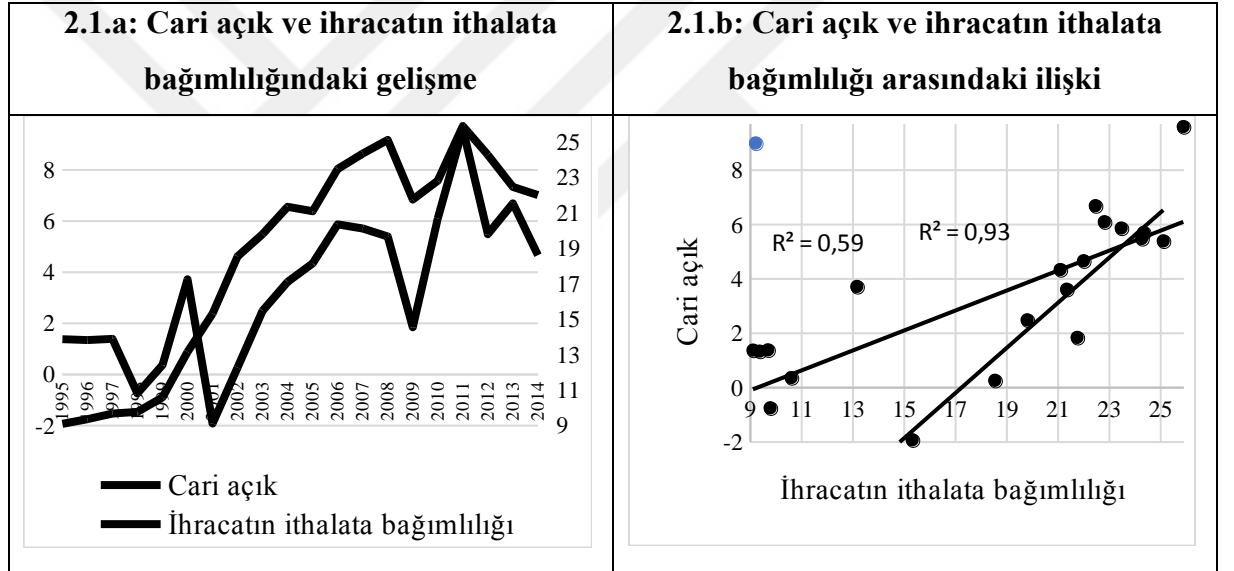
2.3. Dünya'da ve Türkiye'de İhracatın İthalata Bağımlılığı ile Cari Açıkların Gelişimi

İhracatın ithalata bağımlılığına neden olan faktörler tartışıldıktan sonra Türkiye ve

Dünya’da ihracatın ithalata bağımlılığı ve cari açıkların gelişimi ve bu iki değişken arasındaki ilişkiyi tartışmak yararlı olacaktır.

Türkiye’de ihracatın ithalata bağımlılığı özellikle 1999 yılından itibaren hızla artmıştır ve bu artışa 2002 yılından itibaren cari açıklarda gözlenen hızlı artış eşlik etmiştir (Şekil 2.1.a). Bu dönemde iki değişken arasında gözlenen güçlü korelasyon (Şekil 2.1.b), Türkiye’deki cari açığın en temel belirleyicilerinden birisi olarak ihracatın ithalata bağımlılığının ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. Çalışmanın önceki bölümünde de bahsedildiği gibi literatürdeki birçok çalışmada, ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışın cari açıkların en önemli belirleyicisi olduğu savunulmuştur.

Şekil 2.2: Türkiye’de Cari Açık ve İhracatın İthalata Bağımlılığındaki Gelişmeler

Kaynak: OECD (2018)

Elimizde verisi bulunan 59 ülke içinde (ve 1995-2014 yılları arasında) Türkiye, ihracatın ithalata bağımlılığındaki artış açısından dördüncü ve cari açıktaki artış açısından ise birinci sırada yer almaktadır.

Şekil 2.1’de gözlenen gelişmeler bu öneriyi doğrular niteliktedir. Şekil Şekil 2.1.a bu iki değişkendeki gelişmeleri sergilerken, Şekil 2.1.b değişkenler arasındaki basit korelasyonu göstermektedir. Tüm dönem (1995-2014) göz önüne alındığında, R^2 %58 gibi yüksek bir korelasyon düzeyini gösterirken, Türkiye’de yaşanan yapısal kırılma göz önüne alınarak sadece 2001 sonrasına odaklanıldığında korelasyonun çok

daha güçlü ($R^2=0.92$) olduğu dikkati çekmektedir. Bu iki değişken arasındaki güçlü korelasyon sadece Türkiye'ye özgü olmayıp, diğer birçok ülkede de gözlemlenmektedir. Örneğin R^2 değeri İspanya'da % 80, İtalya'da % 86 ve Norveç'te ise % 92 seviyesindedir.

Yukarıdaki şekiller ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışların gerçekten de cari açıkların çok önemli bir belirleyicisi olabileceğine işaret etmektedir. Ancak aşağıdaki nedenlerden dolayı, belli bir zaman dilimi içinde her iki değişkenin birlikte artıyor olması nedeniyle ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışın cari açıkların kaynağı olduğu sonucunu da gerektirmemektedir.

İlk olarak, üçüncü bir faktör her iki değişkeni arttırıyor olabilir. Özellikle 2000'li yılların başından 2008 krizine kadar hızla artan petrol fiyatlarının hem ihracatın ithalata bağımlılığındaki hem de cari açıklardaki artışların önemli bir kaynağı olduğu düşünülebilir. İkinci olarak, ihracatın ithalata bağımlılığındaki ve cari açıklardaki artışlar farklı kaynaklardan besleniyor ve dolayısıyla da bu iki değişken arasındaki ilişki konjonktürel faktörler tarafından belirlenen tesadüfi bir ilişki olabilir. Örneğin, ihracatın ithalata bağımlılığındaki artış küresel değer zincirleri gibi daha kalıcı küresel faktörlerden beslenirken, cari açıklardaki artış geçici bazı konjonktürel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Çok uluslu firmaların üretimlerinin farklı aşamalarını farklı ülkelerde gerçekleştirmesinden kaynaklanan küresel değer zincirlerindeki artışın küreselleşmenin bir unsuru olarak daha kalıcı olduğu düşünülebilir. Aynı şeyi cari dengesizlikler için söylemek mümkün değildir. Elbette serbestleşmeyle özdeşleşen bir küreselleşme sürecinin konjonktürel faktörlerden de beslenerek 2000'li yılların başından itibaren cari dengesizlikler doğurduğu düşünülebilir. Ancak bu tip dengesizlikler doğaları gereği geçicidir. O halde bu iki değişken arasında gözlemlenen güçlü ilişkinin 2000'li yıllardaki konjonktürel faktörlerden kaynaklanan tesadüfî bir ilişki olması mümkündür.

Üçüncü olarak, bu iki değişken arasında kısmi de olsa bir nedensellik ilişkisi olsa bile, nedensellik cari açıklardan ihracatın ithalata bağımlılığı yönünde olabilir. Bir başka deyişle ihracatın ithalata bağımlılığındaki artış cari açıkların bir nedeni değil bir sonucu olabilir. Örneğin, Türkiye'ye (özellikle 2002 yılından itibaren) giren döviz miktarındaki artışın bir yandan cari açıkları finanse ederken bir yanda da TL'yi aşırı

değerlendirerek ithal mallarını ucuzlattığı, hem yurtiçi üretimi hem de ihracatı artan oranlarda ithalata bağımlı kıldığı da söylenebilir.

Son olarak, yüksek ihracatın ithalata bağımlılığının cari açıklarla ilişkilendirilmesi teorik olarak çok da anlamlı değildir. Örneğin, Türkiye'nin tek ihracatının doğusundaki komşularından aldığı petrolü batısına % 20 karla satması olduğunu varsayalım. Bu durumda ihracatın ithalata bağımlılığı % 100 olacaktır ancak bu durum Türkiye'nin cari açık vermesini gerektirmeyecektir. Türkiye'nin petrol dışındaki ithalatı, petrol ihracatından elde ettiği karı aşmadığı sürece cari açık oluşmayacaktır.

2.4. Türkiye'de İhracatın İthalata Bağımlılığını Araştıran Çalışmalara Yönelik Literatür Araştırması

Türkiye'de ihracatın ithalata bağımlılığını ve bunun yıllar içindeki gelişimini doğrudan ve etraflıca araştıran ve analizlerinde girdi-çıkıtı tablolarını kullanan az sayıda çalışma bulunmaktadır. Cari açık ve dış ticaret ile ilgili çalışmalarında araştırma bulguları içerisinde ihracatın ithalata bağımlı olduğu bulgusuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Aşağıda önce Türkiye'de ihracatın ithalata bağımlılığını girdi-çıkıtı tabloları kullanarak analiz eden çalışmalara ait bilgiler paylaşmakta, ardından araştırma bulgusu olarak ihracatın ithalata bağımlılığını ortaya koyan çalışmalarla ilgili bilgilere yer verilmektedir.

Türkiye ekonomisinde ihracatın ithalata bağımlılığını, Şenesen ve Küçükçiftçi (1991), Yentürk (1994), Yükseler ve Türkan (2008), Eşiyok (2008), Ersungur ve diğerleri (2011), İnançlı ve Konak (2011) girdi-çıkıtı yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Şenesen ve Küçükçiftçi (1991), Türkiye ekonomisinde sektörlerin ithalata bağımlılıklarının 1960 ve sonrası gelişimine yer verdikleri çalışmalarında, 1980 öncesi dönem ile sonrası dönem arasındaki değişikliklerin ne kadarının sektörlerin ürettikleri ürünlerin görece fiyatlarındaki değişimlerden, ne kadarının sektörler arasındaki bağımlılıkların yapısındaki değişimlerden kaynaklandığı araştırmışlardır. 1968-1985 arası girdi-çıkıtı tablolarını kullandıkları analiz bulgulara göre, 1980 sonrası uygulanan iktisat politikalarının Türkiye ekonomisini hem bir bütün olarak hem de sektörler bakımından ithalata daha bağımlı hale getirdiğini ortaya koymuşlardır. Madencilik ve ham petrol, petrol ve temel metaller gibi

sektörlerin yanı sıra taşıt araçları, besin, dokuma ve giyim gibi sektörlerde de ithalata bağımlılık görülmektedir.

Yentürk (1994), 1980-1989 yılları arasında uygulanmaya başlanan mal hareketlerinin serbestleşmesi ve 1989'dan itibaren uygulanan sermaye hareketlerinin serbestleşmesi politikaları sonucunda ihracatın gelişimini ve ihracatçı sektörlerin ithalata bağımlılıklarını incelemiş ve bu bağımlılığı artıran nedenleri araştırmıştır. Çalışmada 1979, 1990 ve 1996 yıllarına ait girdi-çıkıtı tabloları kullanılmış, 1979-1996 yılları arasında ihracatın ithalata bağımlılığının % 88,7 artış gösterdiği ve ekonominin genel olarak ithalat talebinde artış olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yükseler ve Türkan (2008), 1996-2005 döneminde dış ticaretin üretim ve istihdam yapısındaki dönüşümü incelemek üzere sektörel bazda doğrudan ve dolaylı ithal girdi kullanımını hesaplamışlardır. Analiz bulgularına göre, imalat sanayinin üretim ve dış ticaretinde yaşanan dönüşümü "ithalatlaşma", "uluslararasılaşma" ve "Asyalılaşma" eğilimleri olarak ifade etmişler ve bu eğilimlerin imalat sanayinde ciddi bir dış ticaret hacmi yaratma etkisine sahip olduğunu, ancak ekonomi genelinde rekabet gücü kaybı, yüksek dış ticaret açığı ve yeterli istihdamı gerçekleştirilemeyen büyüme gibi sorunlar nedeniyle istihdam ve katma değer üzerindeki yansımalarının ortaya çıkan ticaret hacmine göre yeterli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Eşiyok (2008), Türkiye ekonomisinin üretiminin ve ihracatının ithalata bağımlılığını girdi-çıkıtı yöntemi ile analiz ettiği çalışmasında, 1990-98 döneminde ihracatın ithalat gereksiniminin önemli ölçüde arttığını belirtmiştir.

Ersungur ve diğerleri (2011), Türkiye'de sektörlerin ithalata bağımlılık derecesini ölçmek amacıyla 2002 yılı girdi-çıkıtı tablosundan yararlandıkları çalışmalarında, ülke ekonomisi için geri ve ileri bağlantı etkileri yüksek sektörleri tespit etmeye çalışmışlardır. Diğer sektörlerde girdi temin eden ileri bağlantı etkisi yüksek olan endüstriler, dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılmasına, diğer sektörlerden girdi talebinde bulunan geri bağlantı etkileri yüksek olan endüstriler ise yurtiçi üretimin teşvik edilmesine sebep olmaktadır. Analiz bulgularına göre, büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı, ormancılık, tomrukçuluk ve ilgili hizmet faaliyetleri, tetkik ve arama hariç ham petrol ve doğalgaz çıkarımı ve bunlarla ilgili hizmet faaliyetlerinin geri bağlantı etkileri en yüksek olan sektörler olduğu, dolayısıyla bu

endüstrilerin ülke ekonomisi açısından uyarıcı ve canlandırıcı etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Ana metal sanayi, kimyasal madde ve ürünlerin imalatı, makine ve teçhizat imalatı, rafine edilmiş petrol ürünleri, kok kömürü ve nükleer yakıt imalatının ileri bağlantı etkileri yüksek olan endüstriler olarak diğer sektörlerde yoğun olarak kullanılan girdileri sunan ve yurtdışı kaynaklara olan bağımlılığı azaltan etkileri olduğu belirlenmiştir.

İnançlı ve Konak (2011), Türkiye’de otomotiv ve otomotiv sektörünün ileri ve geri bağlantılı olduğu sektörlerdeki dışa bağımlılık düzeyini, 1998 sonrası dönem için, 1998-2002 yıllarına ait girdi-çıkıtı tablolarını kullanarak araştırmışlardır. Bulgulara göre, ihracatın ithalata bağımlılık düzeyinin 1995-2002 döneminde otomotiv ve bağlantılı olduğu sektörlerde arttığı, artış seyrinin 2003-2007 yılları arasında da devam ettiğini belirtmişlerdir.

Türkiye’de cari açık sorununu, cari açığın belirleyicilerini veya dış ticaret ile farklı ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen, analiz sonuçlarında ihracatın ithalata bağımlı olduğunu ifade eden birçok çalışma söz konusudur (Sarıkaya, 2004; Demir vd., 2005; Kösekahyaoglu ve Şentürk, 2006; Günçavdı vd., 2008; Yapar Saçık ve Alagöz, 2010; Ersungur ve Takım, 2010; İnançlı ve Konak, 2011; Ersungur, Ekinci ve Takım, 2011; Akyürek ve Terzioğlu, 2017). Bu analizlerin temel değişkenleri cari açık ve ihracatın ithalata bağımlılığı arasındaki ilişki olmamasına rağmen, Türkiye’nin dış ticaret açığı ve cari açığını oluşturan etkenlerden birinin ihracatın ithalata bağımlılığı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Eşiyok’a (2008) göre, Türkiye’de imalat sanayinin üretim ve dış ticaret yapısı; nitel dönüşümle desteklenmeyen nicel gelişme sonucu teknik bilgi ve beceri düzeyi düşük, orta ve düşük teknoloji içerikli sektörlerde uzmanlaşan, yüksek teknolojili sektörlerin üretim ve katma değer paylarının son derece düşük kaldığı bir performans ortaya koymaktadır. İmalat sanayi sektörleri, teknoloji düzeyi düşük geleneksel sektörlerle üretim yapan ve bu üretimin ve buna bağlı ihracatın ithalata bağımlı olduğu bir yapıdadır.

Küçükkiremitçi (2013), sanayi sektörünün yapısı gereği katma değerinin yüksek olmadığı ancak hızlandırıcı ve çoğaltıcı mekanizmalarının en iyi işlediği sektör olduğunu ifade etmektedir. Çünkü sanayi sektörü çok sayıda hammadde ve ara malı

girdisini bir prosten geçirerek bir mal üretmektedir. Kullanılan hammadde ve ara malının, çok sayıda sektörle etkileşimde bulunmayı ve yurtiçinde katma değer zinciri yaratmayı gerektirdiğini, yaratılan bu zincirin özellikle ara malında ithal bağımlılığı nedeniyle yurtdışına yönelmesi durumunda, yurtiçinde oluşacak ileri ve geri bağlantı mekanizmalarının bozulması sonucu ortaya çıkacak katma değer düşeceğini ifade etmektedir.

Saygılı ve diğerleri (2010) yurtiçi piyasalara üretim yapan sektörlerde ithal ara ve yatırım malı kullanımına ilaveten tüketim malı ithalatının da dış ticaret açığına neden olduğunu ifade etmektedirler. İhracata dönük sektörlerin dış pazarlardaki performansı dış ticaret açık veya fazlasının düzeyini belirlemektedir. İhracata dönük sektörlerin üretiminin ithal ara ve yatırım malı ile ilişkisi önem taşımaktadır.

Günçavdı ve diğerlerine (2008) göre de ithal girdilerin yerli girdilere göre fiyat avantajına sahip olması üretim sürecinde ithal girdi kullanımını artıran bir durumdur. Bu durum, dış ticaret hadlerindeki bozulma sonucunda, uluslararası piyasalara daha ucuz ihracat gerçekleştirilebilmesi için giderek artan oranda ithal girdiye bağımlı bir yapıya neden olabilecektir. İhracata konu olan malların üretiminde ithalat bağımlılığı artışı döviz gelirinin azalmasına, bu da dış ticaret hadlerinin bozulması sonucunda oluşan döviz gelirindeki kayıplarda artışa ve dolayısıyla milli gelirden önemli azalışa neden olabilecektir.

Yeldan (2010) son yıllarda ihracatta görülen artışın, doğrudan doğruya ucuz ithal girdilerin montaj hattı üretiminde, düşük emek yoğunluğu ve düşük katma değerlerle işlenmesi sonucunda ortaya çıktığını belirtmektedir.

Şişman ve Bağcı (2014) çalışmalarında, çokuluslu firmaların uluslararasılaşma veya küreselleşme sonucu güç kazanması, ulaşım ve iletişimdeki gelişim, asimetrik bilginin azalmasının mal ve hizmet akımını hızlandırması gibi gelişmeler, üretim girdilerinin görece fiyatlarını değiştirerek firmaların uluslararası alanda üretim için ithalata yönelmesine neden olduğunu ifade etmektedirler. Sonuç olarak, bu gelişmelerin ülkelerin üretim ve ihracat yapısının ithalata olan bağımlılığını artırdığını belirtmektedirler.

İhracatın ithalata bağımlılığı ile ilgili yukarıda incelenen literatür, 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde uygulanan ihracata dayalı sanayileşme stratejisine bağlı

olarak, ihracatın yıllar içinde artışının sağlandığını ancak bununla birlikte ihracatın yıllar içinde artan oranda ithalata bağımlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarda ihracat artışı ile birlikte ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışın cari açık veren ve düşük katma değerli üretim yapan ülkeler açısından bir sorun olduğu düşünülmektedir. Türkiye gibi teknik bilgi ve beceri düzeyi düşük, orta ve düşük teknoloji içerikli sektörlerde uzmanlaşan ve daha çok geleneksel sektörlerle üretim yapan ülkelerde yaratılan düşük katma değer nedeniyle ihracatın ithalata bağımlılığının önemli bir sorun olduğu ifade edilmektedir. Cari fazla veren Çin gibi ülkelerde ise yaratılan katma değer büyük olduğu nedeniyle ihracatın ithalata bağımlılığı bir sorun olmamaktadır.

Bu çalışmada ise literatürde ortaya konulan genel kabullerin aksine ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışın tek başına bir sorun olarak görülmemesi gerektiği, nedensellik ilişkisinin cari açıklardan ihracatın ithalata bağımlılığına doğru da olabileceği analiz edilecektir. İhracatın ithalata bağımlılığı, ihracatçı sektörlerin üretime küresel değer zincirinin hangi aşamasında katıldığı ve üretilen katma değer ne kadarının ülke içinde kaldığı ve işçi başına yaratılan katma değerdeki artışın önemi üzerinden tartışılacaktır. Bu nedenle küresel değer zinciri kavramı ve uluslararası ticaret ve üretim düzenindeki önemi tartışılmalıdır.

2.5. Küresel Değer Zinciri Olgusu ve Türkiye'nin Katılımı

Küresel değer zinciri olgusunun dünya ticaretindeki yeri son yıllarda hızla artmaktadır. Ülkelerin dünya ticaretindeki konumlarını, katılım düzeylerini ve elde ettikleri faydaları belirleyebilmek için küresel değer zincirlerinin yapısını, işlevlerini ve etkilerini derinlemesine analiz etmek gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde küresel değer zinciri kavramı tanımlanarak tarihsel gelişimine yer verilmekte, ardından Dünya'da ve Türkiye'de küresel değer zincirleri üzerine yapılmış olan çalışmaların bulgularına yer verilmektedir.

2.5.1. Küresel değer zinciri kavramı ve ortaya çıkış süreci

Uluslararası ticaret, yatırımlar ve üretim artık bir ürünün üretiminin birçok ülkede çok sayıda farklı aşamalarda yapıldığı ve her aşamasında bir miktar katma değer eklendiği küresel değer zincirleri yoluyla düzenlenir hale gelmiştir (Krugman, 1995; de Backer ve Yamano, 2011). Küresel değer zincirleri, bir ülkede bileşen olarak bir

ara malının üretimini ve ardından bu ara malının sonraki üretim aşaması ve/veya montajlanması için başka ülkelere ihracatını kapsamaktadır (de Backer ve Yamano, 2011).

Üretim faaliyetlerinin yeniden dizayn edilmesi ile birlikte üretimin uluslararası yeniden dağılımı, uluslararası ticarete yeni bir uzmanlaşma biçimi ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Her ülke ardışık (sıralı) üretim aşamalarında bir malın üretiminin belirli bir aşamasında uzmanlaşırken, diğer ülkeden ithal ettiği ara malını kendi malının üretiminde girdi olarak kullandıktan sonra üretimin bir sonraki aşamasında uzmanlaşan diğer bir ülkeye malları ihraç etmeye başlamıştır. Bu tür üretim süreçlerini ve ticaret biçimini tanımlamak için literatürde “dikey uzmanlaşma” kavramı geliştirilmiştir. Dikey uzmanlaşma, küresel değer zincirlerinde bir ülkenin ithal ettiği ara mallarının ihraç ettiği malların içindeki payına odaklanan bir yaklaşımı betimlemektedir (Dağıstan, 2017).

Üretim sürecinde meydana gelen bu değişimi hazırlayan birçok gelişme yer almaktadır. 1980’li yıllara gelirken gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda krizler ve şoklarla makroekonomik koşullar kötüleşmiştir. IMF ve Dünya Bankası’nın “Washington Mutabakatı” baskısı ile birlikte ithal ikameci sanayileşme stratejilerinde çıkmaza girilmiş ve ülkeler dış ticaret rejimlerini 1980’lerden itibaren serbestleştirmeye başlamışlardır. Bu ülkeler 1980’li yıllarla birlikte ithal ikameci strateji yerine ihracata dayalı sanayileşme stratejisini benimsemişlerdir (UNIDO, 2015).

Uruguay görüşmelerinin tamamlanması (1986-1995) ve Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması (1995) ile birlikte gümrük tarifelerindeki düşüşler, iletişim teknolojileri ve taşımacılıktaki gelişmeler sermaye, emek ve ürünleri daha küresel hale getirmiştir. Bu gelişmeler küreselleşmeye katkıda bulunan gelişmeler arasındadır. Küreselleşme ile birlikte ülkeler arası sermaye, emek, mal ve hizmet akışı hızlanmıştır. Bu bağlamda, küresel ticaret hacmi son yıllarda önemli ölçüde yükselmiştir. Dünya Bankası verilerine göre ticaret hacminin dünya geliri içindeki payı 1960 yılında % 25 iken, 2014 yılında bu oran % 59,2’ye yükselmiştir.

Yukarıda belirtilen süreci hızlandıran etkenlerden ulaştırma, taşımacılık, lojistik olanaklarındaki ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, ticaret maliyetlerinde

önemli bir azalmaya yol açmış ve üretimin parçalanmasının giderek arttığı son dönemde firmaların üretim stratejilerini yeniden biçimlendirmesini kolaylaştırmıştır. Baldwin'e göre (2006), bu gelişmelere bağlı olarak üretime ilişkin aşamaların mekânsal olarak birbirine yakın olması ihtiyacı (coğrafi kümelenme) bir zorunluluk olmaktan çıkmıştır. Üretim süreçleri parçalanarak aşamalara ayrılmış ve her aşama maliyetlerin en düşük olduğu coğrafi mekânlara kaydırılmıştır (Ahmad vd., 2013; Jones vd., 2005). Bu gelişmeler üretim sürecinde değişimleri kaçınılmaz kılmıştır.

Üretimin organizasyonundaki yapısal dönüşüm ile birlikte üretim süreçlerinin parçalanması, ticaret akımlarında da değer, biçim ve kompozisyon değişikliklerine neden olmuştur. Küreselleşen tedarik zincirleri ile daha fazla ara malı uluslararası ticarete konu olmuş, ihraç edilen malların üretiminde artan oranlarda ithal girdi kullanılmaya başlamıştır. Dünya ara malları ihracatı, 2009 yılında ilk kez nihai ve sermaye mallarının toplam ihracat değerlerini aşmış ve petrol ürünleri hariç dünya ihracatının % 51'i düzeyine ulaşmıştır (WTO ve IDE-JETRO, 2011).

Geleneksel analiz yöntemleri ve dış ticaret istatistikleri, küresel değer zincirleri ve dikey uzmanlaşmaya bağlı olarak ticaret akımlarının içeriği ve yapısındaki değişimin hesaplanmasında yeterli olmamaktadır. Çünkü bu yöntemler kullanılarak yapılan hesaplamalarda, ihracat içeriğinde yer alan ithal ara malı kullanımları ülkenin hem ithalatında hem de ihracatında hesaplanarak dış ticaret verilerinde çift hesaplama neden olmaktadır. Hesaplamadaki bu hata nedeniyle ihracat verileri abartılı rakamlara ulaşabilmektedir. Bu durumda hem ülkelerin yerli ve yabancı katma değerlerinin ithalat ve ihracat içindeki payı hem de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan malların tanımlanmasında yerli katma değer katkısı hesaplanamamaktadır (Kwon ve Jai-Won, 2015; Özmen, 2014; Ahmad vd., 2013).

2.5.2. Küresel değer zinciri ve ihracatın ithalata bağımlılığı ilişkisi

Küresel üretim zincirinde, ana üreticiler dünyanın değişik ülke ve bölgelerinde faaliyet gösteren ortaklar ve alt tedarikçiler yoluyla ürünün parçalarını farklı yerlerde üretmekte ve bu parçaları yine dünyanın farklı yerlerinde birleştirerek tüketime hazır hale getirmektedir. Saygılı ve diğerlerine göre (2010) üretim ve ihracatın ithalat içeriği dikkate alındığında, firmaların küresel değer zincirine katılımı iki temel açıdan önemlidir. Birincisi, küresel büyük firmanın yurt içindeki yerel ortak ve alt

tedarikçileri küresel iş bölümünün hangi aşamasında görevlendireceği büyük önem taşımaktadır. Yerel üreticilerin küresel üretim zincirinin daha yüksek katma değerli aşamalarında uzmanlaşmaları ve iş bölümünde daha geniş bir rol almaları, üretim ve ihracatın ithalata bağımlılık oranını düşürecektir. İkincisi, küresel üretim zincirleri hammadde, ara ve yatırım malı tedariki genellikle ana üretici merkezinde bulunan satın alma birimi tarafından yapılmaktadır. Satın almadaki bu merkezi yapı, yerel aktörlerin hammadde, ara ve yatırım malı tedarik kararlarına etkisini sınırlamakta ve özellikle küçük ölçekli yerel üreticilerin merkezi satın alma sürecine katılımını zorlaştırmaktadır.

Üretim teknolojilerindeki farklar sanayi mallarının üretiminde farklara neden olmakta, bazı mallarda üretim ağırlıklı olarak doğal kaynaklar bazılarında ise emek daha önemli olmaktadır. Bunun yanı sıra bazı malların üretiminde bilgi, bazılarında büyük ölçekli makine ve teçhizat yatırımı daha büyük role sahiptir. Bu bakış açısıyla, ülkelerin üretiminde uzmanlaştıkları mallar ve bu malların üretiminde etkili olan üretim faktörlerinin temini ithalata bağımlılık oranı açısından büyük önem taşımaktadır (Saygılı vd., 2010).

Ülkelerin küresel iş bölümünde çerçevesinde üretiminde uzmanlaştıkları mallar doğal kaynak zenginliği, ürün geliştirme yeteneği ve üretim maliyetleri gibi faktörlerle yakından ilişkilidir. Bir diğer ifadeyle, ülkeler doğal kaynak açısından daha zengin oldukları, daha kaliteli ve ucuz ürettikleri, ürün geliştirme yeteneğine sahip oldukları malların üretiminde rekabetçi üstünlüğe sahip olmaktadır (Saygılı vd., 2010).

Uzmanlaşma alanları ülkeler açısından zaman içerisinde değişime uğrayabilmektedir. Bu anlamda, ekonominin ortalama ithalat bağımlılığının seyri uzmanlaşma yapısında hızla büyüyen ve gerileyen sektörlerin ithalat bağımlılık oranlarının etkisinde gelişebilmektedir. İthalat bağımlılığının önceki uzmanlaşma alanlarına göre yeni uzmanlaşma alanlarında daha yüksek olması durumunda, ekonomi genelindeki ithalata bağımlılık oranı artış gösterecektir. Bu değişim yurtiçi üretimde de yetersizliklere neden olabilmektedir. Uluslararası rekabet nedeniyle bazı üretim faaliyetlerinden kısmen veya tamamen çıkılması, üretimde yurtiçi mal tedariki yerine ithalatın tercih edilmesine neden olacaktır. Sonuç olarak, uzmanlaşma yapısında

meydana gelen değişim ile büyüyen ve gerileyen sektörlerin daha yüksek ithalata bağımlılık oranına sahip olması nedeniyle ekonomideki ithalata bağımlılık oranını artıracaktır (Saygılı vd., 2010).

2.5.3. Dünya’da küresel değer zinciri üzerine yapılan çalışmalar

Uluslararası ticarete yaşanan bu değişim ile birlikte ticaret, ihracat performansı ve uluslararası rekabet ölçütleri de değişmeye başlamıştır. Beltramello ve diğerlerine (2012) göre ihracat performansı bir ülkenin küresel değer zincirlerine katkısını ölçemez. Çünkü ihracatın hem yurtiçi hem de yurtdışı içeriği söz konusu olmaktadır. Bu yüzden ihracattaki katma değerin kaynakları ayrıştırılmalıdır. Dikey uzmanlaşma anlayışı, bir başka ifadeyle bir ülkenin ihracatındaki yabancı payı, bu amaçla geliştirilmiştir. Hummels ve diğerleri (2001) ihracatın yurtdışı ve yurtiçi payını ayrıştırmışlar ve literatürde bir ülkenin küresel değer zincirlerine entegrasyonunu ulusal girdi-çıkıtı tablolarını kullanarak ölçmeye çalışan birçok çalışmaya öncülük etmişlerdir.

Hummels ve diğerleri (2001), OECD Girdi-Çıkıtı Veri Tabanı’nı kullanarak 14 ülkede 35 sektörü ve 1970-1990 dönemini kapsayan hesaplamalar yapmışlardır. Bu hesaplamalara göre, söz konusu ülkelerin ihraç mallarındaki ithal girdi payının, yani dikey uzmanlaşma oranının % 21 olduğu ve ihracatta görülen artışın yaklaşık üçte birinin dikey uzmanlaşmadaki büyümeden kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada kullanılan dikey uzmanlaşma düzeyi göstergesini geliştirmeye yönelik yapılan sonraki çalışmalarda iki varsayımın geçerliliği sorgulanmıştır. Bunlardan ilki, yurtiçi nihai talebe ve ihracata yönelik üretim sürecinde kullanılan ithal girdi düzeyinin aynı olduğu varsayımdır. Bu varsayımın, işleme ticaretinin yaygın olduğu durumlarda geçerli olmayacağı ileri sürülmektedir. Eleştiriye konu olan ikinci varsayım, bir ülkenin ihracatının tamamen yurtdışı nihai talebe dönük olarak kullanıldığı varsayımdır. Yani ülkenin ihraç ettiği ara malların üçüncü ülkelerin ihraç mallarında girdi olarak kullanıldıktan sonra tekrar çıkış ülkesine nihai mal olarak ithal edilmesi olasılığı göz ardı edilmektedir (Koopman vd., 2008; 2012).

Küresel değer zincirleri bağlamında uluslararası ticaretteki yerli ve yabancı katma değeri ayrıştırma amacıyla yapılan diğer öncü çalışmalar Daudin ve diğerleri (2011), Johnson ve Noguera (2012) ve Koopman ve diğerleri (2008, 2010, 2012) tarafından

yapılmıştır. Bu çalışmalarda ticaretteki katma değeri hesaplamak için GTAP ve WIOD veri tabanlarından yararlanılmıştır.

Daudin ve diğerleri (2011) her ülkenin üretimine katıldığı nihai malların katma değer içeriğini bileşenlerine ayırarak “kimin ne ürettiği ve kimin için ürettiği” sorularına yanıt aramışlardır. Çalışmada, Hummels ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen ihrac mallarının ithal içeriğine ilave olarak üçüncü ülkelerin ihrac mallarında girdi olarak kullanılan yerli katma değer payını ve ülke tarafından ihrac edildikten sonra ithal ettiği bir malın içeriğinde olan yerli katma değer payını hesaplamışlardır.

Johnson ve Noguera (2012) ikili ticaret akımlarına odaklanarak ihracattaki katma değer brüt ihracata oranını (VAX ratio) hesaplamışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, 1975-2005 yılları arasında söz konusu oran Avrupa ülkeleri için 0,87’den 0,79’a, Doğu Asya ülkeleri için 0,88’den 0,79’a ve Kuzey Amerika ülkeleri için 0,94’den 0,85’e gerilemiştir. Bu değişim küresel değer zincirlerindeki üretimin parçalanma düzeyinin giderek arttığı bir göstergesidir. ABD ile Çin arasındaki karşılıklı ticaret akımlarının dengesizliği katma değer cinsinden ölçüldüğünde 2004 yılında % 30-40 kadar daha küçük olduğunu göstermişlerdir.

Koopman ve diğerleri (2012), Hummels ve diğerlerinin (2001) kullandıkları hesaplama yönteminin bir ülkenin ihrac mallarının üretiminde kullandığı ithal girdilerin tamamen yabancı katma değer içerdiği ve hiç yerli katma değer içermediği varsayımına dayandığını ve buna bağlı olarak da söz konusu ülkenin ihracatındaki yerli katma değeri düşük tahmin ettiğini ileri sürmüşlerdir. Yaptıkları çalışmada dış ticarete konu olan bir maldaki yerli katma değer, yabancı katma değer ve ev sahibi ülkeye geri dönen yerli katma değeri bütünüyle ayrıştırabilen bir metodoloji geliştirmişlerdir.

Banga (2013) Dünya Girdi Çıktı Veri Tabanı’nı kullanarak ülkelerin küresel değer zincirlerine katılımdan elde ettikleri kazanç veya kayıpları, yaratılan katma değerden aldıkları payları cinsinden tahmin etmiştir. Çalışma küresel değer zincirlerinde yaratılan toplam katma değer % 67’sinin OECD ülkeleri, %25’inin ise yeni yükselen ekonomiler ve BRIC ülkeleri tarafından yaratıldığını göstermektedir. İleriye dönük bağlantıları görece daha yüksek olan ABD, Japonya ve Birleşik Krallık gibi ülkeler küresel değer zincirlerine katılımdan pozitif net kazançlar elde ederken; Çin,

Kore, Hindistan, Tayland, Malezya ve Filipinler gibi gelişmekte olan ülkelerin kazanç elde etmedikleri görülmektedir.

zmen (2014), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsi için OECD-WTO katma değer dış ticareti verileri ile yaptığı çalışmada, 1995 yılına göre 2008 yılında yurtiçi katma değer oranının azaldığını gözlemlemiştir. İhracatta yurtiçi katma değer Malezya, Tayland, Singapur, Güney Kore ve Filipinler gibi Doğu Asya lkelerinde toplam gayri safi ihracatın yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Türkiye’de tüm imalat sanayi sektörlerinde ihracatta yurtiçi katma değer oranı, 2000’li yıllarda önemli lde düşüş göstermiştir. Özellikle orta veya orta-yüksek teknoloji ürünleri sektörlerinde düşüş gerçekleşmiştir. Buna rağmen 2000’li yıllarda bu sektörlerin toplam ihracat içindeki payları yüksek oranda artmıştır. 1995 yılına göre 2008 yılında bu pay en az iki kat artmıştır. Bu artışın, sektörlerin küresel değer zincirlerine daha fazla eklenmesi sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Bu nerme ile tutarlı olarak, tüm bu sektörlerde yeniden ihraç edilen ithal ara malların oranı önemli lde artmıştır.

İhracatın ithalata bağımlılığındaki artışın önemli bir nedeni olarak küresel değer zincirleri üzerine önemli çalışmalar bulunmakla birlikte, küresel değer zincirleri ve cari dengesizlikler arasındaki ilişkiyi araştıran yazın oldukça yeni ve sınırlıdır. Bu yazındaki ilk önemli eser olan Georgiadis ve diğerleri (2014) küresel değer zincirlerine katılımın ülkelerin ithal ettikleri malların üzerine katma değer ekleyerek ihraç etmeleri nedeniyle aslında ülkelerin cari dengelerine olumlu etki yaptığını ileri sürmektedirler.

Haltmaier (2015) küresel değer zincirlerine katılımdaki artışla, ki bu aynı zamanda ihracatın ithalata bağımlılığındaki artış anlamına gelmektedir, küresel cari hesap dengesizlikleri arasında önemli bir korelasyon olduğunu grafiklerle göstermiştir. Cari dengesizliklerle krizler arasındaki ilişki göz önüne alındığında bu çok önemli bir saptamadır. Eğer ihracatın ithalata bağımlılığındaki gelişmelerle cari dengesizlikler arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu doğruysa, krizlerin önemli bir belirleyicisi olarak ihracatın ithalata bağımlılığının azaltılması önemli bir politika seçeneği haline gelecektir.

Brummy ve diğerleri (2016) küresel değer zincirlerine katılım düzeyinin yüksek

olduğu ekonomilerde cari fazla görüldüğünü ampirik olarak ortaya koymuşlardır. Benzer bir şekilde, Cingolani ve diğerleri (2015) ara malı ihraç eden ekonomilerde, bu ürünlerin nihai ürün olarak yeniden ithal edilmesiyle dış ticaret açığı oluşabileceğini belirtirken, küresel değer zincirlerine katılımın etkinliği ve rekabetçiliği geliştirmesi nedeniyle ortaya çıkacak net etkinin belirsiz olduğunu da vurgulamışlardır. Bu çalışmalar ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari fazlalıklar arasında aynı yönlü ilişkiyi tespit eden çalışmalardandır. Haltmaier (2015) ise tersine etkinin olumsuz ama istatistiksel olarak da çok sınırlı olduğunu savunmuştur.

2.5.4. Türkiye'nin küresel değer zincirindeki yerini belirleme yönelik yapılmış çalışmalar

1970'ten itibaren Türkiye'nin uluslararası ticarete katılımı, dış ticaret yapısı açısından üç dönem olarak değerlendirilebilir. İlk dönem olan 1970'lerde, Türkiye'nin en önemli ihracat kalemi, büyük kısmı işlenmemiş tarımsal ürünlerden oluşan gıda ve içecek ürünlerinden oluşmuştur. İthalatta ise önemli pay makineye aittir. Türkiye bu dış ticaret yapısıyla tipik bir az gelişmiş ülke özelliğindedir. İkinci dönem olarak, 1980'lerdeki ihracat artışının büyük kısmı emek-yoğun bir sektör olan tekstil ve hazır giyime dayalıdır. Dolayısıyla, tekstil ve hazır giyim sektörünün ihracat içindeki payı 1980'lerden 1990'ların ortalarına kadar hızla artmış ve Türkiye'nin en önemli ihracat sektörü haline gelmiştir. Üçüncü dönem olarak kabul edilen 1990'ların ortalarından itibaren ise, makine ve otomotiv gibi uzmanlaşmada orta-teknoloji olarak tanımlanabilecek sektörlerin öne çıktığı görülmektedir (Taymaz vd., 2011).

1970'li yıllardan itibaren görülen bu yapısal dönüşüme rağmen, uluslararası ticaret içerisinde Türkiye'nin konumunda önemli bir iyileşme gerçekleşmemiştir. Bu kısmi başarısızlığın nedenlerinden biri, dış ticarete uzmanlaşılacak sektörlerin dönemin katma değeri yüksek sektörleri olmaması olabilir. Örneğin, gelişmiş ülkeler katma değeri yüksek ürünlerin üretiminde uzmanlaşmış yeni ürünler geliştirirken, Türkiye gibi ülkeler ancak maliyet açısından rekabetçi olunabilecek teknolojisi standartlaşmış sektörlerde uzmanlaşarak uluslararası ticaretteki görece konumun değişmesini sağlayamamıştır. İkinci olarak, üretim zincirlerinin farklı aşamalarının farklı ülkelere taşınması ile birlikte ürünlerin üretim aşamalarındaki uzmanlaşma, sektör veya ürün

uzmanlaşmasına göre önem kazanmaktadır. Örneğin katma değeri yüksek bir sektör olan otomotiv üretiminin her bir aşamasında üretilen katma değer düzeyi farklıdır. Ürün veya sektör düzeyinde bakıldığında otomotiv ihracatının artması olumlu bir gelişme olmasına rağmen, bu uzmanlaşmanın otomotiv üretiminin düşük katma değerli üretim aşamalarında gerçekleşmesi halinde, ülkenin uluslararası ticaretteki konumu değişmeyecektir. Bu nedenle, uluslararası ticarete katılımın katkısının uzun dönemli ekonomik büyüme performansı açısından değerlendirilmesi için, küresel değer zincirlerinin ve bu değer zincirlerinde ülkelerin aldıkları konumların değerlendirilmesi gereklidir (Taymaz vd., 2011).

Literatürde Türkiye'nin küresel değer zincirlerine katılımını ve dikey uzmanlaşma düzeyini analiz eden az sayıda çalışma bulunmaktadır (Gökalp ve Akgün, 2010; Taymaz vd., 2011; Özmen, 2014; Muhtaseb vd., 2015; Gündoğdu ve Saraçoğlu, 2016). Taymaz ve diğerleri (2011) ve Özmen'in (2014) çalışmaları önceki alt bölümde aktarılmıştır.

Gökalp ve Akgün (2010), TÜİK'ten temin edilen 1973, 1979, 1985, 1990, 1998 ve 2002 yıllarına ait girdi-çıktı ve ithalat akım tablolarını kullanarak 25 alt sektörde Türkiye'nin dikey uzmanlaşma düzeyini hesaplamışlardır. Hummels ve diğerlerinin (2001) yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmada, 1973 yılında % 1,5 olan dikey uzmanlaşma düzeyinin, 2002 yılında % 5,7'ye yükseldiği tespit edilmiştir.

Muhtaseb ve diğerleri (2015), Türkiye, Lübnan, Mısır ve Ürdün'ün farklı yıllara ait ulusal girdi-çıktı tablolarını kullanarak dikey uzmanlaşma düzeyini hesaplamışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, Türkiye ekonomisinin dikey uzmanlaşma oranı 1998 yılı için % 32,8 iken 2002 yılında % 26,7 düzeyine gerilemiştir.

Gündoğdu ve Saraçoğlu (2016), Dünya Girdi-Çıktı Veri Tabanı'nı kullanarak küresel değer zincirlerine katılımın Türkiye ekonomisine olan etkilerini 14 imalat sanayi sektörü için analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, 1995 yılında % 13,9 olan ihracatta kullanılan ithal girdi içeriği 2011 yılında % 22,3 düzeyine yükselmiştir. Söz konusu imalat sanayi sektörleri teknoloji düzeyine göre değerlendirildiğinde, özellikle 2000'li yıllarda, orta-yüksek ve yüksek teknoloji düzeyindeki sektörlerin dikey uzmanlaşma oranının düşük ve orta-düşük teknoloji düzeyindeki sektörlerle göre daha hızlı arttığını gözlemlemişlerdir.

Bu bölümde cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı ve küresel değer zincirleri kavramlarının ilişkisi araştırılmıştır. Bu ilişkiyi konu eden literatürdeki çalışmalara yer verilmiş, dünya ve Türkiye ekonomisi için bu kavramlar arasındaki ilişkinin değerlendirmeleri aktarılmıştır.

Dünya ekonomisinde son yıllarda cari açık sorununun önemli yer tutmasının nedeni krizler öncesinde cari açıklarda görülen büyük sıçramalardır. Cari açıkların ana belirleyicilerinin saptanması bu nedenle özel bir öneme sahiptir. Ülkelerin dış ticaret rejimlerini 1980'lerden itibaren serbestleştirmeye başlaması ile birlikte ithal ikameci strateji yerine ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Uruguay görüşmelerinin tamamlanması (1986-1995) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması (1995) ile birlikte gümrük tarifelerindeki düşüşler, iletişim teknolojileri ve taşımacılıktaki gelişmeler sermaye, emek ve ürünleri daha küresel hale getirmiştir. Dünya ticaretinde ortaya çıkan serbestleşme süreci ile birlikte üretimde ve ihracatta kullanılan yabancı girdi payı hızla artmakta ve bir ülkenin üretimi ile ihracatında yerel girdilerin yanı sıra yabancı girdiler de kullanılmaktadır. İhracatın ithalata bağımlılığı kavramını açıkladığımız bölümde ifade ettiğimiz gibi, son yıllarda tüm Dünya'da cari açıklar ve ihracatın ithalata bağımlılığındaki son derece hızlı artış birçok çalışmada, ihracatın ithalata bağımlılığının cari açıkların önemli bir nedeni olduğunu düşündürmüştür. Bu bakış açısına göre; eğer ihracatın ithalata bağımlılığındaki gelişmelerle cari dengesizlikler arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu doğruysa, krizlerin önemli bir belirleyicisi olarak ihracatın ithalata bağımlılığının azaltılması önemli bir politika seçeneği haline gelecektir. Üretim faaliyetlerinin yeniden dizayn edilmesi ile birlikte üretimin uluslararası yeniden dağılımı küresel değer zincirlerinin ortaya çıkmasına neden olurken, üretimin neredeyse her bir aşamasının farklı ülkelerde yapılmaya başlandığı ve bunun ihracatın ithalata bağımlılığında artışı beraberinde getirdiği görülmektedir. Ancak bu çalışmaya göre; küresel değer zincirlerine katılım, ülkelerin küresel değer zincirlerine üretimin hangi aşamasında katıldığı ve ülkenin bu katılım sırasında işçi başına yarattığı pay anlamında ortaya çıkarılan katma değerdeki artış bakımından değerlendirilmelidir. Bu anlamdaki bir artışın ihracatın ithalata bağımlılığında ortaya çıkaracağı artıştan ekonominin olumsuz etkilenmeyeceği söylenebilir. Bu yaklaşımla ihracatın ithalata bağımlılığı yerine, küresel değer zincirlerine katılımın niteliğine

bakılmasının daha anlamlı olacağını ifade etmek mümkündür. Yani, günümüzde ulaşılan uluslararasılaşma düzeyi nedeniyle ihracatın ithalata bağımlılığının azaltılmasının amaçlanması yerine küresel değer zincirlerine katılımın iyileştirilmesi amaçlanmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CARİ AÇIK İLE İHRACATIN İTHALATA BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ

İLİŞKİNİN ANALİZİ

Birçok ülkede özellikle 2000'li yıllarla birlikte ortaya çıkan ihracatın ithalata bağımlılığındaki hızlı artış (küresel değer zincirine katılımın yardımıyla) ve cari dengesizlikler, araştırmacıların bu iki değişken arasında bir ilişki olup olmadığını, hatta ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışın cari dengesizliklerin temel nedeni olup olmadığını tartışmalarına neden olmuştur. Çalışmanın ikinci bölümündeki literatür araştırmasında yer verilen çalışmalarda ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışın cari açıkların önemli bir belirleyicisi olduğunun ileri sürüldüğü görülmektedir. Bu tartışmanın başlıca nedeni cari dengesizliklerde görülen büyük artışların sıkça krizlerle sonuçlanmış olmasıdır. Cari açıkların ana belirleyicilerinin saptanması bu nedenle özel bir öneme sahiptir. Eğer ihracatın ithalata bağımlılığındaki artış cari dengesizliklerin temel nedeni ise, ihracatın ithalata bağımlılığının azaltılması kriz oluşumunu engellemeye yardımcı olacak bir politika seçeneği olacaktır.

Dünya'da son yıllarda gözlenen cari dengesizlik ve ihracatın ithalata bağımlılığındaki artış eğilimi Türkiye'de de izlenmektedir. Türkiye'de 1999 yılından itibaren ihracatın ithalata bağımlılığında görülen hızlı artışa 2002 yılından itibaren cari açıklarda gözlenen hızlı artış eşlik etmiştir. Bu nedenle Türkiye, bu iki değişken arasındaki ilişkinin en çok tartışıldığı ülkeler arasında yer almaktadır. Bu dönemde Türkiye'deki cari açığın en temel belirleyicilerinden birisi olarak ihracatın ithalata bağımlılığının ön plana çıkarılmasına iki değişken arasında gözlenen güçlü ilişki neden olmuştur. Yükseler ve Türkan (2008), Eşiyok (2008) Ersungur ve diğerleri (2011) gibi çalışmalarda ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışın cari açıkların önemli bir belirleyicisi olduğu savunulmuş, ancak iki değişkenin birlikte artması aralarında bir nedensellik ilişkisi olduğu varsayımına yol açmış olsa da bu varsayım ampirik çalışmalarla kanıtlanmamıştır. Çalışmanın bu bölümünde, ikinci bölümde tartışıldığı şekilde nedensellik ilişkisinin varlığı ve yönü ile ilgili genel varsayımların aksine bu iki değişkendeki artışın daha çok konjonktürel faktörlerden kaynaklanan bir tesadüf olduğu, bu iki değişken arasındaki kısmi nedensellik ilişkisinin ise daha

çok cari açıklardan ihracatın ithalata bağımlılığına doğru olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın bu bölümündeki analizlerde 1995-2014 yılları için OECD tarafından verisi paylaşılan 59 ülkeye ait cari denge ve ihracatın ithalata bağımlılığı verileri kullanılmaktadır. İki değişken arasındaki ilişki ve bağımlılık sonuçları ile değişkenler arası ilişkiler tartışılacaktır.

3.1. İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Açıklar Arasındaki İlişkinin Grafikler Yardımıyla Analizi

İhracatın ithalata bağımlılığı ve cari açıklar arasındaki nedensellik ilişkisini basit bazı yöntemlerle test etmek mümkündür. İlk olarak, ihracatın ithalata bağımlılığı cari açıkların önemli bir belirleyicisi olsaydı, ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olduğu ülkelerde cari açıkların yüksek olması ve cari fazla veren ülkelerde ise ihracatın ithalata bağımlılığının düşük olması gerekirdi. Basit gözlemlerin böyle bir ilişkiyi doğrulamadığı görülmektedir.

OECD tarafından paylaşılan veriler incelendiğinde ihracatın ithalata bağımlılığında Dünya’da ve Türkiye’de önemli artışlar gözlenmiştir. Güney Kore ve Lüksemburg gibi cari açık değil cari fazla veren ülkelerin ihracatının ithalata bağımlılığı Türkiye’ye göre daha yüksektir. OECD verilerine göre, 2014 yılında % 66,8 ile Dünya’da en yüksek orana sahip olan Lüksemburg % 5,6 gibi büyük bir cari fazla verirken, Macaristan’da ihracatın ithalata bağımlılık oranı % 46 ve buna karşın cari fazla oranı % 1,5 olarak gerçekleşmiştir. Güney Kore ihracatın ithalata bağımlılık oranı % 37,3 iken % 5,9 oranında cari fazla vermiştir. % 11,53 gibi çok düşük bir seviyede ihracatın ithalata bağımlılık oranına sahip olan Brezilya yine aynı yıl % 4,14 seviyesinde cari açık vermiştir. İngiltere’nin ihracatın ithalata bağımlılık oranı % 16,3 ve cari açık oranı % 4,9’dur. Türkiye’de ise ihracatın ithalata bağımlılık oranı % 18,2 ve cari açık oranı % 4,7’dir.

İhracatın ithalata bağımlılığındaki artışın nedenleri üretimin küreselleşmesi kapsamında küresel değer zincirlerindeki artış ile ilişkilendirilebilir. Güney Kore’nin Dünya’nın en hızlı büyüyen, Lüksemburg’un ise en yüksek gelirli ekonomilerinden biri olması, ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışların mutlaka olumsuz bakılması gereken bir sorun olarak görülmesinin doğru olmayacağı anlamına gelir. Önemli olan

bir ülkenin küresel değer zincirlerine olan entegrasyonunun bu entegrasyonun hangi halkasında olduğudur. Örneğin, Türkiye'nin bu sürece katma değeri düşük olan alanlarda entegre olduğu yönünde çalışmalar vardır (Taymaz, 2011) ve bu tartışmalar daha anlamlıdır.

Bilindiği gibi iki değişken arasındaki istatistiksel ilişki, nedensellik hakkında bize bilgi vermez. Bu nedenle, ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışların cari açıklara neden olması mümkünken cari açıklardaki artışların da ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışlara neden olabileceği düşünülebilir. Örneğin, 2008 yılında yaşanan küresel kriz öncesindeki dönemde (2002-2007) küresel likiditedeki artışlar sonucunda içinde Türkiye'nin de yer aldığı çok sayıda ülkede büyük cari açıklar gözlenmiştir. Bu cari açıklar yurt içine giren yabancı para miktarında gözlenen artış nedeniyle ulusal parada oluşan aşırı değerlenme sonucunda oluşmuştur. Ulusal parada oluşan değerlenme ithalatı ucuzlatıp arttırırken ihracatı azaltarak cari açıklara neden olmuştur. Ulusal paranın aşırı değerlenmesi sadece tüketim malları ithalatını değil, ara ve yatırım malı ithalatını da arttırarak hem yurt içi üretimin hem de ihracatın ithalata bağımlılığını arttırabilir.

Cari açıklarla ihracatın ithalata bağımlılığındaki artışların en belirgin olarak gözlemlendiği ülkelerin (İspanya, Yunanistan, Portekiz, Güney Kıbrıs, İrlanda, ABD, Birleşik Krallık ve Fransa gibi) aynı zamanda küresel krizden en çok etkilenen ülkeler olması bize bu konuda önemli ipuçları vermektedir.

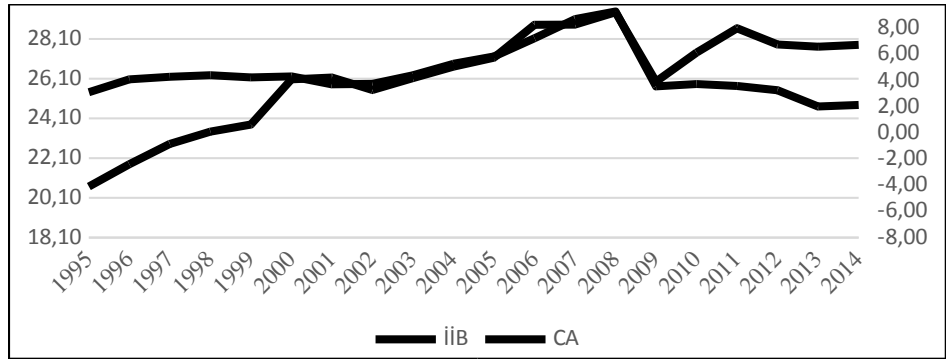
Şekil 3.1'de OECD tarafından yayınlanan verilerine ulaşılabilen 59 ülkeye ait ortalama veriler kullanılarak ülkelerin cari açıklarının ve ihracatın ithalata bağımlılıklarının gelişimine yer verilmiştir. Daha spesifik tespitler yapabilmek için ülkeler cari dengede olan, cari açık ve cari fazla veren ülkeler olarak gruplandırılmıştır. Bu sayede her gruptan elde edilen bulgular karşılaştırılarak anlamlı bazı sonuçlara varmak mümkün olabilecektir. Her üç kategoride de ihracatın ithalata bağımlılığında dönem başından dönem sonuna doğru çok ciddi artışlar gözlemlenmektedir. İhracatın ithalata bağımlılığının ortalama değeri hesaplandığında en yüksek değer % 26 ile cari açık veren ülke grubuna aitken, ardından % 24 ile cari fazla veren ülke grubu ve % 22 ile cari dengede olan ülke grubu gelmektedir. Cari dengede olan ülkelerin ortalama değerinin nispi olarak en düşük değere sahip olması

ilgi çekicidir.

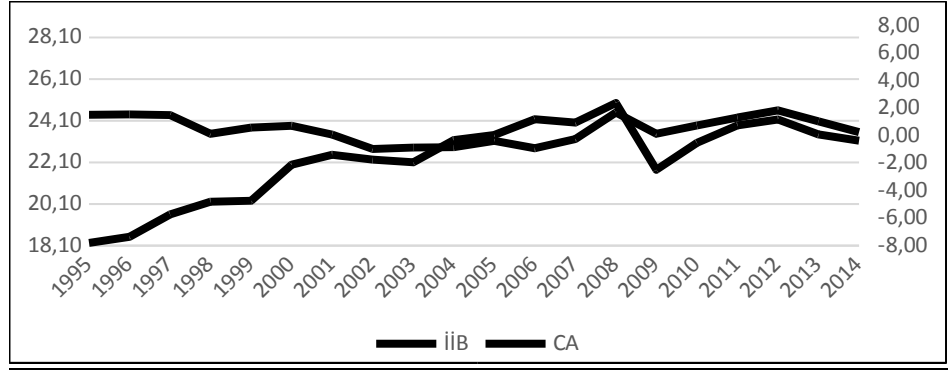
İhracatın ithalata bağımlılığında her üç kategori için de 1995-2000 döneminde hızlı artış görülmektedir. Bu artış yerini 2000'li yılların başında düşüğe bırakmaktadır. Cari açık ve fazla veren ülkelerdeki düşüş cari dengede olan ülkelere göre daha fazladır. Her üç ülke grubunda 2008 yılına kadar artış söz konusu iken, 2009 yılında keskin bir düşüş yaşanmıştır. İhracatın ithalata bağımlılığı her üç grupta 2009 sonrasında birkaç yıl için artış göstermektedir. Son yıllarda ise cari açık veren ve cari dengede olan ülkelere neredeyse yatay bir seyre sahipken, cari fazla veren ülkelere düşüş söz konusudur.

Şekillerden de görüldüğü üzere ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açığın yıllar içindeki gelişimi her üç ülke grubu için de farklı seyirlere sahiptir. Dolayısıyla ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açıklar arasında doğrudan ve geliştirilebilecek bir ilişki kurmak mümkün değildir. Şekildeki eğilimler göz önüne alındığında, özellikle cari dengesizliğin hızla arttığı 2000-2008 döneminde cari açık veren ülkelere bu iki değişken arasında konjonktürel bir ilişki olduğu görülmektedir.

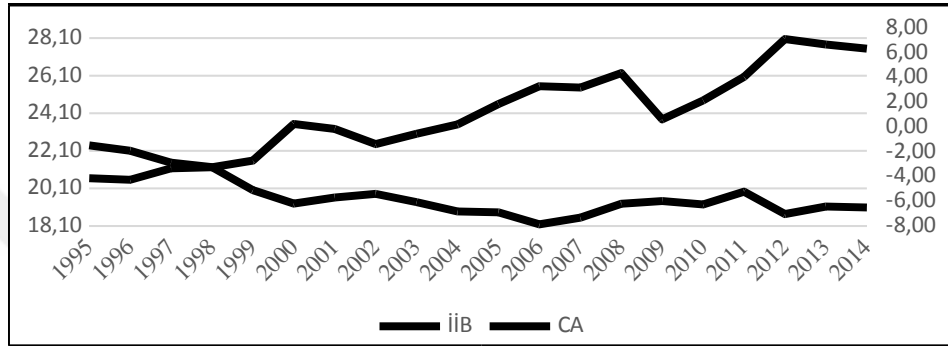
Şekil 3.1: Ülke Gruplarına Göre Cari Açık (CA), (% GSYH) ve İhracatın İthalata Bağımlılığının (İİB), (%) Yıllar İçindeki Gelişimi

Şekil 3.1.a: Cari Açık Veren Ülkeler

Şekil 3.1.b: Cari Dengede Olan Ülkeler

Şekil 3.1.c: Cari Fazla Veren Ülkeler

Kaynak: OECD ve Dünya Bankası

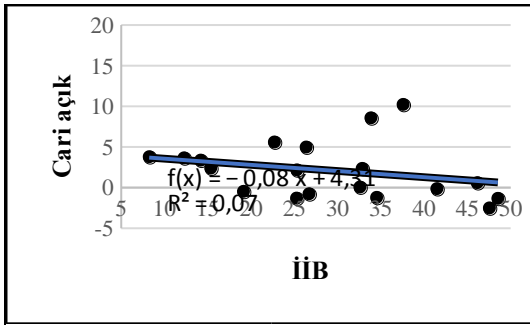
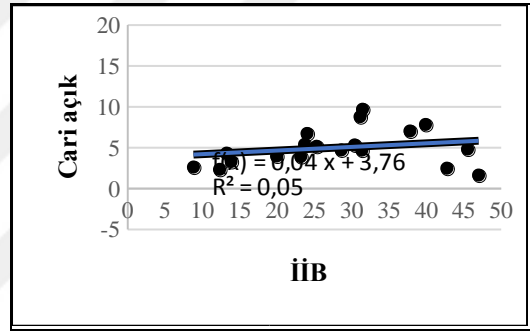
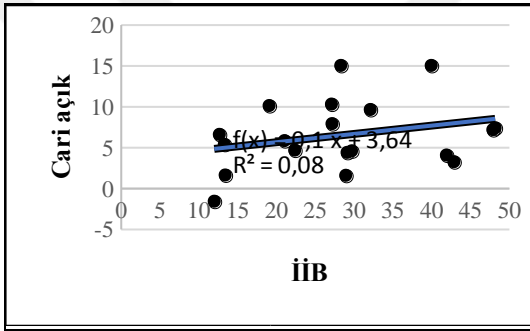
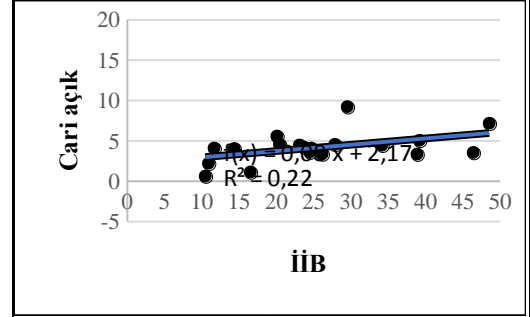
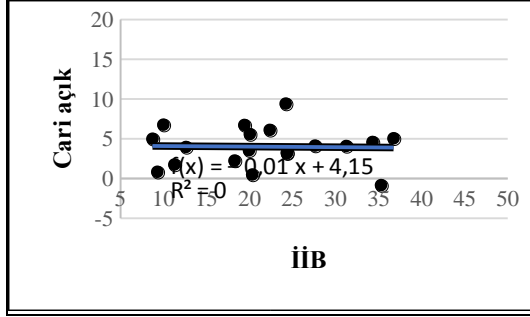
Not: Şekildeki değişkenler bu ülke gruplarının ortalama değerlerini yansıtmaktadır.

3.2. İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Açıklar Arasındaki İlişkinin Yatay Kesit Yöntemiyle Analizi

İhracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılabilir olan bir başka yöntem yatay kesit analizidir. Bu yöntemde ihracatın ithalata bağımlılığı yüksek olan ülkelerin cari açıklarının da yüksek olup olmadığı incelenmektedir. Şekil 3.2, bu ilişkiyi cari açık veren ülkeler için örneklendirmektedir. Cari açıklardaki yıllık değişimler bazen çok büyük olabildiği için dört yıllık hareketli ortalamalarla çalışılmıştır. 1995-1998 dönemi için iki değişken arasındaki ilişkinin çok zayıf olduğu, hatta ilişkinin olmadığı görülmektedir. 2000-2003 döneminde iki değişken arasındaki ilişkinin gücünde bir artış gözlenirken, ilişkinin aynı yönlü olduğu görülmektedir. 2004-2007 döneminde ilişki yine aynı yönlü iken, ilişkinin gücünde önceki döneme göre ciddi bir zayıflık gözlenmektedir. 2008-2011 döneminde de aynı yönlü ilişkinin gücünde zayıflık devam etmektedir. Son dönem olan 2012-2014 döneminde ise ilişkinin yönünün

tersine döndüğü ve ilişkinin gücünün yüksek olmadığı görülmektedir.

Şekil 3.2: Cari Açık Veren Ülkelerde Cari Açık ve İhracatın İthalata Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin Dönemler Boyunca Değişimi

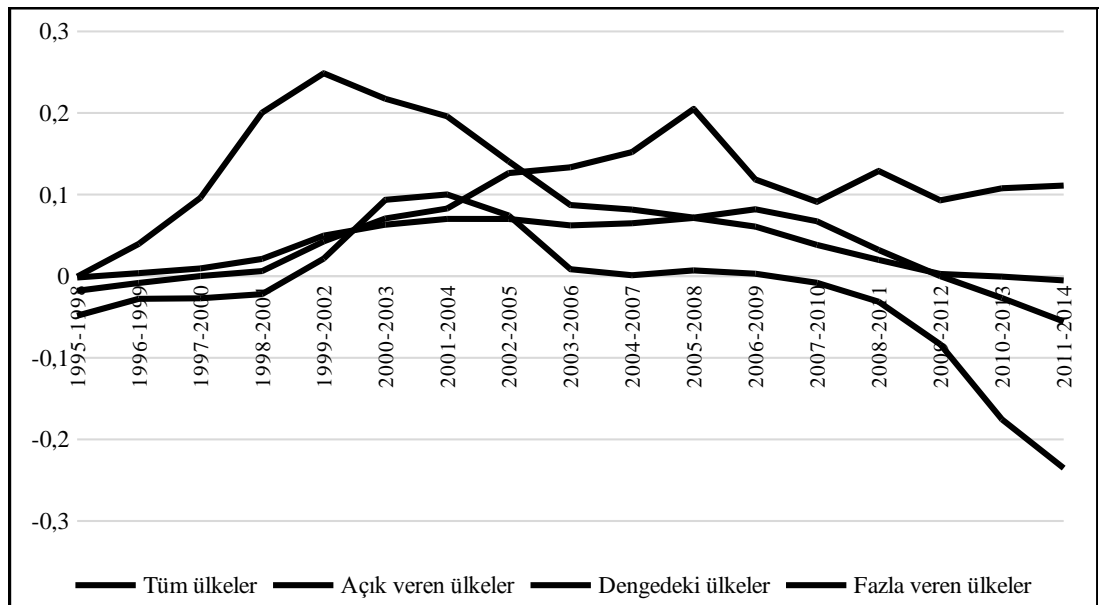

3.3. İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Açıklar Arasındaki İlişkinin Analizi

Yukarıdaki analiz tüm ülke guruplarını ve yılları kapsayacak şekilde genişletilerek Şekil 3.3. oluşturulmuştur. Ülke guruplarına ait ihracatın ithalata bağımlılığı ve cari açık verilerinin 4 yıllık hareketli ortalamaları hesaplanarak, iki değişken arasındaki ilişki hesaplanmıştır. Şekilde dikey eksenle hesaplanan ilişkinin değerleri yer

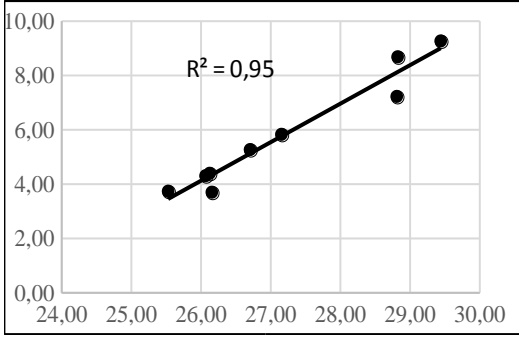
almaktadır. Şekilden bu iki değişken arasındaki ilişkinin konjonktürel doğası net bir biçimde görülmektedir. Dönem başındaki ilişki tüm ülke grupları için zayıfken, ilerleyen dönemde cari açık veren ülkelerdeki durumun diğerlerinden ayrıştığı ve ilişkinin güçlendiği görülmektedir. Cari fazla veren ve cari dengede olan ülkelerdeki ortak seyir 2001-2004 döneminden sonra ortadan kalkmakta ve birbirinden ayrılmaktadır. Bu dönemden itibaren cari fazla veren ülkelerdeki ilişkinin gücü diğer ülke gruplarına göre daha yüksektir. Dahası, 2005-2008 dönemine kadar cari fazla veren ülkelerdeki ilişkinin gücü artarken diğer ülke gruplarında ilişkinin gücü azalmaktadır. Cari dengede olan ülkeler için 2003-2006 ile 2007-2010 dönemleri arasında ilişki neredeyse sıfırken, bu dönemden sonra ters yönlü ilişki yıllar geçtikçe güçlenmiştir. Özetle, bu iki değişken arasındaki ilişki gerek ülke grupları gerekse dönemler bazında değişkenlik gösterebilmektedir. Cari açık veren ülkelerde 1999-2005 döneminde ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasında aynı yönlü ve nispi olarak daha güçlü bir ilişki söz konusudur. Cari dengede olan ülkelerde ise 2010 sonrası dönemde iki değişken arasında ters yönlü ve nispi olarak giderek güçlenen bir ilişki göze çarpmaktadır. Aynı dönemde cari fazla veren ülkelerde ise ilişkinin yönü ve gücü yatay bir seyir izlemektedir. Dahası bu dönemde cari açık veren ülkelerde aynı yönlü ilişkinin zayıfladığı ve 2009-2012 döneminden sonra ters yönlü ilişkinin geliştiği görülebilir.

Şekil 3.3: Cari Açık ve İhracatın İthalata Olan Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin Zaman İçindeki Değişimi (Tüm gruplar)

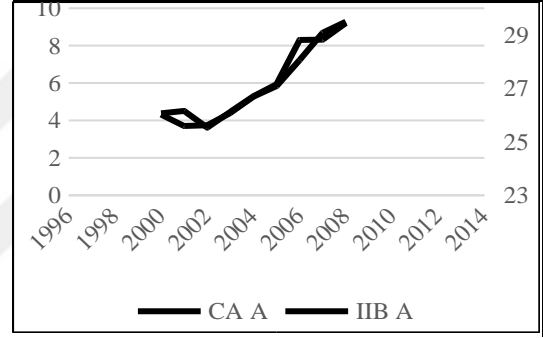

Cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı arasındaki ilişkinin konjonktürel doğası ve ilişkinin dönem ortasında güçlü olduğu görülmekte iken bu iki değişken arasındaki ilişkinin ülke grupları ve dönemler itibariyle değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Şekil 3.4.a'da görüldüğü gibi, 2000-2008 yılları arasında cari açık veren ülkeler için cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı arasındaki ilişkinin değeri de göz önünde bulundurulduğunda bu iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü göstermektedir. Şekil 3.4.b ise bu iki değişkenin yıllar içindeki seyrini göstermektedir.

Şekil 3.4: Cari Açık ile İhracatın İthalata Bağımlılığı Arasındaki İlişki (Cari Açık Veren Ülkeler)

Şekil 3.4.a

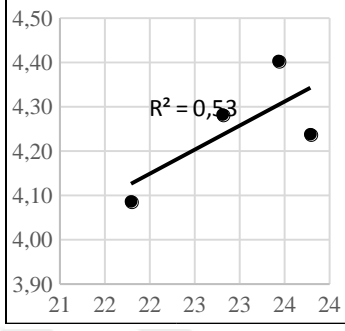

Şekil 3.4.b

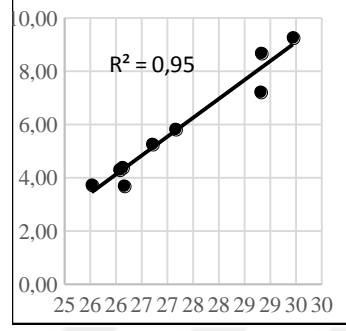
Değişik zaman dilimlerinde bu iki değişken arasındaki ilişkinin seyri, veri setindeki yıllarda yapısal kırılmalar olduğunu ortaya koymaktadır. 1996-1999 yıllarına ilişkin Şekil 3.5.a incelendiğinde iki değişken arasındaki ilişkinin ılımlı olduğunu göstermektedir. 2000-2008 yıllarına ilişkin Şekil 3.5.b'de R^2 (0,9522) değeri çok güçlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. 2009-2014 yıllarında ise zayıf ve negatif bir ilişki gözlenmektedir. Bu dönemdeki veriler arasında çok anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Bu üç şekil incelendiğinde 2000-2008 döneminde cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı arasında çok güçlü bir ilişkinin varlığı görülmekte iken, bir önceki ve bir sonraki dönemde böyle bir ilişki görülmemektedir. Dönemler için farklı değerlendirmeler yapabilmek için 1996-2008 dönemi arasındaki ilişki incelendiğinde, veriler arasında 1996-1999/2000-2008 dönemleri için farklı trendler olduğu, yani yapısal bir kırılma olduğu görülmektedir. 2000-2008 dönemi verilerini çıkararak 1996-1999/2009-2014 dönemi verileri arasındaki ilişki incelendiğinde, bu iki

değişken arasında düzensiz bir ilişkinin varlığı ve yapısal farklılıklar karşımıza çıkmaktadır.

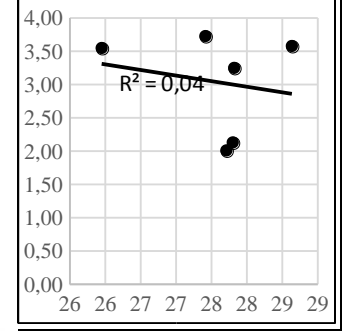
Şekil 3.5: Cari Açık Veren Ülkelerde Dönemler Bazında Cari Açık ile İhracatın İthalata Bağımlılığı Arasındaki İlişki

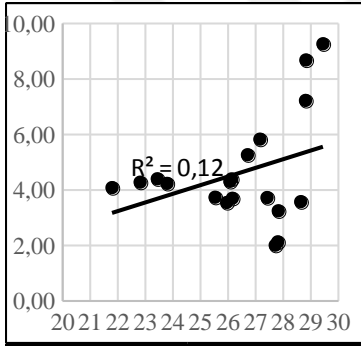
Şekil 3.5.a: 1996-1999

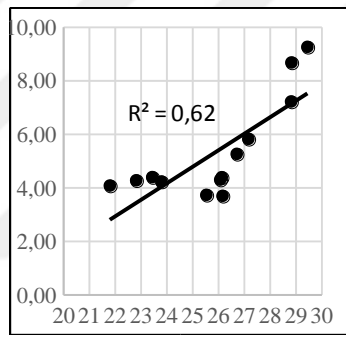
Şekil 3.5.b: 2000-2008

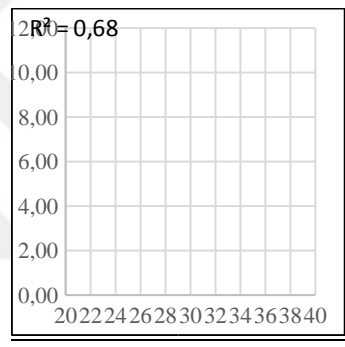
Şekil 3.5.c: 2009-2014

Şekil 3.5.d: 1996-2014

Şekil 3.5.e: 1996-2008

Şekil 3.5.f:

1996-1999 / 2009-2014

Dönemler arasındaki ilişkiler incelendiğinde çıkarılacak sonuç, bu iki değişken arasında 2000-2008 yılları arasında çok güçlü bir ilişki bulunduğudır. Bu tespitten sonra incelenmesi gereken bu dönemde belirleyici olan değişkenin hangisi olduğunun tespitidir. Cari açık mı ihracatın ithalata bağımlılığını artırmış yoksa ihracatın ithalata bağımlılığı mı cari açıkları artırmıştır? Bu sorunun cevabı aranmalıdır. Bunun için iki değişken arasındaki nedensellik aşağıda analiz edilmektedir.

3.4. İhracatın İthalata Bağımlılığı ve Cari Açıklar Arasındaki İlişkinin Analizi

Aynı ülke kategorilerini kullanarak bu iki değişken arasındaki bağımlılık ilişkisi de test edilebilir. Tablo 3.1 ülke grupları için yapılan bu çalışmanın sonuçlarını

sunmaktadır. Bunu yaparken her iki değişkende ciddi artışlar gözlenen 2000-2008 dönemini incelemek çoğu ülkede bu dönemde gözlenen yapısal kırılmalar nedeniyle öğretici olacaktır. Tablodaki R^2 değerleri iki değişken arasındaki açıklama gücünü göstermektedir. Bağımsız değişkenin katsayısının önündeki işaret de ilişkinin yönü hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 3.1.a'da görüldüğü gibi, cari açığın ihracatın ithalata bağımlılığının açıklayıcısı olup olmadığı araştırılmaktadır. Bulgular, cari açık veren ve cari dengede olan ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik olduğunu ve ilişkinin pozitif yönlü olduğunu göstermektedir. Yani bu ülkelerde cari dengedeki bozulmalar ihracatın ithalata bağımlılığını arttırmıştır. Cari fazla veren ülkelerde ise açıklayıcılık ilişkisinin anlamsız olduğu hesaplanmıştır. Tablo 3.1.b'de ise ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın açıklayıcısı olup olmadığı araştırılmaktadır. Bulgulara göre, her ülke grubu için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Sonuç olarak bulgular, cari açık veren ve cari dengede olan ülkelerde cari açıkların ihracatın ithalata bağımlılığında artışlara neden olabileceğini göstermektedir.

Tablo 3.1: Ülke Gruplarına Göre Cari Dengedeki Bozulma ile İhracatın İthalata Bağımlılığı Arasındaki İlişki

Tablo 3.1.a: CA => İİB						
Ülkeler	Sabit	CA	Trend	R²	F-test	DW
Cari Açık	23.50 (39.9)***	0.49 (2.61)**	0.21 (1.86)	0.92	36.77 (0.00)	2.16
Cari Fazla	19.35 (6.80)***	-0.55 (-0.97)	0.25 (1.34)	0.79	11.32 (0.00)**	1.4
Cari Denge	21.08 (120.00)***	0.59 (3.83)***	0.45 (12.20)***	0.96	86.48 (0.00)	1.84
Tablo 3.1.b: İİB => CA						
Ülkeler	Sabit	İİB	Trend	R²	F-test	DW
Cari Açık	1.09 (0.09)	0.04 (0.10)	0.69 (2.57)*	0.87	21.21 (0.00)	0.77
Cari Fazla	-10.62 (-1.30)	0.23 (0.61)	-0.27 (-1.51)	0.41	2.15 (0.19)	1.42
Cari Denge	13.25 (0.89)	-0.66 (-0.92)	0.32 (1.04)	0.15	0.53 (0.60)	1.02

Tablo 3.2’de cari açığın ihracatın ithalata bağımlılığının nedeni olduğu ülkeler yer almaktadır. İngiltere ve Litvanya için istatistiksel olarak anlamlılık düzeyi % 1 iken, Finlandiya ve Fas için % 5, Türkiye, Singapur ve Tunus için de % 10’dur. Ayrıca cari açık değişkeninin katsayısının işaretine de bakılmalıdır. Bu işaret İngiltere, Finlandiya, Fas, Litvanya ve Tunus için pozitif iken, Türkiye ve Singapur için negatiftir. Dolayısıyla Türkiye ve Singapur’da cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı arasında ters yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Yani bu ülkelerde cari açık arttıkça ihracatın ithalata bağımlılığı azalmaktadır. Analizde yer alan Trend değişkenin İngiltere, Türkiye, Tunus ve Singapur’da anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 3.2: Cari Dengedeki Bozulmanın İhracatın İthalata Bağımlılığının Nedeni Olduğu Ülkeler

Ülkeler	CA => İİB					
	Sabit	CA	Trend	R ²	F-test	DW
İngiltere	14.05 (11.6)***	1.33 (2.47)***	0.16 (2.11)***	0.60	4.63 (0.06)	2.00
Türkiye	12.55 (20.6)***	-0.36 (-2.15)*	1.68 (10.7)***	0.96	95.54 (0.00)	1.96
Finlandiya	34.96 (10.6)***	0.91 (2.66)**	0.20 (0.72)	0.78	11.24 (0.00)**	2.14
Litvanya	16.57 (12.8)***	0.60 (3.59)***	-0.28 (-1.36)	0.68	6.64 (0.03)*	2.63
Fas	23.80 (30.9)***	0.50 (2.59)**	0.12 (0.98)	0.54	3.62 (0.09)	2.46
Singapur	34.43 (10.6)***	-0.58 (-2.20)*	-1.29 (-2.43)**	0.49	2.99 (0.12)	1.51
Tunus	21.57 (18.0)***	0.58 (1.90)*	1.03 (8.93)***	0.93	45.4 (0.00)**	1.36

Tablo 3.3’te ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni olduğu ülkeler yer almaktadır. Anlamlılık düzeyleri Hollanda ve Macaristan için % 1, Kamboçya, Litvanya, Rusya ve Suudi Arabistan için %5, Estonya, İsviçre, İsrail ve Güney Afrika için % 10 bulunmuştur. İhracatın ithalata bağımlılığı değişkeninin katsayısının işareti bağımlılığın yönü hakkında bilgi vermektedir. Bu işaret Hollanda, Estonya, Litvanya, Fas, Rusya, Suudi Arabistan için pozitifdir. Yani bu ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasında aynı yönlü bir bağımlılık bulunmaktadır. İsviçre,

Macaristan, İsrail, Kamboçya ve Güney Afrika için bu işaret negatiftir. Yani iki değişken arasında ters yönlü bir nedensellik söz konusudur. Bu ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığı arttıkça cari açık azalmaktadır.

Analizde yer alan trend değişkeninin Estonya, İsviçre, Litvanya, Fas, Rusya, Suudi Arabistan ve Güney Afrika için anlamlı olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan'a ait katsayının büyüklüğü (10.91) ise dikkat çekicidir. Ayrıca Tablo 3.2 ve Tablo 3.3'ün her ikisinde yer alan ülkeler ise Litvanya ve Fas'tır. Bu ülkeler için katsayıların hepsinin işaretleri pozitif bulunmuştur. Dolayısıyla diğer ülkelerden farklı olarak bu iki ülkede çift yönlü bağımlılık ilişkisi söz konusudur.

Tablo 3.3: İhracatın İthalata Bağımlılığının Cari Dengedeki Bozulmanın Nedeni Olduğu Ülkeler

Ülkeler	İİB => CA					
	Sabit	İİB	Trend	R ²	F-test	DW
Hollanda	-24.00 (-2.29)	0.79 (2.11)***	-0.62 (-3.34)	0.68	6.60 (0.03)	2.03
Estonya	-24.45 (-1.84)	0.68 (2.29)*	1.37 (3.86)***	0.71	7.46 (0.02)*	2.47
İsviçre	19.97 (1.17)	-1.67 (-1.90)*	1.57 (1.95)*	0.40	2.02 (0.21)	1.51
Macaristan	26.74 (6.04)***	-0.40 (-4.38)***	0.01 (0.17)	0.76	9.70 (0.01)*	2.62
İsrail	52.25 (2.10)*	-2.60 (-2.03)*	1.74 (1.45)	0.70	7.03 (0.02)*	1.65
Kamboçya	28.16 (2.84)**	-0.74 (-2.65)**	1.12 (3.88)***	0.75	9.34 (0.01)*	2.08
Litvanya	-18.36 (-2.09)*	0.94 (2.37)**	1.62 (6.73)***	0.89	26.89 (0.00)**	2.30
Fas	-28.43 (-2.59)**	0.49 (2.03)*	-1.26 (-8.16)***	0.91	33.93 (0.00)**	2.21
Rusya	-52.50 (-3.32)**	2.07 (2.45)**	2.24 (3.66)***	0.74	8.58 (0.01)*	1.83
Suudi Arabistan	-38.25 (-2.78)**	10.91 (2.66)**	-4.22 (-6.68)***	0.90	28.48 (0.00)**	1.70
Güney Afrika	5.56 (1.44)	-0.46 (-1.96)*	1.15 (6.84)***	0.94	49.4 (0.00)**	2.04

Analiz bulgularına göre ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni veya tersi bir durumun geçerli olduğuna yönelik genelleştirilebilecek bulgular söz konusu değildir. Yani son yıllarda ileri sürülen ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın

nedeni olduğu hipotezini destekleyici sonuçlara birkaç ülke için ulaşılmış olsa da çoğunlukla bu çalışmanın hipotezini destekleyici bulgular tespit edilmiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bir ülke ekonomisi açısından ekonomik performansın temel göstergelerden biri cari işlemler dengesidir. Ekonomi ile ilgili kararların ve beklentilerin oluşmasında belirleyici rol oynayan cari işlemler dengesindeki değişiklikler piyasalar ve karar alıcılar açısından dikkatle takip edilmektedir. Bunun nedeni, özellikle 1990'lı yıllar sonrasında Dünya'da görülen ekonomik krizler öncesinde ortaya çıkan ülkelerin cari işlemler hesaplarındaki ciddi dengesizliklerdir. Son yıllarda literatürdeki çalışmalarda sıklıkla tartışılan cari işlemler açığı ve bu açığın finansmanı ve sürdürülebilirliği konusu, cari açığa görülen ciddi artışların ekonomik krizlerle sonuçlanmış olması nedeniyle önem kazanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan cari açıklarla aynı dönemde yaşanan döviz veya finans krizleri, cari açığın krizlerin en önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmesine neden olmaktadır.

Cari açık sorunu ile ilgili literatür incelendiğinde benzer cari açık oranlarına sahip ülkelerde, cari açığın etkilerinin farklı olduğu görülmektedir. Cari açıkların önemli bir sorun olup olmadığı, onun düzeyi ve süresi kadar cari açıkların finansmanı için ödünç alınan kaynakların nasıl kullanıldığına bağlı olarak değerlendirilmelidir. Cari açığın bir kriz göstergesi olarak değerlendirilip tartışılmaya başlanması, ödünç alınan kaynakların geri ödenemez duruma gelmesi ile söz konusu olmuştur. Bu durum da cari açıkların ne zaman bir sorun olarak değerlendirileceği ve sürdürülmesinin mümkün olup olmadığı tartışmalarına yol açmıştır.

Cari açık her ülkenin kendi iç dinamikleri nedeniyle farklı sebep ve şekillerde ortaya çıkmasına rağmen, yapılan ampirik analizler ortak bazı belirleyicilere ulaşmaktadır. Yapılan çalışmalarda ulaşılan büyüme, reel döviz kuru, bütçe açıkları, faiz oranı, yatırım, tasarruf ve enerji fiyatları gibi değişkenler cari açığa neden olan belirleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cari açık sorununu analiz eden literatürdeki çalışmalarda birçok değişkenin cari açıkların belirleyicilerinin analizinde kullanıldığı ve nedensellik ilişkileri ortaya konularak çözüm önerileri sunulduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmalarda cari açığın belirleyicisi olarak değerlendirilen faktörler arasında ihracatın ithalata bağımlılığına yer verilmediği anlaşılmaktadır. Oysa ki son yıllarda Türkiye'nin de

içinde bulunduğu birçok ülkede cari açığın ve ihracatın ithalata bağımlılığının birlikte hızlı artışı, ihracatın ithalata bağımlılığının cari açıkların önemli bir belirleyicisi olduğunu düşündürmektedir. Eğer ihracatın ithalata bağımlılığındaki gelişmelerle cari dengesizlikler arasında bir nedensellik ilişkisi söz konusu ise ihracatın ithalata bağımlılığının azaltılması önemli bir politika seçeneği haline gelecektir. Öte yandan ihracatın ithalata bağımlılığı yüksek olan bazı ülkelerde cari fazlanın oluştuğu örnekler de söz konusudur.

Bu çalışmada ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasındaki ilişki teorik ve ampirik olarak araştırılmış ve literatürdeki bu boşluk doldurulmuştur. Ülke ihracatının artan oranlarda yabancı girdi ithalatına bağlı bir yapıya kavuşması literatürde ihracatın ithalata bağımlılığı kavramı ile ifade edilmiştir. Dünya ticaretinde ortaya çıkan serbestleşme süreci ülkelerin üretim ve ihracatlarında kullandıkları yabancı girdi payında hızlı artışlara neden olmuştur. Ayrıca ihracatın ithalata bağımlılığı, ihracatta yaratılan katma değer ve küresel değer (üretim) zincirine katılım ile de ilişkili bir kavramdır. Küresel değer zinciri, bir ürünün üretim sürecinde üretim aşamalarının farklı ülkelerde gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Her bir ülkede ürünün değerine yapılan katkı farklı olabilmektedir.

Küresel değer zincirlerinde, ülkelerin küresel değer zincirlerine üretimin hangi aşamasında katıldığı ve ülkenin bu katılım sırasında oluşturduğu katma değer ön plana çıkmaktadır. Bu durumda ihracatın ithalata bağımlılığının tek başına bir sorun olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Cari açık, ihracatın ithalata bağımlılığı ve küresel değer zinciri kavramlarının birlikte değerlendirilmesi ile daha kapsayıcı ve geçerli bulgular elde edilebilecektir.

Bu çalışmada, cari açık ile ihracatın ithalata bağımlılığı arasındaki ilişkiyi test etmek için yapılan analizlerde 1995-2014 yılları için OECD tarafından verisi paylaşılan 59 ülkeye ait cari açık ve ihracatın ithalata bağımlılığı verileri kullanılmıştır. Daha spesifik tespitler yapabilmek için ülkeler, cari dengede olan, cari açık ve cari fazla veren ülkeler olarak gruplandırılmıştır. Bu ayrıma göre her üç kategoride de ihracatın ithalata bağımlılığında dönem başından dönem sonuna doğru çok ciddi artışlar gözlemlenmiştir. İhracatın ithalata bağımlılığının ortalama değeri hesaplandığında en yüksek değer % 26 ile cari açık veren ülke grubuna aitken, ardından % 24 ile cari

fazla veren ülke grubu ve % 22 ile cari dengede olan ülke grubu gelmektedir. Cari dengede olan ülkelerin ortalama değeri nispi olarak en düşük değere sahiptir. Dolayısıyla ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açıklar arasında doğrudan ve genelleştirilebilecek bir ilişki kurmak mümkün değildir. Özellikle cari dengesizliğin hızla arttığı 2000-2008 döneminde cari açık veren ülkelerde bu iki değişken arasında konjunktürel bir ilişki olduğu görülmektedir.

İhracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılan yöntemlerden biri yatay kesit analizidir. Bu yöntemde ihracatın ithalata bağımlılığı yüksek olan ülkelerin cari açıklarının da yüksek olup olmadığı incelenmektedir. Ülke gruplarına ait ihracatın ithalata bağımlılığı ve cari açık verilerinin 4 yıllık hareketli ortalamaları hesaplanarak, iki değişken arasındaki ilişki incelenmiştir. Hesaplamalar sonucunda bu iki değişken arasındaki ilişkinin konjunktürel doğası net bir biçimde görülmektedir. Dönem başındaki ilişki tüm ülke grupları için zayıfken, ilerleyen dönemde cari açık veren ülkelerdeki durumun diğerlerinden ayrıştığı ve ilişkinin güçlendiği görülebilmektedir. Dönemler arasındaki ilişki incelendiğinde çıkarılacak sonuç; bu iki değişken arasında 2000-2008 yılları arasında çok daha güçlü bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu tespitten sonra bu dönemde belirleyici olan değişkenin hangisi olduğunun tespiti için aynı ülke kategorilerini kullanarak iki değişken arasındaki bağımlılık ilişkisi analiz edilmiştir. Bu incelemeyi yaparken her iki değişkende ciddi artışlar gözlenen 2000-2008 dönemi incelenmiştir. Cari açığın ihracatın ithalata bağımlılığına neden olup olmadığını ortaya koyan test bulgularına göre, cari açık veren ve cari dengede olan ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı bir bağımlılık olduğu görülmektedir. Yani bu ülkelerde hem ihracatın ithalata bağımlılığı hem de cari fazlalar artmıştır. Cari fazla veren ülkelerde ise bağımlılık ilişkisinin anlamsız olduğu hesaplanmaktadır. İhracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni olup olmadığını araştırıldığı test bulgularına göre, her ülke grubu için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Sonuç olarak bulgular, cari açık veren ve cari dengede olan ülkelerde cari açıkların ihracatın ithalata bağımlılığında artışlara neden olabileceğini göstermektedir.

Son olarak iki değişken arasındaki bağımlılık ilişkisi ülke bazında test edilmiştir.

Buna göre İngiltere, Litvanya, Finlandiya, Fas, Türkiye, Singapur ve Tunus ülkelerinde cari açığın ihracatın ithalata bağımlılığının nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer ülkeler için anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Cari açık değişkeninin katsayısının işaretine bakıldığında, İngiltere, Finlandiya, Fas, Litvanya ve Tunus için aynı yönlü, Türkiye ve Singapur için ters yönlü ilişki sonucuna ulaşılmaktadır. Yani diğer ülkelerin aksine, Türkiye ve Singapur'da cari açık arttıkça ihracatın ithalata bağımlılığı azalmaktadır.

Hollanda, Kanada, Macaristan, Kamboçya, Litvanya, Rusya, Suudi Arabistan, Estonya, İsviçre, İsrail ve Güney Afrika için ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer ülkeler için anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. İhracatın ithalata bağımlılığı değişkeninin katsayısının işaretine bakıldığında Hollanda, Kanada, Estonya, Litvanya, Fas, Rusya, Suudi Arabistan için aynı yönlü ilişkisellik tespit edilmiştir. Yani bu ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığı ile cari açık arasında aynı yönlü bir bağımlılık bulunmaktadır. İsviçre, Macaristan, İsrail, Kamboçya ve Güney Afrika için iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Yani bu ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığı arttıkça cari açık azalmaktadır.

Analiz bulgularına göre ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni veya tersi bir durumun geçerli olduğuna yönelik genelleştirilebilecek bulgular söz konusu değildir. Yani son yıllarda ileri sürülen ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni olduğu hipotezini destekleyici sonuçlara birkaç ülke için ulaşılmış olsa da çoğunlukla bu çalışmanın hipotezini destekleyici bulgular tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki incelemeleri ihracatın ithalata bağımlılığının cari açıkların bir nedeni olmaktan çok bir sonucu olabileceğini de göstermektedir. Bu ihracatın ithalata bağımlılığının sadece küresel değer zincirlerinden değil aynı zamanda cari dengesizliklerden de etkilendiğini göstermektedir. Özellikle 2008 kriziyle birlikte ihracatın ithalata bağımlılığında gözlenen düşüşler bu bulguyla uyumludur.

Yapılan analizler sonucunda bu iki değişken arasındaki ilişkinin konjonktürel ve bu nedenle de geçici olduğu söylenebilir. Bu durum her iki değişkenin artışıdaki faktörlerin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmıştır. İhracatın ithalata

bağımlılığındaki artış, çok uluslu şirketlerin üretimlerinin değişik aşamalarını çok sayıda ülkeye dağıtılmalarıyla oluşan küresel değer zincirlerinden kaynaklanmaktadır ve küreselleşme sürecinin kalıcı bir unsurudur. Cari dengesizlikler ise konjoktürel ve bu nedenle doğaları gereği geçici sorunlardır.

Türkiye ile ilgili analizler de dünya ülkeleriyle ilgili analiz sonuçlarıyla örtüşmektedir. Türkiye özelinde ise ihracatın ithalata bağımlılığının cari açığın nedeni olduğuna yönelik anlamlı bulgulara ulaşılamamış, cari açığın ihracatın ithalata bağımlılığının nedeni olduğu ve cari açık artışlarının ihracatın ithalata bağımlılığını azalttığı görülmüştür. Türkiye ihracatın ithalata bağımlılığındaki artıştan kaygılanmak yerine cari açıklarını düşürecek alternatif ekonomi politikaları geliştirmelidir. Unutulmamalıdır ki cari açık şu ya da bu nedenle kaçınılmaz olarak oluşan bir kader değil bir politika seçimidir. Cari açıkların azaltılması ithal girdi ve ara mallarını pahalılaştırarak bunların yerli ikamelerinin üretimini arttıracak ve ihracatın ithalata bağımlılığını da azaltacaktır. İkinci olarak küresel üretim zincirinin bir parçası olarak küreselleşme sürecine giren Türkiye'nin bu üretim zincirinin hangi halkasında yer alması gerektiğini yeniden gözden geçirmelidir. Yani burada sorunun kendisi ihracatın ithalata bağımlılığındaki artış değil, bu zincirde Türkiye'nin düşük katma değer yaratan halklarında yer almasıdır.

KAYNAKÇA

- Abeyasinghe T. ve Yeok T. L. (1998). Exchange Rate Appreciation and Export Competitiveness: The Case of Singapore, *Applied Economics*, Vol.30, No.1, ss.51-55.
- Acharyya, R. (1994). Liberalized Exchange Rate Management System and Devaluation in India: Trade Balance Effect, *Journal of Economic Integration*, Vol.3: 210.
- Adıgüzel, M. (2013). Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:35, Mart-Nisan 2013.
- Ağayev, S. (2013). Eski Sovyet Ülkelerinde Cari Hesap Dengesi Belirleyicileri ve Petrol Zenginliğinin Neden Olduğu Farklılıklar, *Ege Akademik Bakış*, 13 (3), ss.351-265.
- Ahmad, N., Araujo, S., Lo Turco, A. ve Maggioni, D. (2013). Using Trade Microdata to improve in Value-Added Measures: Proof of Concept Using Turkish Data, in A. Mattoo, Z. Wang, S-J -. Wei (Eds.), *Trade in Value Added: Developing New Measures of Cross-Border Trade*, (ss. 187-219), CEPR ve World Bank.
- Akbaş, Y. E. ve Şentürk, M. (2013). Türkiye'nin İthalat ve İhracat Bağımlılığı: Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış*, Cilt:13, Sayı:2, Nisan 2013.
- Akbostancı, E. ve Tunç, G. İ. (2002). Turkish Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance, *ERC Working Papers in Economics*, 01/06, ss.1-18.
- Aktaş, C. (2010), Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, 2010, ss. 123-140.
- Akyürek, B. ve Terzioğlu, M. (2017). "Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İthal Girdi Bağımlılığı: Denizli Örneği", *V. Anadolu International Conference in Economics*, May 11-13, 2017.

- Altıntaş, H. ve Çetin, R. (2006). Türkiye’de Dış Ticaret Belgesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1989-2005, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (4).
- Aristovnik, A. (2006). The Determinants and Excessiveness of Current Account Deficits in Eastern Europe and the Former Soviet Union, *William Davidson Institute Working Paper, The University of Michigan, No: 827*.
- Aristovnik, A. (2007). Short and Medium Term Determinants of Current Account Balances in Middle East and North Africa Countries, *William Davidson Institute Working Papers, No: 862*.
- Arize, A.C. (1994). Cointegration Test of a Long- Run Relation Between The Real Exchange Rate And The Trade Balance, *International Economic Journal*, 8(3), ss.1-9.
- Arize, C.A. (1995). The Effects of Exchange-Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation, *Southern Economic Journal*, Vol. 62, No.1, ss.32-41.
- Asar, E. ve Adıgüzel, M. (2017). Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series, WPS No/76 / 2017-2*.
- Aqeel, A. ve Nishat, M. (2000). The Twin Deficits Phenomenon: Evidence from Pakistan, *The Pakistan Development Review*, 39.
- De Backer, K. ve Yamano, N. (2011). International Comparative Evidence on Global Value Chains (October, 2011), <http://ssrn.com/abstract=2179937> ya da <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2179937>, (Erişim Tarihi: 05.12.2018)
- Backus, D. (1998). The Japanese Trade Balance: Recent History and Future Perspects, *Japan and the World Economy*, Vol.10, ss.418-431.
- Baharumshah, A.Z. (2001). The Effect Of Exchange Rate On Bilateral Trade Balance: New Evidence From Malaysia and Thailand, *Asian Economic Journal*, 15(3), ss. 291-312.

- Baldwin, R. ve Robert-Nicoud, F. (2006). Offshoring and globalisation: What is new about the new paradigm?, <http://www.econ.hit-u.ac.jp/~coeres/fdi2006/papers/baldwin.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.09.2018)
- Ban, I.M. ve Maftai, A. S. (2014). Determinants of Current Account Balance in Romania, *Review of Economic Studies and Research Virgil Madgearu*, 2, ss.5-23.
- Banga, R. (2013). Measuring Value in Global Value Chains, *UNCTAD, Background Paper No. RVC-8*.
- Barışık, S. ve Demircioğlu, E. (2006), Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001), *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2006, ss. 71-84.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2010). Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar rneği, *İktisat İşletme ve Finans*, 25(294), ss. 109-127.
- Barnes, S., Lawson, J. ve Radziwill, A. (2010). Current Account Imbalances in the Euro Area, *OECD Economics Department Working Papers*, No: 826.
- Barro, R.J. (1974), Are Government Bonds Net Wealth, *The Journal of Political Economy*, 82(6), ss.1095-1117.
- Başkol, M. O. (2016). Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dahilde İşleme Rejimi Açısından Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:12 Yıl 12, Sayı 2, 2016.
- Bayar, Y., Kılıç, C. ve Arıca, F. (2014). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri, *C.. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (1), ss.451-471.
- Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan lkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, ss.1-28.
- Beltramello, A., De Backer, K. ve Moussiğgt, L. (2012) The Export Performance of Countries within Global Value Chains, *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*. Paris: OECD Publishing, 2012.

- Bilgili,F. ve Bilgili,E. (1998). Bütçe Açığının Cari İşlemler Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Y.13, S.146, ss.4-16.
- Bitzis, G., Paleologos, J. M. ve Papazoglou, C. (2008). The Determinants of the Greek Current Account Deficit: The EMU Experience, *Journal of International Economic Studies*, 1 (1), ss.105-122.
- Boileau, M. ve Normandin, M. (2008). Do Tax Cuts Generate Twin Deficits? A Multi-Country Analysis, *CIRPÉE Working Paper*, 08-32, ss.1-37.
- Bolat, S., Belke, M. ve Aras, O. (2011). Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı, *Maliye Dergisi*, 161.
- Boratav, K. (2003). *Türk İktisat Tarihi (1908-2002)*. İstanbul: İmge Yayınları
- Brummy, J., G. Georgiadis, J. Grab ve F. Trottner (2015), *Global Chain Participation and Current Account Imbalances*, December 2015.
- Buiter, W. H. (1981). Time Preference and International Lending and Borrowing in an Overlapping Generations Model, *Journal of Political Economy*, 1981, ss.769-97.
- Bussière, M., Fratzscher, M.ve Müller, G. J. (2005). Productivity Shocks Budget Deficit and the Current Account, Working Paper Series, *European Central Bank*, No: 509, ss.1-32.
- Calderon, C., Loayza, N., ve Serven, L. (1999). External Sustainability A Stock Equilibrium Perspective, *World Bank Policy Research Working Paper*, No: 2281, ss. 1-31.
- Calderon, C.A., Chong, A. ve Loayza, N.V. (2002). *Determinants of Current Account Deficit in Developing Countries*, Contributions to Macroeconomics, 2 (1), 1-31.
- Canidemir, S., Uslu, R., Ekici, D. ve Yarat, M. (2011). “Türkiye’de Cari Açığın Yapısal ve Dönemsel Belirleyicileri”, *Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi-VII*, Gazi Üniversitesi Ankara.

- Cebeci Kocafe, A. ve Yılmaz, M. (2013). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2).
- Chinn, M.D. ve Prasad, E. S. (2000). Medium-term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Exploration, *NBER Working Paper No.7581*.
- Chinn, M.D. ve Prasad, E. S. (2003). Medium-term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Exploration, *Journal of International Economics*, 59, ss.47-76.
- Chinn, M. D. ve Ito, H. (2005). Current Account Balances, Financial Development and Institutions: Assaying The World "Saving Glut", *NBER Working Paper Series, No:11761*.
- Chowdhury, K. ve Saleh, A. S. (2007). Testing the Keynesian Proposition of Twin Deficits in the Presence of Trade Liberalisation: Evidence from Sri Lanka, *University of Wollongong Economics Working Paper Series, WP 07-09*, ss.1-33.
- Cingolani, I., G. Felice ve L. Tajoli (2015), External Imbalances in the European Union and International Fragmentation of Production: Is There a Link?, Centro Studi Luca d'Agliano Development Studies Working Paper No. 386. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2608044 (Erişim Tarihi: 20.01.2018),
- Çamurdan, B. (2013), Türkiye'de 1999-2013 dönemi için İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *NWSA-Social Sciences*, 3C0117, 8, (4), ss.183-195
- Çavdar, Ş. Ç. ve Karaman, F. (2013). Cari Açık ve Bütçe Açığını Etkileyen Faktörlerin Nedensellik İlişkilerinin Diyagram Yoluyla Gösterimi: Türkiye Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18 (1), ss.405-416.
- Çetintaş H. ve S. Barışık, Yapısal Kırılma, Birim Kök ve İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye'den Ampirik Bulgular, *Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2005/1

- Çil Yavuz, N., Güriş, B. ve Kıran, B. (2010). Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Türkiye İçin Marshall-Lerner Koşulunun Testi, *İktisat İşletme ve Finans*, 25(287), ss.69-90.
- Dağıstan, N. (2017). Küresel Değer Zincirlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret ve Üretim Yapısına Etkileri, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı*.
- Daudin, G., Riffart, C. ve Schweisguth, D. (2011). Who Produces for Whom in the World Economy?, *Canadian Journal of Economics*, 44(4), ss.1403-1437.
- Debelle, G. ve Faruquee, H. (1996). What Determines the Current Account? A Cross-Sectional and Panel Approach, *IMF Working Paper*, 58, ss.1-35.
- Demir, O., Kutlar, A. ve Üzümcü, A. (2005). Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (9)*, 2005/1, ss. 180-196.
- Demirhan, E. (2005). Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 60-4, ss.76-88.
- Demir, M. (2013). Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, VAR Analizi ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 5. (9), ss.2-27.
- Dinçer, N. N. ve Yaşar, P. (2015). Identification of Current Account Deficit: The Case of Turkey, *The International Trade Journal*, 29, ss.63-87.
- Dornbusch, R. ve Fischer, F. (1990), *Macroeconomics*, Mc-Graw Hill, International Editions.
- Duncan, R. (2014). A Threshold Model of the US Current Account, *Economic Modelling*, 48, ss.270-280.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*, (Onyedinci baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eken, A. (1990). Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması, *TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, No.9020*.

- Erbaykal, E. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili midir? Bir Nedensellik Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, ss.81-88.
- Erdinç, Z. (2008). İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelenmesi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), ss.209-222.
- Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri ile bir İnceleme, *Maliye Finans Yazıları*, 84.
- Erkılıç, S. (2006). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri, *TCMB İstatistik Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Ankara.
- Ersungur, S.M., Ekinci, E.D ve Takım, A. (2011), Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılıktaki Değişme: Girdi-Çıktı Yaklaşımıyla Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 2011,
- Esen, E., Yıldırım, Z. ve Kostakoğlu, F. (2012). Faiz Oranındaki Bir Artış Cari İşlemler Açığını Arttırır mı?, *DPUJSS*, Number.32, Vol.II, April 2012.
- Eşiyok, B. A. (2008), Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları* 3(1-2), ss.117-160.
- Eşiyok, B. A. (2012), Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Çözüm Önerileri, *İktisat ve Toplum*, Sayı.16, ss.58-66.
- Freund, C. L. (2000). Current Account Adjustment in Industrialized Countries, *World Bank- Development Economies Research Group International Finance Discussion Paper*, No:69, ss. 483- 512.
- Freund, C. ve F. Warnock. (2005). Current Account Deficits in Industrial Countries: The Bigger They Are, The Harder They Fall?”, in R. Clarida (Ed.): *G7 Current Account Imbalances: Sustainability and Adjustment*, The University of Chicago Press.

- Fountas, S. ve Bredin, D. (1998). Exchange Rate Volatility and Exports: The Case of Ireland, *Applied Economics Letters*, Vol.5, ss.301-323.
- Gacener Atış, A. ve Saygılı, F. (2014). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicilerinin Ampirik Analizi, *Sosyoekonomi Dergisi*, 140105, ss.87-104.
- Garsviene, L. ve Butkus, M. (2014). Evaluation of the Determinants of Growing Current Account Deficit, *Socialiniai Tyrimai*, No:3 (36), ss.123-133.
- Gehring, A. (2014). New Evidence on the Determinants of Current Accounts in the EU, *Emprica*, 42, ss.769-793.
- Georgiadis, G., Grab, J. ve Trottnner, F. (2014). *Global Chain Participation and Current Account Imbalances*, December 2014
- Glick, R. ve Rogoff, K. (1993). Global Versus Country-Specific Productivity Shocks and the Current Account, *International Finance Discussion Papers*, The Federal Reserve Board, No:443, ss.1-49.
- Gosse, J.B. ve Serranito, F. (2014). Long-run determinants of Current Accounts in OECD Countries: Lessons for intra-European Imbalances, *Economic Modelling*, 38, ss. 451-462.
- Göçer, E. (2013). Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik bir Analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1), ss. 213-242.
- Göçer, İ. ve Elmas, B. (2013), *Genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi*, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, Cilt: 7, Sayı: 1.
- Gökalp, F. ve Akgün, G. (2011). Küresel Ekonomiye Katılım Sürecinde Türkiye’de Üretimin Uluslararasılaşması: Dikey Uzmanlaşma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y.2011, C.16, S.1, ss.47-62.
- Gruber, J.W. ve Kamin, S. B. (2005). Explaining the Global Pattern of Current Account Imbalances, *International Finance Discussion Papers*, No: 846.

- Gülzar, S., Feng H. X. ve Yajie, W. (2007). The Current Account Balance of Pakistan 1972 – 2005: A Cointegrasyon, *Information Technology Journal*, 6, (5), ss. 664-71.
- Günçavdı, Ö., Küçükçifçi, S. ve Üngör, M. (2008). Cari Açıklar ve Türkiye Ekonomisinin Artan Döviz İhtiyacı, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*. 3:1-2, ss. 57-84.
- Gündoğdu, C. ve Saraçoğlu, D. Ş. (2016). Participation of Turkey in Global Value Chains: An Analysis on World Input Output Database, *ERC Working Papers in Economics* 16/10.
- Haltmaier, J. (2015), Have Global Value Chains Contributed to Global Imbalances?, Board of Governors of the Federal Reserve System, *International Finance Discussion, Papers* 1154.
- Hasan, M. A. ve Khan, A. (1994). Impact of Devaluation on Pakistan's External Trade: An Econometric Approach, *The Pakistan Development Review*, Vol.33, No.4, ss.1205-1217.
- Hassan, M. K. ve Tufte, R.D. (1998). Exchange Rate Volatility and Aggregate Export Growth in Bangladesh, *Applied Economics*, Vol.30, No.2, ss.187-193.
- Hepaktan, C. E. (2008). "Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları", 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir -Türkiye
- Hepaktan, C. E. (2009). Türkiye'nin Marshall-Lerner Koşuluna İlişkin Parçalı Eşbütünleşme Analizi, *Yönetim ve Ekonomi*, 16(1), ss. 39-55.
- Hepaktan, C. E. ve Çınar, S. (2012). OECD Ülkelerinde Büyüme-Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Panel Veri Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 43-57.
- Herrmann, S. ve Jochem, A. (2005). Determinants of Current Account Developments in the Central and East European EU Member States-Consequences for the Enlargement of the Euro Area, *Deutsche Bundesbank Discussion Paper Series 1: Economic Studies*, No.32.

- Herwartz, H. ve Siedenburg, F. (2007). Determinants of Current Account Imbalances in 16 OECD Countries: An Out-of-Sample Perspective, *Review of World Economics*, No:143(2), ss. 349-374.
- Hoque, A. (1995). Co-integrating Relationship Between Terms of Trade and Current Account Deficit: The Australian Evidence, *Applied Economics Letters*, 2, (4), ss.130-3.
- Hummels, D., Ishii, J. ve Yi, K-M. (2001). The Nature and Growth of Vertical Specialization in World Trade, *Journal of International Economics* 54 (2001), ss.75-96.
- İnançlı, S. ve Konak, A. (2011), Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü Örneği, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2011, 6(2), ss.343-362.
- Insel, A. ve Kayıkçı, F. (2013). Determinants of the Current Account Balance in Turkey: An ARDL Approach, *Ekonomika Istrazivanja-Economic Research*, Vol.26(1), ss.1-16.
- Islam, M. F. (1998). Brazil's Twin Deficits: An Empirical Examination, *Atlantic Economic Journal*, 26, (2), ss.121-28.
- Johnson, R. C. ve Noguera, G. (2012). Accounting for Intermediates: Production Sharing and Trade in Value Added, *Journal of International Economics*, 86(2), ss.224–236.
- Jones, R., Kierzkowski, H. ve Lurong, C. (2005). What does evidence tell us about fragmentation and outsourcing?, *International Review of Economics and Finance*, 2005, vol. 14, issue 3, ss. 305-316
- Kandil, M. ve Greene J. (2002). The Impact of Cyclical Factors on the U.S. Balance of Payments, *IMF Working Paper*, 45, ss.1-43.
- Kandil, M. (2012). Determinants of Cyclicalities in the Current Account Balance, *International Journal of Development Issues*, Vol.11, No:3, ss. 235-258.

- Karabulut, G. ve Çelikel Danişoğlu, A. (2006). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8 (1), ss.47- 63.
- Kasman, A., Turgutlu, E. ve Konyalı, G. (2005). Cari Açık Büyümenin mi Aşırı TL’nin mi Sonucudur?, *İktisat, İşletme ve Finans*, 20 (233), ss.88-98.
- Kayıkçı, F. (2012). Determinants of the Current Account Balance in Turkey: Vector Autoregression (VAR) Approach, *African Journal of Business Management*, Vol. 6(17), ss.5725-5736.
- Kesikoğlu, F., Yıldırım, E. ve Çeştepe, H. (2013). Cari Açığın Belirleyicileri: 28 OECD Ülkesi için Panel VAR Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), ss.15-34.
- Kızılkaya, O. ve Sofuoğlu, E. (2017). *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Enerji Politikaları -Teorik ve Güncel Bilgiler*, Nobel Bilimsel Eserler, 1. Basım, 2017.
- Kocaefe Cebeci, A. ve Yılmaz, M. (2013). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:23, Sayı:2, ss.205-224.
- Koopman, R., Wang, Z. ve Wei, S. J. (2008). How Much of Chinese Exports is Really Made in China? Assessing Domestic Value-Added When Processing Trade is Pervasive, *NBER Working Paper 14109*.
- Koopman, R., Powers, W., Wang, Z. ve Wei, S. J. (2010). Give Credit Where Credit is Due:Tracing Value Added in Global Production Chains, *NBER Working Paper 16426*.
- Koopman, R., Wang, Z. ve Wei, S. J. (2012). Estimating Domestic Content in Exports When Processing Trade is Pervasive, *Journal of Development Economics*, 99(2012), ss.178-189.
- Kösekahyaoglu, L. ve Şentürk, C. (2006), İhracata Dayalı Büyüme Hipotezini Testi: Türkiye ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2), ss. 423-45.

- Krugman, P. (1995). Growing World Trade: Causes and Consequences, *Brookings Papers on Economic Activity* 26, No. 1 (1995):, ss.327-377.
- Krugman, P.R., Obstfeld, M. ve Melitz, M.J. (2017), *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, Onuncu Baskıdan Çeviri, Palme Yayıncılık, 2017.
- Kuştepelı, Y.R. (2001). An Empirical Investigation of The Feldstein Chain for Turkey, *DEÜ İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), ss.99-108.
- Kutlar, A. ve Şimşek, M. (2001). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984(4)-2000(2), *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), ss.1-13.
- Küçükıremiıçı, O. (2013). “Türk İmalat Sanayiiin Temel Bazı Özelliklerine Göre AB Üyesi Ülkelerle Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *TMMOB Sanayi Kongresi 2013*, Bildiriler Kitabı, Ankara.
- Kwon, T., ve Ryou, J-W. (2015). Global Value Chains of East Asia: Trade in Value Added and Vertical Specialization, *Asian Economic Journal*, Vol. 29 No. 2, ss.121-143.
- Labonte, M. (2005), “Is the U.S Current Account Deficit Sustainable?”, *CRS Report for Congress*, 13, December, 2005.
- Lebe, S. K., Adıgüzel, U. ve Yiğit, B. (2009). The Empirical Analysis of the Effets of Economic Growth and Exchange Rate on Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples, *Journal of Applied Quantitative Methods*, No: 4(1), ss.69- 81.
- Mangır, F. (2012). Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011), *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5, ss.136-149.
- Mankiw, G.N. (2013). *Macroeconomics*. (Eighth edition). New York: Worth Publisher.
- Milesi-Ferretti, G. M. M. ve Razin, A. (1996). Sustainability of Persistent Current Account Deficit, *National Bureau of Economic Research*, 1996, Working Paper No:5467.

- Morsy, H. (2009). Current Account Determinants for Oil-Exporting Countries, *IMF Working Paper, WP/09/28*.
- Morsy, H. (2012). Current Account Determinants for Oil-Exporting Countries, *Emerging Markets Finance and Trade, Vol.48, No:3*, ss.122-133.
- Mucuk, M. ve Karaçor, Z. (2010). İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi, *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı* (Ed: T. Subaşat ve H. Yetkiner), Efil Yayınevi.
- Muhtesab, B. M. A. ve Daoud, H. E. (2015). Vertical Specialization in the Middle East: Evidence From the Import Content of Exports, *European Scientific Journal 11 (10)*.
- Obstfeld, M. (1982). The Intertemporal Approach To The Current Account, *NBER Working Paper Series, 1981, Working Paper No: 3542*.
- Obstfeld, M. and Rogoff K. (1995). The Intertemporal Approach to the Current Account. (Editör: G. Grossman ve K. Rogoff). *Handbook of International Economics, III*.
- Obstfeld, M. and Rogoff, K. (1996). The Intertemporal Approach to the Current Account, *Working Paper Series (National Bureau of Economic Research)*,
- OECD (2018). <https://data.oecd.org/trade/current-account-balance.htm>, (Erişim tarihi: 10.12.2018)
- OECD (2018). <https://data.oecd.org/trade/import-content-of-exports.htm>, (Erişim tarihi: 10.12.2018)
- Oğuz, B. (2000). Dahilde İşleme Rejimi ve Tekstil Sektörüne Etkileri, *İstanbul Ticaret Odası Yayını No:2000-22*.
- Okay, E., Atabay Baytar, R. ve Sarıdoğan, E. (2012). Türkiye Ekonomisinde Döviz Kurundaki Değişimlerin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri, *İktisat İşletme ve Finans, 27(310)*, ss. 79-101.
- Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2011). Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXX (I)*, ss.1-22.

- Osakwe, P. ve Verick, S. (2007). "Current Account Deficits in Sub-Saharan Africa: Do They Matter?", *Proceedings of the African Economic Conference*.
- Özlale, Ü. ve Pekkurnaz, D. (2010). Petrol Fiyatları ve Cari İşlemler Açığı: Türkiye Ekonomisi Analizi, *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı* (Ed: T. Subaşat ve H. Yetkiner), Efil Yayınevi.
- Özmen, H. (2005). Macroeconomic and Institutional Determinants of Current Account Deficits, *Applied Economics Letters*, 12, ss.557-560.
- Özmen, E. (2014), Reel Döviz Kuru ve Türkiye Dış Ticaret Dinamikleri, *ERC Working Papers in Economics 14/12, November,2014*.
- Özmen, E. (2015). Türkiye'de Cari Açıklar, Dış Ticaret ve Finansal Kırılganlıklar, *İktisat İşletme ve Finans*, 30 (351) 2015, ss. 35-72.
- Öztürk, G. (2013), 2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Cari Açık Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- Parikh, A. ve Rao, B. (2006). "Do Fiscal Deficits Influence Current Accounts? A Case Study of India", *Review of Development Economics*, 10 (3), ss. 492–505.
- Paya, M. (2013). *Küresel Ortamda İktisat Politikaları*, Türkmen Kitabevi, 2013.
- Peker, O. (2008). Reel Döviz Kurunun Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), ss.33-43.
- Peker, O. ve Hotunoğlu, H. (2009). Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi, *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:23 (3)*.
- Pugel, T.A. (2007). *International Economics*, (Thirteenth edition). New York: McGraw-Hill International Edition.
- Rose K. A. ve Yellen, J. L. (1989). Is There a J-curve?, *Journal of International Economics*, Vol.24, No.1.
- Sachs, D. J. (1981). The Current Account and Macroeconomic Adjustment, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1981, ss.201-68.

- Saleh, A. S., Nair, M. ve Agalewatte, T. (2005). The Twin Deficits Problem in Sri Lanka: An Econometric Analysis, *South Asia Economic Journal*, 6, (2), ss. 221-39.
- Samson, K. ve Onelie, N. (2009). The Determinants of Current Account Imbalances in Malawi, *Munich Personal RePEc Archive Paper*, No:14694, ss.1-23.
- Sanlı, B. (2012). <http://www.barissanli.com/calismalar/2012/bsanli-enerjidisiVsBrent-v2.pdf>, (Erişim tarihi: 10.01.2019)
- Sarıkaya, Ç. (2004), "Export Dynamics in Turkey", *Central Bank Review* (2), ss.41–64.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., Yalçın, C. ve Hamsici, T. (2010). Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği No:10/02, Mart/2010*.
- Sayılgan, G. ve Şenol, C. (2010). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 35.
- Sevinç, E. (2016). Türkiye’de Cari Açık ve Bütçe Açığı Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 96.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat*, Güzem Yayınları, İstanbul, 2001.
- Sezer, E. A. (2007). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Etkileri (1995-2005), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Ana Bilim Dalı İktisat Bilim Dalı*, Ankara , 2007.
- Sönmez, M. (2005). Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığı: 2000-2004, [http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/ Sonmez Oct05.pdf](http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/Sonmez_Oct05.pdf), (Erişim Tarihi: 20.08.2018).
- Sönmez, M. (2009). *Küresel Kriz ve Türkiye*, İstanbul:Alan Yayıncılık.
- Sönmez, M. (2015). Sanayi, İthalata Teslim, *TMMOB Makine Mühendisleri Odası Sanayinin Sorunları ve Analizleri (III) Bülten*, Sayı 200, Şubat 2015.
- Subaşat, T. (2010a). Cari Açık Nedir? Doğurduğu Riskler Nelerdir?, *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı* (Ed: T. Subaşat ve H. Yetkiner), Efil Yayınevi.

- Subaşat, T. (2010b), “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu: Nedenler ve Çözümler”, *İktisat ve Toplum Dergisi Seçme Yazılar, Sayı: 1*, ss.26 – 34.
- Subasat, T. (2016), ‘Conjunctural and policy based causes of the 2008 crisis’ in T. Subasat, *The Great Meltdown of 2008: Systemic, Conjunctural or Policy-created?*, (Edward Elgar: London).
- Şenesen, Ü. ve Küçükçiftçi, S. (1991), “Türkiye Ekonomisinin Dışa Bağımlılığı: Fiyat ve Fiyat Dışı Etmenler”, *Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği Ulusal Kongresi*, 17-19 Haziran 1991, İstanbul.
- Şişman, M. ve Bağcı, E. (2014), Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İthalat Bağımlılığı, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi Yıl 2014, Cilt XXXVI, Sayı 1*.
- Takım, A. ve Ersungur, Ş.M. (2010). Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(2).
- Taymaz, E., Voyvoda, E. ve Yılmaz, K. (2011). Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye’nin Konumu, *TÜSİAD-Koç Üniversitesi EAF Çalışma Raporları Serisi EAF-RP/11-01*, 2011.
- TCMB, (2018).
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/Odemeler+dengesi+istatistikleri>, (Erişim tarihi: 10.10.2018).
- Telatar, O. M. ve Terzi, H. (2009). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 23 (2)*.
- Telatar, E. (2011). Türkiye’de Cari Açık Belirleyicileri ve Cari Açık-Krediler İlişkisi, *Bankacılar Dergisi*, 78, ss.22-34.
- Terzi, N. ve Sarıdoğan, E. (2007). An Econometric Analysis of the Current Account Deficit in Turkish Economy, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XXII (1)*.

- Terzioğlu, N. ve Subaşat, T. (2017). İhracatın İthalata Bağımlılığındaki Artış Cari Açıkların Belirleyicisi Değildir, *İktisat ve Toplum Dergisi*, Sayı:86, ss.26 – 34.
- Terzioğlu, N. ve Subaşat, T. (2018). Import Dependency of Exports as a Cause of Current Account Deficit, *Central European Review of Economics Finance*, Vol: 25, No:3, ss:37-49.
- Tunalı, Ç. B. (2008). Türkiye’de Cari İşlemler Açıklarının Sürdürülebilirliği, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.1, 2008, ss.163-177.
- Tunçsiper, B. ve Srekçi, D. (2011). Türkiye’de İviz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol.:11, No: 3, ss.103–120
- UNIDO. (2015). *Global value chains and development: UNIDO’s support towards inclusive and sustainable industrial development*.
- Utkulu, U. (2003). Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İviz mi, *D.E.. İ.İ.B.F. Dergisi*,18 (1), ss.45-61.
- Uygur, E. (2004), Cari Açıktartışmaları, *İktisat, İşletme ve Finans*, 19 (222), ss.5-20.
- Uysal, S. (2016), Cari Açıkların Sürdürülebilirliğine İlişkin Yeni Bir Yaklaşım: Cari Açıkt Risk Endeksi Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2016.
- nsal, E. (2005), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açıkt Ekonomi Makro İktisadi*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- World Bank. (2009). Duty and Tax Relief and Suspension Schemes for Improving Export Competitiveness, <http://documents.worldbank.org/curated/en/432821468341068443/pdf/518130WP0duty110Box342050B01PUBLIC1.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.09.2018)
- WTO. ve IDE-JETRO. (2011). *Trade Patterns and Global Value chains in East Asia: From Trade in Goods to Trade in Tasks*.

- Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2005). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi, *İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, ss.11-29.
- Yanar, R. ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, No: 2.
- Yang, L. (2011). An Empirical Analysis of Current Account Determinants in Emerging Asian Economies, *Cardiff Economics Working Papers*, No. E2011/10.
- Yapar Saçık, S. ve Alagöz, M. (2010). Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu ve Borçlanma ile İlişkisi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.
- Yapraklı, S. (2010). Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı, *Ankara Üniversitesi SBF dergisi*, 65- 4.
- Yeldan, E. (2010). Türkiye Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri, *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye’nin Cari Açık Sorunsalı* (Ed: T. Subaşat ve H. Yetkiner), Efil Yayınevi.
- Yentürk, N. (1994). *Türkiye’de Uygulanan İktisat Politikalarının İhracatın İthalata Bağımlılığı Üzerindeki Etkileri: Girdi – Çıktı Tekniği ile Bir İnceleme*.
- Yılmaz, Ö. ve Kaya, V. (2007). İhracat, İthalat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin Bir VAR Modeli, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 22, ss.69-84.
- Yücel, Y. (2003). “Dynamics of the Current Account of Balance of Payment In Turkey”, 7. *İktisat Kongresi*, ODTÜ, Ankara.
- Yüksel, S. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Mars Yöntemi ile Bir İnceleme, *Bankacılar Dergisi*, Sayı:96.
- Yükseler, Z. ve Türkan, E. (2008), Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm Küresel Yönelimler ve Yansımalar, *TÜSİAD-Koç Üniversitesi, Ekonomik Araştırma Forumu çalışma raporları*, 2008, http://eaf.ku.edu.tr/calisma_raporlari (Erişim Tarihi: 01.03.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı-Soyadı : Nalan Necibe TERZİOĞLU

Doğum Yeri : İstanbul

Doğum Tarihi : 12.01.1980

Medeni Hali : Evli

Eğitim Bilgileri

Lisans : Dokuz Eylül Üniversitesi-İİBF-İktisat Bölümü